

**СТУДИЈА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА
ГРАДА КРАГУЈЕВЦА**

ПРЕДГОВОР

1. ГЕОСТРАТЕШКИ ПОЛОЖАЈ ГРАДА КРАГУЈЕВЦА.....
2. ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА, ЉУДСКИ РЕСУРСИ И ТРЖИШТЕ РАДА.....
 - 2.1. Број становника и његове промене.....
 - 2.2. Витални параметри становништва – природни прираштај и животни век.....
 - 2.3. Старосна структура становништва.....
 - 2.4. Образовна структура становништва.....
 - 2.4.1. Структура становништва према нивоу школске спреме
 - 2.4.2. Писменост становништва
 - 2.4.3. Компјутерска писменост
 - 2.5. Запосленост
 - 2.5.1. Укупан број запослених.....
 - 2.5.2. Структура запослених према врсти послодавца.....
 - 2.5.3. Структура запослених према врсти делатности
 - 2.6. Незапосленост
 - 2.6.1. Структура незапослених.....
3. ЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЉИ
- 3.1. Зараде.....
- 3.2. Потрошачка корпа и куповна моћ.....
- 3.3. Економски агрегат
- 3.4. Инвестиције.....
- 3.5. Стране директне инвестиције (СДИ)
- 3.6. Спољнотрговинска размена
4. СТРУКТУРА ПРИВРЕДЕ.....
 - 4.1. Велики привредни системи, носиоци некадашњег привредног развоја
 - 4.2. Приватизација, стечај и ликвидација
 - 4.3. Носици реиндустријализације и привредног развоја.....
 - 4.4. Структура привредних субјеката у Крагујевцу.....
 - 4.4.1. Број привредних друштава и предузетника
 - 4.4.2. Структура привредних друштава према правној форми
 - 4.4.3. Структура привредних друштава према величини
 - 4.4.4. Секторска структура привреде Крагујевца
 - 4.5. Пословне перформансе привредних друштава
 - 4.6. Пословне перформансе предузетника.....
 - 4.7. Кластери и удружења
 - 4.8. Трговина, туризам и угоститељство.....
 - 4.8.1. Трговина и трговинска мрежа.....

4.8.2.	Туризам и угоститељство	
5.	ПОСЛОВНА ИНФРАСТРУКТУРА – ЛОКАЦИЈСКИ АСПЕКТ	
5.1.	Географски положај и инфраструктурна развијеност Града Крагујевца	
5.1.1.	Пристапачност.....	
5.1.2.	Путна инфраструктура – мрежа друмских путева	
5.1.3.	Путна инфраструктура – железничка мрежа	
5.1.4.	Телекомуникациона инфраструктура.....	
5.1.5.	Енергетска инфраструктура	
5.1.6.	Комунална инфраструктура	
5.1.7.	Водопривредна инфраструктура.....	
5.2.	Пословање у режиму слободне зоне	
5.3.	Радне (индустријске) зоне	
5.4.1.	„Радна зона Крагујевац и зона пословања“	
5.4.3.	Радна зона „Собовица 1“	
5.4.4.	Радна зона „Собовица – Лужнице“	
6.	ПОДСТИЦАЈИ ЛОКАЛНОМ ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ.....	
6.1.	Институционална подршка	
6.2.	Финансијски подстицаји	
6.3.	Финансијски подстицаји локалном развоју: обим и извори финансирања	
7.	SWOT АНАЛИЗА.....	
8.	ПРЕДЛОГ МЕРА ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ УСЛОВА ЗА ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ.....	
8.1.	Примена концепта паметних специјализација	
8.2.	Унапређење конкурентности и иновативности привреде	
8.3.	Унапређење инвестиционог амбијента	
8.3.1.	Опремање гринфилд локалитета.....	
8.3.2.	Управљање браунфилд локацијама.....	
8.4.	Унапређење инфраструктуре	
8.4.1.	Путна мрежа и објекти.....	
8.4.2.	Робно транспортни центар и стационарни саобраћај.....	
8.4.3.	Железничка мрежа и објекти	
8.4.4.	Телекомуникациона инфраструктура.....	
8.4.5.	Електро-енергетска инфраструктура.....	
8.4.6.	Водопривредна инфраструктура	
8.4.7.	Управљање отпадом.....	
8.5.	Развој туристичке дестинације Града Крагујевца	
9.	Закључак.....	
	ЛИТЕРАТУРА.....	
	ГРАФИЧКИ ПРИЛОГ.....	

1. ГЕОСТРАТЕШКИ ПОЛОЖАЈ ГРАДА КРАГУЈЕВЦА

Град Крагујевац је лоциран у централном делу Србије, на стотинак километара јужно од Београда. Град је подигнут на обалама реке Лепенице, у котлини између крајњих огранака Рудника, Црног врха и Гледићких планина, на надморској висини од 173 до 220 метара. Територија града Крагујевца обухвата 853 км² (0,9% територије Србије), са 57 насеља и 78 месних заједница. Генералним урбанистичким планом "Крагујевац 2015" обухваћено је градско насеље, површине 84,1 км², са грађевинским подручјем од 72,4 км².

Крагујевац је данас један од најјачих административних, културних, финансијских, индустријских, образовних и здравствених центара у Србији.

Град Крагујевац је географски позициониран у непосредној близини паневропског инфраструктурног коридора X, који пролази кроз централни део Југоисточне Европе.

Захваљујући добром положају, до Крагујевца се може стићи из неколико праваца:

- од Београда и Ниша ауто-путем Е-75, преко Баточине, где се прикључује правац из Јагодине,
- од Београда ауто-путем до Малог Пожаревца преко Младеновца и Тополе,
- од Краљева преко Груже и Равног Гаја, где се прикључује пут који иде од Чачка и Мрчајевца,
- од Јагодине преко Сабанте, где се прикључује пут из Крушевца, Трстеника и Рековца,
- од Горњег Милановца преко Враћевшнице.

Крагујевац је аутобуским линијама врло добро повезан са свим градовима у Србији али и шире, до њега се може доћи и возом, пругом која се од Лапова одваја за Краљево. Постоје 4 главна железничка правца: Крагујевац – Београд – Суботица – Будимпешта; Крагујевац – Ниш – Софија; Крагујевац – Подгорица – Бар (морска лука); Крагујевац – Скопље – Солун (морска лука).

Положај града Крагујевца се, са становишта потенцијала за економски развој, може оценити као повољан, углавном због међународног аутопута и железничких веза. Релативно мала удаљеност од државних граница суседних држава у односу на град (250-320 км), као и аеродрома у Сурчину и Нишу (до 150 км), отвара могућности за интензивну међународну сарадњу.

2. ДЕМОГРАФСКА КРЕТАЊА, ЉУДСКИ РЕСУРСИ И ТРЖИШТЕ РАДА

2.1 Број становника и његове промене

Становништво, тј. људски ресурси чине основу развоја сваке средине. У анализи потенцијала економског развоја важно место заузимају демографске карактеристике.

У Републици Србији је, према попису из 2011. године, живело 7.186.862 становника, што је за 311.139, односно 4,15% мање него што је забележено претходним пописом из 2002. године. Овакав негативан тренд заобишао је Крагујевац, где се број становника са 175.802 у 2002. години повећао на 179.417 у 2011. години, што представља пораст од 2,05%. Посматрано у педесетогодишњем периоду, од 1961. до 2011. године, број становника у Крагујевцу континуирано расте (табела 2.1), а број становника се за ових пола века увећао за 69,7%.

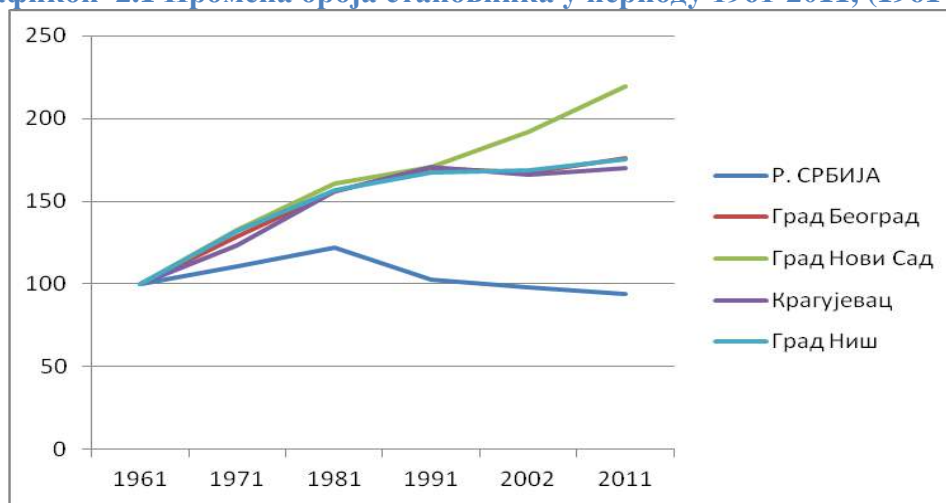
Табела 2.1 Број становника у Србији и већим градовима, према пописним подацима 1991-2011. године

година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	Промена у % 1961-2011.
Р. СРБИЈА	7.641.962	8.446.726	9.313.686	7.822.795	7.498.001	7.186.862	-6.0%
Београд	942.190	1.209.360	1470073	1.602.226	1.576.124	1.659.440	76.1%
Нови Сад	155.685	206.821	250.138	265.464	299.294	341.625	119.4%
Крагујевац	<i>105.711</i>	<i>130.551</i>	<i>164.823</i>	<i>180.084</i>	<i>175.802</i>	<i>179.417</i>	69.7%
Ниш	148.354	195.362	232.563	248.086	250.518	260.237	75.4%

Извор: Републички завод за статистику

Из табеле и графикана 2.1 се може уочити да су се у већим градовима Србије дешавале врло сличне промене у кретању броја становника, које карактерише убрзани раст до 1991. године, који је затим праћен стагнацијом или благим падом до 2001. године, да би затим поново дошло до пораста до 2011. године (изузетак је Нови Сад, где се број становника континуирано повећавао). На нивоу Србије, број становника је растао нешто спорије него у градовима до 1981. године, да би затим уследио значајан пад броја становника.

Графикон 2.1 Промена броја становника у периоду 1961-2011, (1961=100)

Промена броја становника на територији Града Крагујевца приказана је у табели 2.2, а индекс кретања броја становника на графикону 2.2. Може се закључити да се број становника на територији Града повећавао искључиво повећањем броја становника у градским насељима, док се број становника у сеоским насељима истовремено смањивао. Тако је број становника у градским насељима порастао 2,38 пута у педесетогодишњем периоду 1961-2011, док је у истом периоду број становника на сеоском подручју опао за 32,5%.

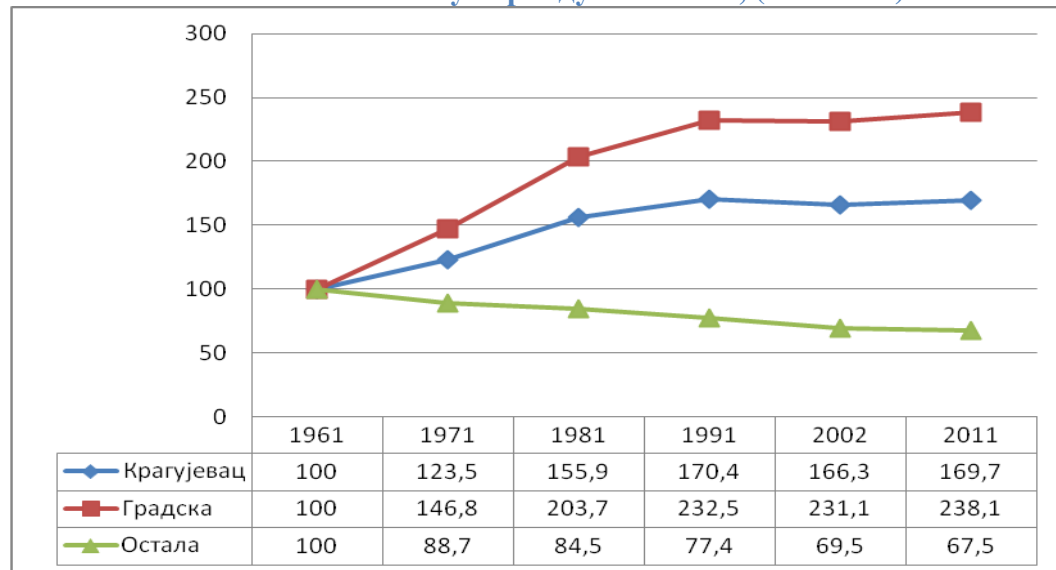
Табела 2.2 Број становника у градским и осталим насељима у Крагујевцу и Србији, 1991-2011. г.

	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Крагујевац	105.711	130.551	164.823	180.084	175.802	179.417
<i>Градска насеља</i>	63.347	92.985	129.017	147.305	146.373	150.835
<i>Остала насеља</i>	42.364	37.566	35.806	32.779	29.429	28.582
Р. СРБИЈА	7.641.962	8.446.726	9.313.686	7.822.795	7.498.001	7.186.862
<i>Градска насеља</i>	2.574.244	3.505.997	4.390.358	4.214.698	4.218.479	4.271.872
<i>Остала насеља</i>	5.067.718	4.940.729	4.923.328	3.608.097	3.279.522	2.914.990

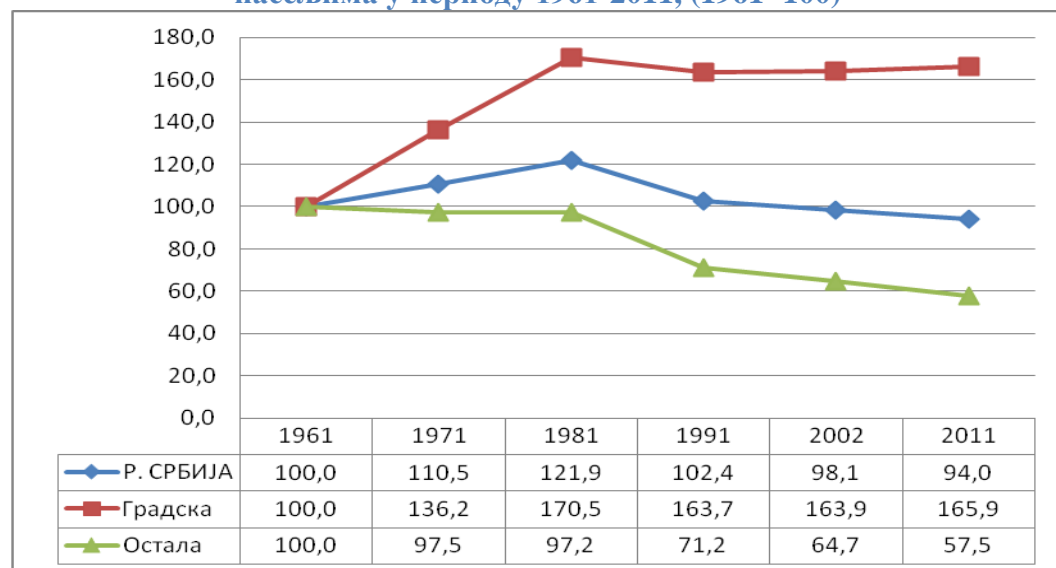
Извор: Републички завод за статистику

Сличан процес урбанизације се одиграва на територији читаве Србије (графикон 2.3). Међутим, у посматраном периоду је број становника у градским насељима у Србији порастао за 65%, што је значајно мање од пораста од 138% у урбаном делу Крагујевца, па се може закључити да се Крагујевац интензивније урбанизовао у поменутом педесетогодишњем периоду од остатка Србије, као и да Крагујевцу није гравитирало само становништво са сеоских подручја Града, већ читавиг региона, али и других делова Србије.

Графикон 2.2 Промена броја становника у Крагујевцу и његовим градским и осталим насељима у периоду 1961-2011, (1961=100)

Графикон 2.3 Промена броја становника у Србији и градским и осталим насељима у периоду 1961-2011, (1961=100)

У годинама од последњег пописа, Крагујевац бележи благи пад броја становника – 0,6% , са 179.417 у 2011. години на 178.368 у 2016. години (процена РЗС). Сличан тренд се бележи у Нишу, који у поменутом периоду губи 1,1% становника. Градови са позитивним трендом у кретању броја становника у последњих шест година су Београд и Нови Сад, чији се број становника од 2011. године увећао за 1,5 и 3,5%, респективно.

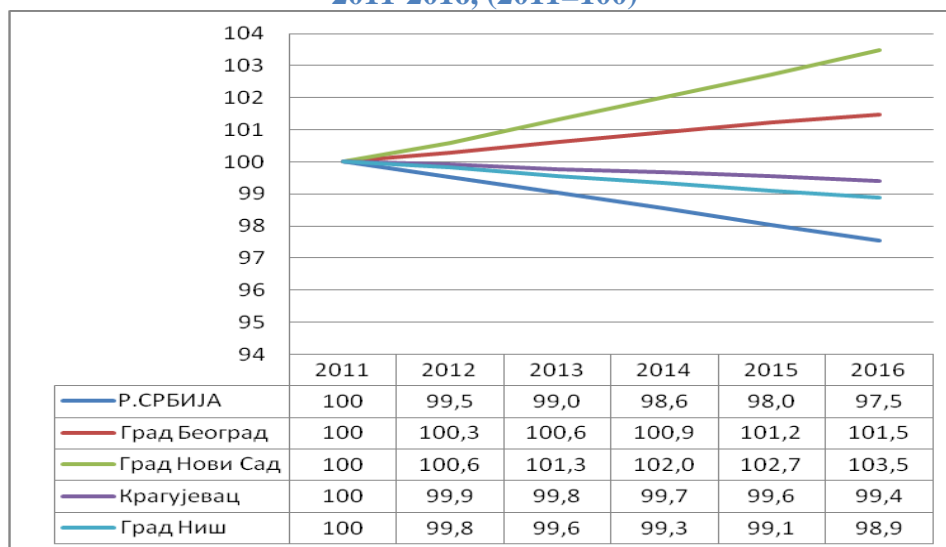
У периоду од 2011. до 2016. године наставља се интензивна депопулација Србије, започета још у деветој деценији двадесетог века. Тако укупан број становника у Србији од 2011. до 2016. године опада за 2,5%. Табела 2.3 и графикон 2.4 пружају детаљне информације о промени броја становника у последњих шест година.

Табела 2.3 Број становника у Србији и већим градовима, у периоду 2011-2016. године

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Р.СРБИЈА	7.236.519	7.201.497	7.166.553	7.131.787	7.095.383	7.058.322
Београд	1.659.440	1.664.218	1.669.552	1.675.043	1.679.895	1.683.962
Нови Сад	341.625	343.648	346.163	348.540	350.930	353.525
<i>Крагујевац</i>	<i>179.417</i>	<i>179.274</i>	<i>179.030</i>	<i>178.847</i>	<i>178.610</i>	<i>178.368</i>
Ниш	260.237	259.790	259.125	258.500	257.883	257.348

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 2.4 Промена броја становника у Србији и већим градовима у периоду 2011-2016, (2011=100)

2.2 Витални параметри становништва – природни прираштај и животни век

Процес урбанизације Србије, тј. повећање броја становништва како у Крагујевцу, као и у другим већим градовима, дешавао се захваљујући миграцијама становништва ка већим центрима. Упоредо са процесом урбанизације, укупан број становника у Србији значајно опада, пре свега услед негативног природног прираштаја. У периоду од 2006. до 2016. године број становника у Републици Србији је само по основу негативног природног прираштаја смањен за око 385.000.

Вредности природног прираштаја, као и просечна старост умрлог грађанина, као део виталних параметара становништва, приказани су у табели 2.4 за петогодишњи период 2012-2016. година. Може се уочити да је у посматраном периоду број становника у

Републици Србији само на основу природног прираштаја смањен за 178.796, док је у Крагујевцу у истом периоду 2.077 становника више умрло него што је рођено.

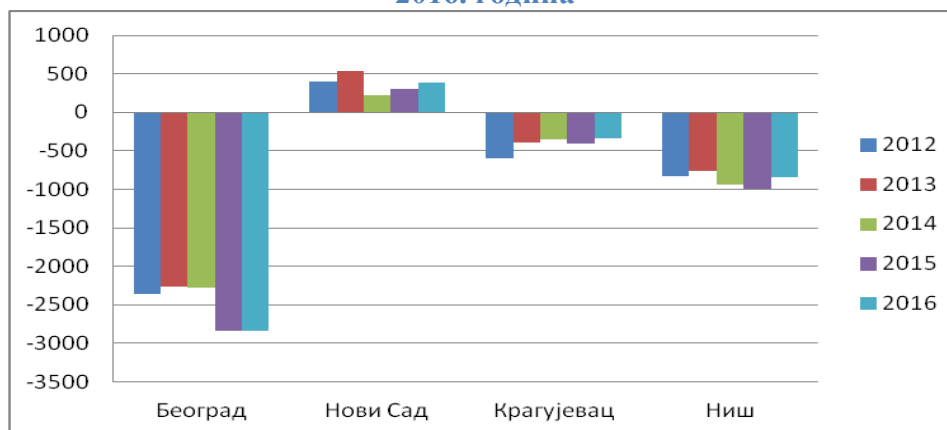
Табела 2.4 Природни прираштај и просечна старост умрлог у Србији и већим градовима, у периоду 2012-2016. година

		2012	2013	2014	2015	2016
природни прираштај	Р. Србија	-35143	-34746	-34786	-38021	-36100
	Београд	-2363	-2270	-2271	-2840	-2836
	Нови Сад	403	538	224	303	387
	<i>Крагујевац</i>	-592	-395	-355	-399	-336
	Ниш	-826	-767	-942	-991	-836
природни прираштај, на 1000 становника	Р. Србија	-4.9	-4.8	-4.9	-5.3	-5.1
	Београд	-1.4	-1.4	-1.4	-1.7	-1.7
	Нови Сад	1.2	1.6	0.6	0.8	1.1
	<i>Крагујевац</i>	-3.3	-2.2	-2	-2.2	-1.9
	Ниш	-3.2	-3	-3.6	-3.8	-3.2
просечна старост умрлог	Р. Србија	73.9	74	74.3	74.7	74.8
	Београд	73.9	73.9	74.3	74.7	75.1
	Нови Сад	72.8	72.9	73.9	74	74.2
	<i>Крагујевац</i>	73.2	73.2	74.1	73.9	74
	Ниш	73.7	74.1	74.6	75	75.4

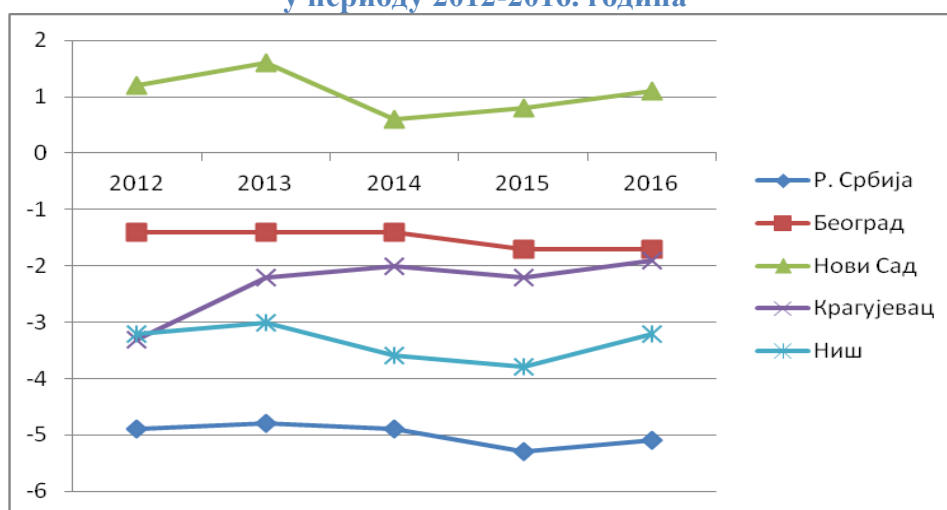
Извор: Републички завод за статистику

Стопа природног прираштаја у Републици Србији у 2016. години износила је -5,1‰ (смањење за 0,2 ‰ у односу на вредност из 2015). Крагујевац, са вредношћу природног прираштаја -1,9‰ у 2016. години, има мање негативан природан прираштај од Ниша (-3,2‰) и просека Србије, сличан као Београд (-1,7‰) али ипак далеко лошији од Новог Сада, који је једини већи град са континуирано позитивном стопом природног прираштаја (1,1‰ у 2016. години). Природни прираштај на 1000 становника у Крагујевцу у периоду 2012-2016. год. расте, са -3,3‰ 2012. на -1,9‰ 2016. године (графикони 2.5 и 2.6).

Графикон 2.5 Природни прираштај у већим градовима Србије у периоду 2012-2016. година

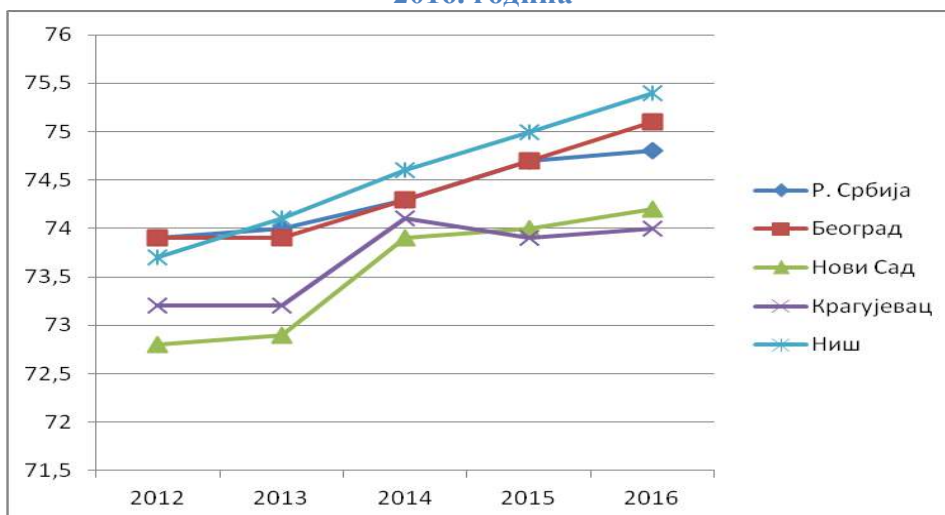

Графикон 2.6 Природни прираштај на 1000 становника у већим градовима Србије у периоду 2012-2016. година

У свим посматраним градовима, као и у Републици Србији, уочљив је тренд продужетка животног века грађана. Тако је просечна старост умрлог 2012. године у Србији износила 73,9 година, да би 2016. године била 74,8 година. У Крагујевцу је просечна старост умрлог 2012. године износила 73,2 године, а 2016. године 74 године. Иако је присутан тренд продужења животног века, у 2016. години је Крагујевац био град са најмањом просечном старошћу умрлог међу посматраним градовима. Најдужи животни век си имали грађани Ниша, 75,4 године. Промене су приказане на графикону 2.7.

Графикон 2.7 Просечна старост умрлог у већим градовима Србије у периоду 2012-2016. година

2.3. Старосна структура становништва

Старосна структура становништва је демографска карактеристика битна за све аспекте развоја, а старење становништва представља појаву са потенцијално негативним ефектима на развој. Старосна структура становништва, према пописним подацима из 2011. г. у Републици Србији и њеним највећим градовима је приказана у табели 2.5 и на графикану 2.8.

Табела 2.5 Старосна структура становништва у Србији и њеним већим градовима, према подацима пописа 2011. године

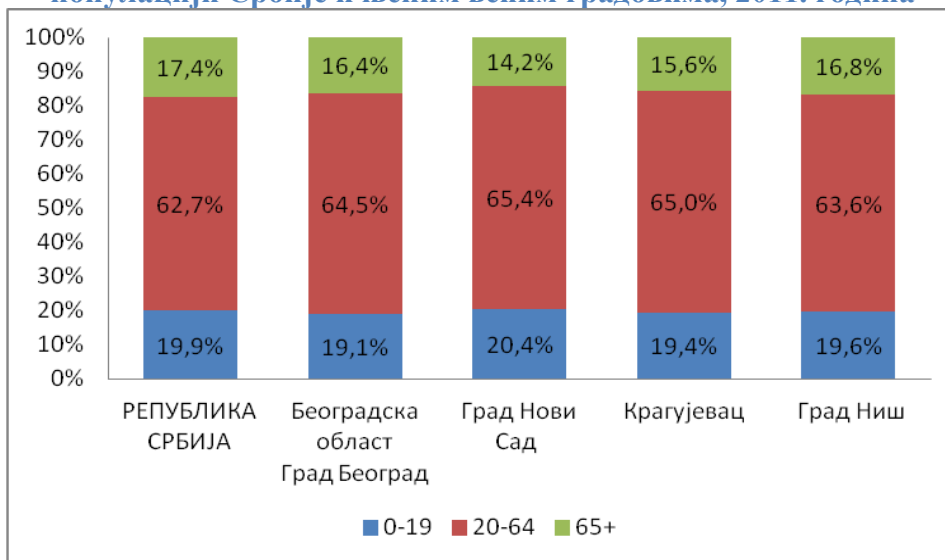
	Р. СРБИЈА		Београд		Нови Сад		Крагујевац		Ниш	
Укупно	7.186.862		1.659.440		341.625		179.417		260.237	
0–4 год.	328.255	5%	82.075	5%	18.369	5%	8.235	5%	11.846	5%
5–9	350.154	5%	77.473	5%	17.212	5%	8.705	5%	12.218	5%
10–14	346.869	5%	73.182	4%	15.845	5%	8.187	5%	12.132	5%
15–19	401.994	6%	84.528	5%	18.347	5%	9.620	5%	14.731	6%
20–24	439.741	6%	98.239	6%	22.752	7%	11.501	6%	16.084	6%
25–29	480.286	7%	124.931	8%	28.646	8%	12.905	7%	18.606	7%
30–34	496.362	7%	133.595	8%	29.366	9%	13.076	7%	19.132	7%
35–39	493.934	7%	123.423	7%	26.299	8%	12.224	7%	18.733	7%
40–44	469.928	7%	110.513	7%	23.449	7%	11.275	6%	17.509	7%
45–49	483.986	7%	108.033	7%	22.657	7%	11.978	7%	17.805	7%
50–54	520.344	7%	114.042	7%	22.577	7%	13.942	8%	17.993	7%

55–59	596.279	8%	134.576	8%	25.139	7%	16.535	9%	20.506	8%
60–64	528.414	7%	123.068	7%	22.588	7%	13.262	7%	19.200	7%
65–69	339.444	5%	72.536	4%	13.498	4%	7.740	4%	12.555	5%
70–74	354.142	5%	77.625	5%	14.470	4%	8.116	5%	12.460	5%
75–79	298.612	4%	63.768	4%	11.039	3%	6.675	4%	10.337	4%
80–84	176.568	2%	38.089	2%	6.186	2%	3.719	2%	5.726	2%
85 и више год.	81.550	1%	19.744	1%	3.186	1%	1.722	1%	2.664	1%
Пунолетни	5.923.734	82%	1.376.783	83%	279.528	82%	148.733	83%	215.381	83%
Радни контингент (15-64)	4.744.534	67%	1.133.715	67%	217.988	69%	121.854	68%	174.108	67%
Просечна старост	42.2		41.8		40		41.8		41.9	

Извор: Републички завод за статистику

Са становишта економских анализа, од посебног значаја је учешће радног контингента у укупном становништву, односно групација становништва од 15 до 64 године из које се регрутује радна снага. У Крагујевцу 68,2% становништва припада овој групацији. Већи проценат ове групе становника је само у Новом Саду, 68,8%, док је у Београду и Нишу 67,5%. Републички просек износи 66,9%.

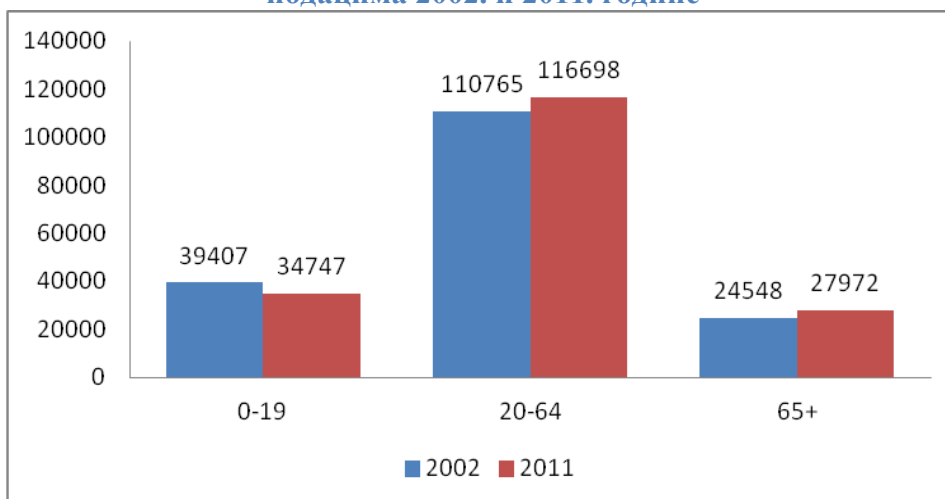
Графикон 2.8 Удео становника млађег, средњег и старијег животног доба у популацији Србије и њеним већим градовима, 2011. година

На основу података приказаних на графикону 2.8 уочава се да је Крагујевац, са просечном старошћу становника од 41,8 година и приказаном старосном структуром (19,4% становника од 0-19 година, 65% становника 20-64 године и 16,8% становника старијих од 65 година), веома сличан Нишу и Београду, у повољнијем положају од просека Републике (просечна старост 42,2 године), али и у лошијем положају од Новог Сада, који има већи проценат младих до 20 година (20,4%) и мањи проценат старих преко 65 година (14,2%).

Промене у старосној структури у Крагујевцу у периоду између два последња пописа указују на смањивање броја младог становништва за 4.660, што је пад са 22,4% на 19,3% укупне популације. Истовремено се број старих преко 65 година повећао за 3.424, што представља пораст са 14% на 15,6% (графикон 2.9).

Графикон 2.9 Старосна структура становништва Крагујевца према пописним подацима 2002. и 2011. године

2.4. Образовна структура становништва

Битан аспект у анализи људског потенцијала и перспектива економског и друштвеног развоја представља образовна структура становништва. Њени основни параметри су писменост и ниво школске спреме.

2.4.1. Структура становништва према нивоу школске спреме

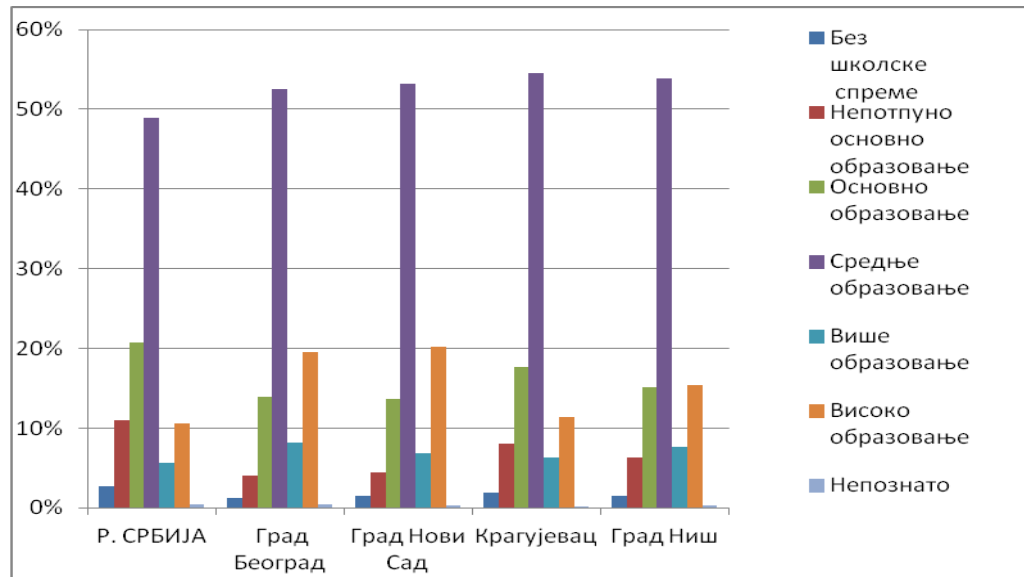
Табела 2.6 приказује податке о школској спреми становништва старијег од 15 година, према попису из 2011. године, док се са графикона 2.10 може посматрати структура становништва према образовном нивоу.

Табела 2.6 Образовна структура становништва старијег од 15 година у Србији и њеним већим градовима према пописним подацима из 2011. године

		Укупно	Без школске спреме	Непотпуно основно	Основно	Средње	Више	Високо
Р. СРБИЈА	с	6.161.584	164.884	677.499	1.279.116	3.015.092	348.335	652.234
	%	100%	3%	11%	21%	49%	6%	11%
	м	48%	19%	36%	46%	54%	50%	47%
	ж	52%	81%	64%	54%	46%	50%	53%
Београд	с	1.426.710	16.751	58.259	198.842	749.079	117.137	279.642
	%	100%	1%	4%	14%	53%	8%	20%
	м	47%	20%	25%	41%	51%	47%	46%
	ж	53%	80%	75%	59%	49%	53%	54%
Нови Сад	с	290.199	4.362	13.026	39.577	154.227	19.807	58.508
	%	100%	2%	4%	14%	53%	7%	20%
	м	47%	26%	27%	43%	51%	47%	45%
	ж	53%	74%	73%	57%	49%	53%	55%
Крагујевац	с	154.290	2.870	12.498	27.162	84.187	9.711	17.552
	%	100%	2%	8%	18%	55%	6%	11%
	м	48%	18%	33%	45%	53%	54%	46%
	ж	52%	82%	67%	55%	47%	46%	54%
Град Ниш	с	224.041	3.309	14.185	33.801	120.562	17.062	34.409
	%	100%	1%	6%	15%	54%	8%	15%
	м	48%	20%	24%	41%	52%	56%	50%
	ж	52%	80%	76%	59%	48%	44%	50%

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 2.10 Удео становништва старијег од 15 година по нивоима образовања, према подацима пописа 2011. године

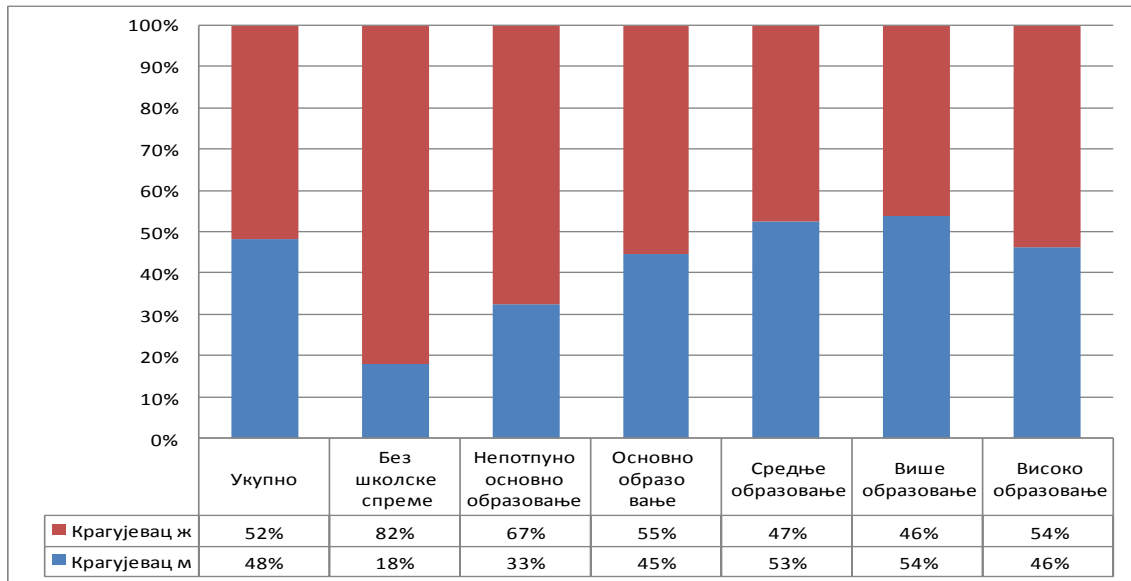

Образовна структура становништва града Крагујевца је релативно повољна. Највећи проценат становништва има средње образовање (55%), затим следе они који су завршили основну школу (18%), а на трећем месту су они који имају високо образовање (11%). Уопштено гледано, образовна структура становништва Крагујевца се статистички не разликује значајно од просека Србије.

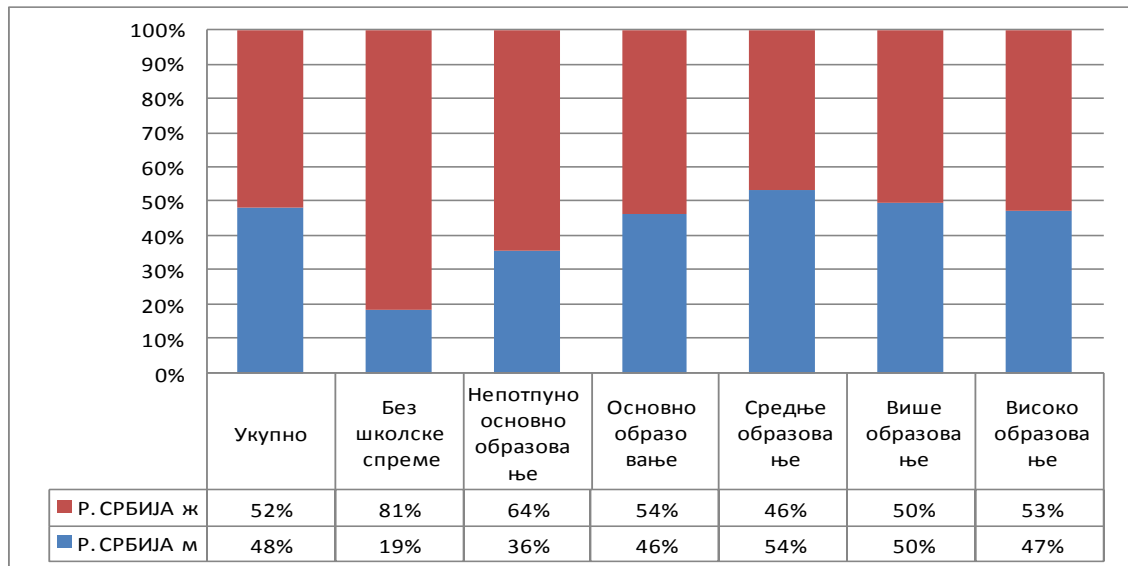
Када се посматра образовна структура становништва четири највећа града у Србији уочава се да убедљиво највећи удео у укупном становништву, како у Републици, тако и у већим градовима, има становништво са средњошколским образовањем. Процент особа са високим образовањем је у Крагујевцу једнак оном у Републици, док је он у Нишу, Новом Саду и Београду значајно већи. Удео становништва без школске спреме и са непотпуним основним образовањем је нижи у свим посматраним градовима него у просеку у Србији.

На графиконима 2.11 и 2.12 приказан је удео полова у појединим сегментима образовних структура становништва у Крагујевцу и у Србији. Уочљиво је да и у овом погледу Крагујевац прати републички просек. Може се такође приметити да међу становништвом Крагујевца са нижим нивоима образовања доминирају жене (без школске спреме – 82%, са непотпуним основним образовањем - 67% и са основним образовањем – 55%), али и да је међу особама са високим образовањем такође више жена – 54%.

Графикон 2.11 Полна структура становништва Крагујевца према нивоима образовања, према подацима пописа 2011. године

Графикон 2.12 Полна структура становништва Србије према нивоима образовања, према подацима пописа 2011. године

2.4.2. Писменост становништва

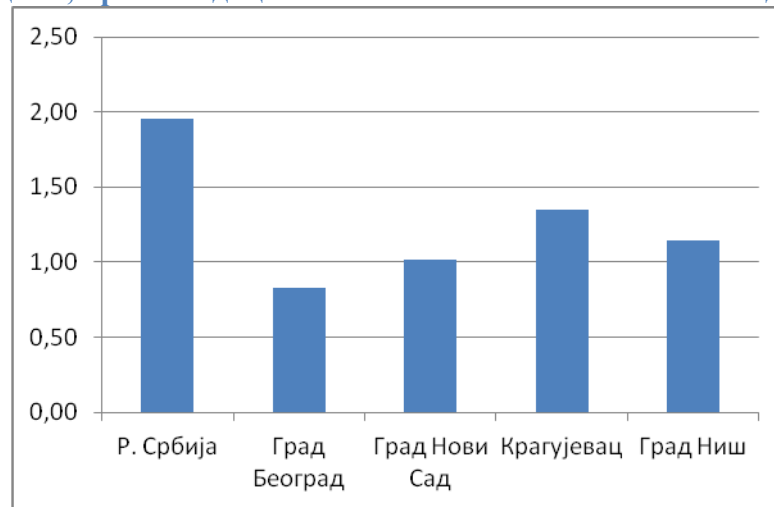
Висок степен писмености становништва је неопходан услов за економски развој сваке средине. У погледу процентуалне заступљености неписменог становништва, Крагујевац је са 1,35% бољи од републичког просека који износи 1,96% укупне популације старије од 10 година, али је у неповољнијем положају у односу на Ниш, Нови Сад и нарочито Београд, који је према попису из 2011. године имао најмањи проценат неписмених међу посматраним градовима – 0,83% (Табела 2.7 и графикон 2.13).

Табела 2.7 Број неписмених међу становништвом старијем од 10 година, према подацима пописа становништва 2011. године

	број неписмених	учешће у укупном становништву (%) старијем од 10 год.
Р. Србија	127.463	1.96
Град Београд	12.429	0.83
Град Нови Сад	3.099	1.01
Крагујевац	2.198	1.35
Град Ниш	2.697	1.14

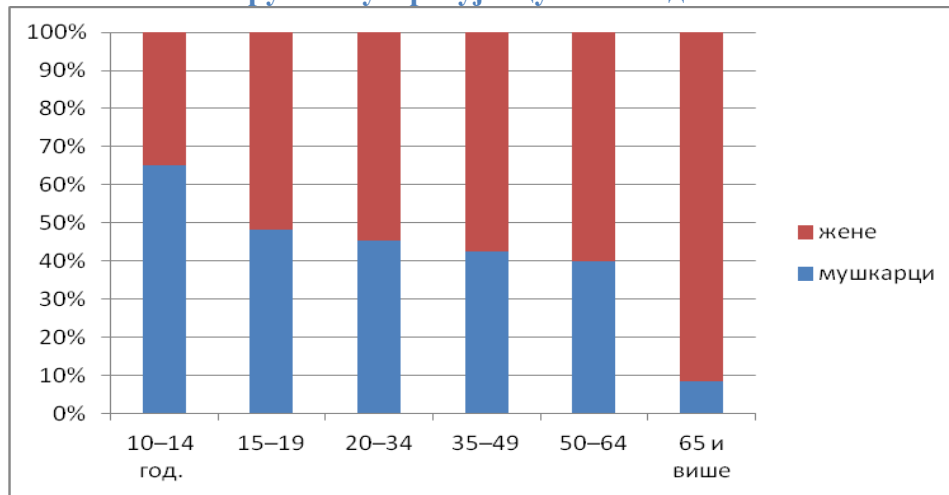
Извор: Републички завод за статистику

Графикон 2.13 Процентни удео неписмених међу становништвом старијем од 10 година, према подацима пописа становништва 2011. године

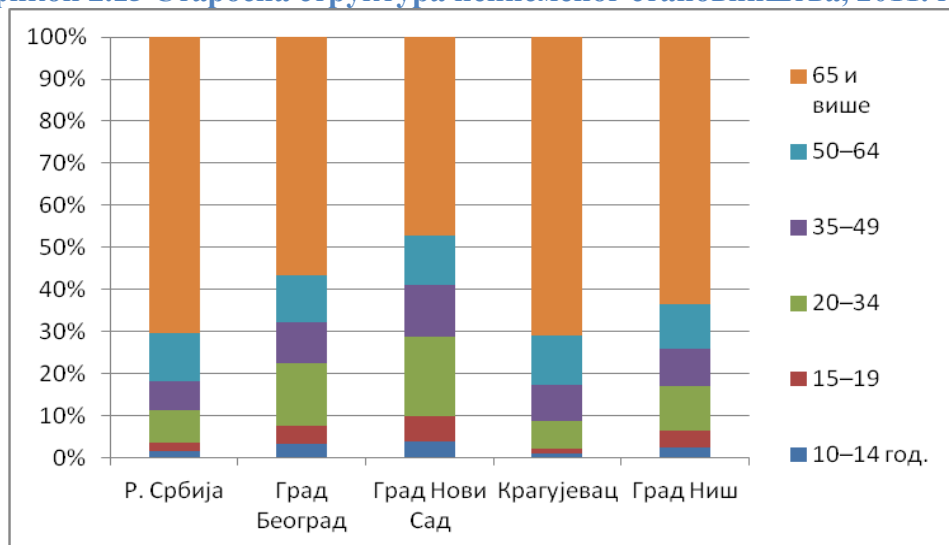
На графикону 2.14 приказана је полна структура неписменог становништва у Крагујевцу. Приметно је да се са повећањем старости повећава и удео женске популације међу неписменим становништвом. Тако је међу популацијом старијом од 65 година у укупном броју неписмених било 71% жена. Све ово указује да се одвија процес развоја родне равноправности, чији је саставни део омогућавање једнаког образовања за жене и мушкарце.

Графикон 2.14 Полна структура неписменог становништва према старосним групама у Крагујевцу 2011. године

Приказ старосне структуре неписмених у већим градовима Србије дат је у табели 2.8 и на графикону 2.15. Анализа старосне структуре неписменог становништва показује да је далеко највећи проценат неписмених међу популацијом старом 65 и више година, како у Крагујевцу (71%), тако и у остатку Србије. Што је становништво млађе, његов проценат међу неписменима опада, што је добар индикатор да се неписменост у Крагујевцу, али и Србији смањује.

Графикон 2.15 Старосна структура неписменог становништва, 2011. година

Табела 2.8 Старосна структура неписменог становништва, 2011. година

	10-14	15-19	20-34	35-49	50-64	65 и више
Р. Србија	2%	2%	8%	7%	11%	71%
Град Београд	3%	4%	15%	10%	11%	57%
Град Нови Сад	4%	6%	19%	12%	12%	47%
Крагујевац	1%	1%	7%	9%	12%	71%
Град Ниш	2%	4%	11%	9%	11%	64%

Извор: Републички завод за статистику

Тренд смањења удела неписменог становништва, како у целој Србији, па тако и у Крагујевцу може се уочити кроз податке приказане у табели 2.9. У Србији се проценат неписмених у периоду између два последња пописа смањио са 3,45% на 1,96%, а у Крагујевцу са 2,12% на 1,35%.

Табела 2.9 Полна и старосна структура неписмених у Крагујевцу у 2002. и 2011. г.

		укупно	%	10–14 год.	15–19	20–34	35–49	50–64	65 и више
2002	Свега	3383	2.12	23	23	155	323	366	2480
	%			0.7%	0.7%	4.6%	9.5%	10.8%	73.3%
	Мушкарци	506	0.65	9	9	72	131	96	189
	Жене	2877	3.50	14	14	83	192	270	2291
2011	Свега	2198	1.35	20	27	143	188	259	1561
	%			0.9%	1.2%	6.5%	8.6%	11.8%	71.0%
	Мушкарци	405	0.51	13	13	65	80	103	131
	Жене	1793	2.14	7	14	78	108	156	1430

Извор: Републички завод за статистику

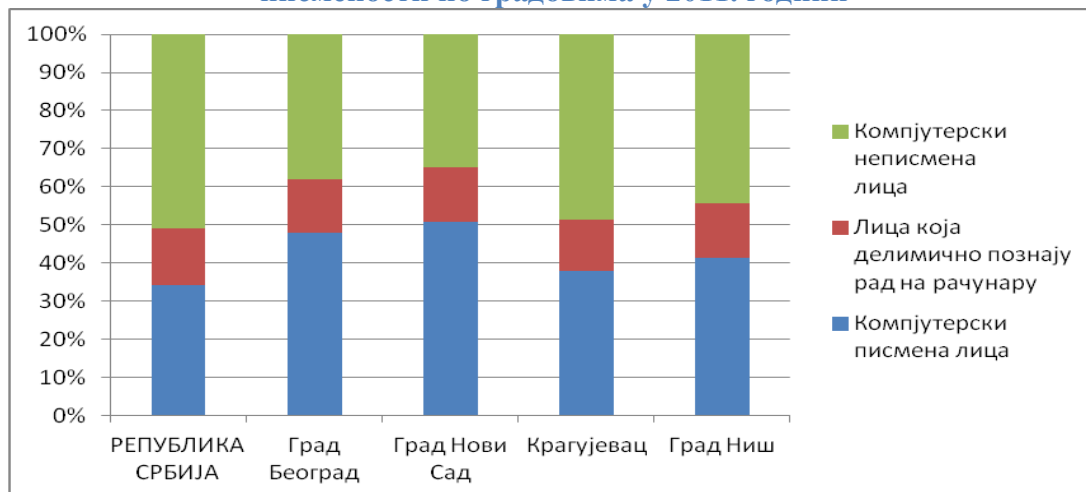
2.4.3. Компјутерска писменост

Посебно битан аспект писмености становништва у савременом друштву је компјутерска писменост, које се статистички прати за особе старије од 15 година. У погледу компјутерске писмености Крагујевац је слично позициониран у Србији као и код основне писмености, тј. подаци показују боље стање од републичког просека, али нешто неповољније у односу на Ниш и значајније лошије од Београда и Новог Сада. Тако је у Крагујевцу компјутерски писмених и делимично писмених 2011. године било 51,4%, у Новом Саду 65,1%, док је републички просек 49% (табела 2.10 и графикон 2.16).

Табела 2.10 Становништво старо 15 и више година према компјутерској писмености по градовима у 2011. години

	Укупно	Компјутерски писмени	Делимично познају рад на рачунару	Компјутерски неписмени
Р. СРБИЈА	6.161.584	2.108.144	910.586	3.142.854
%		34.2%	14.8%	51.0%
Град Београд	1426.710	685.603	198.611	542.496
%		48.1%	13.9%	38.0%
Град Нови Сад	290.199	147433	41.518	101.248
%		50.8%	14.3%	34.9%
Крагујевац	154.290	58.311	21.000	74.979
%		37.8%	13.6%	48.6%
Град Ниш	224.041	92,489	32,028	99,524
%		41.3%	14.3%	44.4%

Графикон 2.16 Становништво старо 15 и више година према компјутерској писмености по градовима у 2011. години

2.5. Запосленост

2.5.1. Укупан број запослених

У погледу запослености, Крагујевац прати трендове који се дешавају у читавој Србији. Од деведесетих година двадесетог века Србију погађа пад економске активности и запослености, условљен распадом бивше СФРЈ, санкцијама, ратовима у окружењу, а у последњих петнаестак година преваходно приватизацијом и економским реструктурирањем, као и глобалном економском кризом, која је имала негативне последице и на нашу привреду. Тако је у десетогодишњем периоду од 2006. до 2016. године број запослених у Крагујевцу смањен за 2.433, односно 4,7%.

Табела 2.11 Број запослених у Србији и већим градовима, 2006-2016. година (у хиљадама)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Р. СРБИЈА	2.115,1	2.085,2	2.081,6	1.984,7	1.901,2	1.866,2	1.865,6	1.864,8	1.845,5	1.989,6	2009,8
Београд	661,7	653,9	665,6	656,3	642,3	626,9	626,4	627,3	623,5	670,3	669,8
Нови Сад	148,7	150,9	153,8	146,1	141,0	141,5	139,0	137,7	135,9	137,7	137,6
Крагујевац	52,1	51,9	47,5	43,5	42,5	42,1	43,4	46,3	45,3	47,1	49,7
Ниш	85,8	85,5	84,5	80,9	74,2	70,4	70,3	72,9	70,6	69,3	75,5

У табелама број 2.11¹ и 2.12 приказано је кретање броја запослених по годинама, у апсолутним вредностима и индексирано на 2006. годину као базну. Из табеле се види да је читава Србија, као и сви већи градови у поменутом периоду била погођена падом броја запослених, док је једино Београд из 2016. год. изашао са позитивним индексом, тј. са већим бројем запослених него што је имао 2006. године, при чему се значајно повећање десило 2015, док је до 2014. године и главни град под утицајем овог негативног тренда. Најгора ситуација је у Нишу, где укупан број запослених континуирано падао, све до 2016. године.

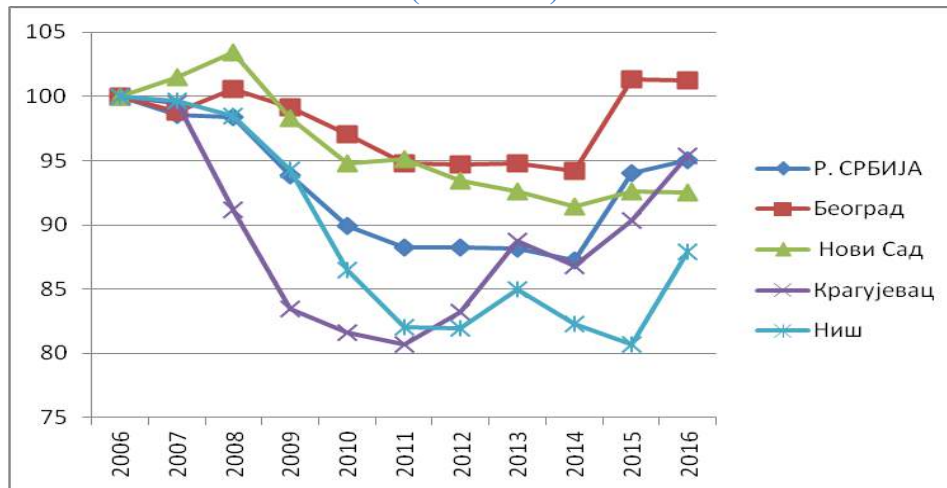
У Крагујевцу је од почетка посматраног периода, 2006. године, број запослених био у опадању, а најгора ситуација била је 2011. године, када је број запослених био готово 20% мањи у односу на 2006. годину и износио је 42.065. Од тада је број запослених у сталном порасту, али и даље није достигнут ниво из 2006 године (49.708 у 2016. години, индекс за 2016. годину је 95,3).

Табела 2.12 Број запослених у Србији и већим градовима, 2006-2015. година, (2006=100)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Р. СРБИЈА	100	98.6	98.4	93.8	89.9	88.2	88.2	88.2	87.3	94.1	95.0
Београд	100	98.8	100.6	99.2	97.1	94.7	94.7	94.8	94.2	101.3	101.2
Нови Сад	100	101.5	103.4	98.3	94.8	95.1	93.5	92.6	91.4	92.6	92.5
Крагујевац	100	99.5	91.2	83.5	81.6	80.7	83.2	88.7	86.8	90.3	95.3
Ниш	100	99.6	98.5	94.3	86.5	82.1	82.0	84.9	82.3	80.7	87.9

¹ Подаци у табели су ревидирани и разликују се од података у званичним годишњим публикацијама „Општине и региони Србије“. Подаци за 2015. годину добијени су према новој методологији, односно из новог извора и према новој дефиницији регистроване запослености која је усклађена са стандардима Европске уније. Како би се омогућило поређење података за серију 2006–2014. са подацима од 2015. године, било је неопходно извршити ревизију већ објављених података о регистрованој / формалној запослености.

Графикон 2.17 Кретање индекса броја запослених у периоду 2006-2016. година, (2006=100)

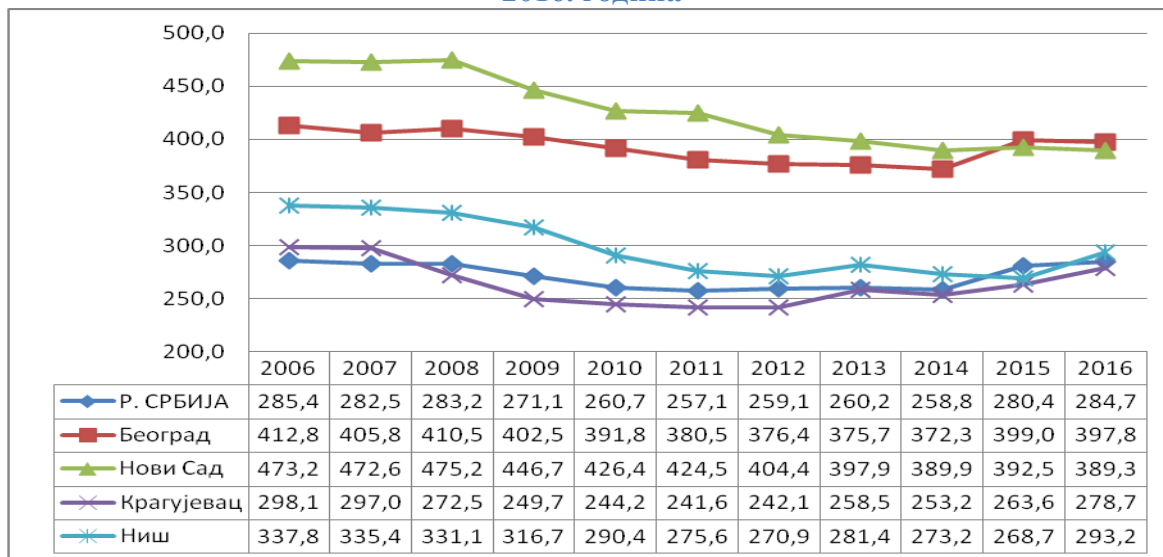

Осим укупног броја запослених, важан показатељ стања је и број запослених на 1.000 становника, који омогућава поређење средина са различитим бројем становника. Анализом је такође обухваћен исти период, 2006-2016. година, а подаци су приказани на графикону 2.18². Уочљиво је да се број запослених на 1.000 становника у Крагујевцу кроз читав период кретао око републичког просека, па је 2006. године износио 298,1, док је републички просек био 285,4, да би 2016. године био нешто нижи од републичког просека (278,7 у Крагујевцу, 284,7 у Републици), уз готово истовремене падове и порасте. По овом показатељу, Крагујевац се у 2016. години нашао у знатно лошијем положају у односу на Београд и Нови Сад (397,8 и 389,3 респективно) и са готово истим бројем као и Ниш (293,2), који је 2006. године био знатно изнад Крагујевца.

И по овом показатељу, најнеповољнија година за Крагујевац је била 2011, када је постепеним падом из године у годину, број запослених на 1.000 становника дошао до броја од 241,6, да би затим уследио благи пораст до 2016. године.

² Подаци у табели су ревидирани и разликују се од података у званичним годишњим публикацијама „Општине и региони Србије“. Подаци за 2015. годину добијени су према новој методологији, односно из новог извора и према новој дефиницији регистроване запослености која је усклађена са стандардима Европске уније. Како би се омогућило поређење података за серију 2006–2014. са подацима од 2015. године, било је неопходно извршити ревизију већ објављених података о регистрованој / формалној запослености.

Графикон 2.18 Број запослених на 1.000 становника по градовима, у периоду 2006-2016. година

2.5.2. Структура запослених према врсти послодавца

У смислу поделе запослених на запослене у правним лицима и приватне предузетнике, структура запослених у Крагујевцу анализирана је, због промене методологије и немогућности праћења промена, у два периода: 2006-2014. и 2015-2016. година.

Приказ стања је дат у табелама 2.13 и 2.14 и на графикону 2.19.³ Уочљиво је да је број приватних предузетника и њихових запослених кроз године прилично константан, уз бележење пада броја 2010. године, док је број запослених у правним лицима падао од 2006. до 2012, да би 2013. године овај број почео да расте.

³ Подаци о укупном броју запослених приказани у овој табели се нешто разликују од података приказаних у претходном делу анализе тј. ревидираних података. Подаци дати овде су према претходној методологији коју је Републички завод за статистику користио до 2015. године, јер није извршено ревидирање података о структури запослених.

Табела 2.13 Структура запослених у Крагујевцу према врсти послодавца, у периоду 2006-2014. година

Године	Запослени		Запослени у правним лицима	Приватни предузетници	Удео у укупном броју запослених	
	укупно	од тога: жене, %			Запослени у правним лицима	Приватни предузетници
2006	49.015	42,7	40.253	8.762	82,1%	17,9%
2007	49.044	41,8	39.254	9.790	80,0%	20,0%
2008	45.265	42,7	34.692	10.573	76,6%	23,4%
2009	41.192	44	32.075	9.119	77,9%	22,1%
2010	40.037	45,3	31.764	8.273	79,3%	20,7%
2011	39.497	47,8	30.721	8.776	77,8%	22,2%
2012	40.755	48,1	30.714	10.041	75,4%	24,6%
2013	43.015	46	33.510	9.505	77,9%	22,1%
2014	42.148	47	32.967	9.181	78,2%	21,8%

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 2.19 Структура запослених у Крагујевцу према врсти послодавца, у периоду 2006-2014. година

Подаци за 2015. годину говоре да је у Крагујевцу у правним лицима било запослено 37.755 лица, док је у 2016. години тај број повећан на 40.110. Број запослених у предузетничким радњама је такође порастао са 8.308 на 8.451 у 2016. години. Због повећања укупног броја запослених, удели у укупном броју запослених у привредним друштвима и код предузетника остали су готово непромењени.

Табела 2.14 Структура запослених у Крагујевцу према врсти послодавца, у периоду 2015-2016. година

Година	Укупно	Запослени у правним лицима	Приватни предузетници и запослени код њих	Регистр. Индивидуални пољопривредници	Удео у укупном броју запослених у друштвима и код предузетника	
					Запослени у правним лицима	Приватни предузетници
2015	47.087	37.755	8.038	1.294	82,4%	17,6%
2016	49.708	40.110	8.451	134	82,6%	17,4%

Извор: Републички завод за статистику

Оно што се може пратити кроз период 2006-2016. година, без обзира на промену методологије, је праћење удела запослених код предузетника и у привредним друштвима, што је приказано на графикону 2.20. Запажа се да је код приватних предузетника било запослено до 20% (минимум 17,4% 2016. године) укупног броја запослених 2006, 2007, 2015 и 2016. године, док је у периоду 2008-2014. било преко 20% (до 24,6% 2012. године). Такође се може приметити да у овом погледу нема великих варијација од године до године.

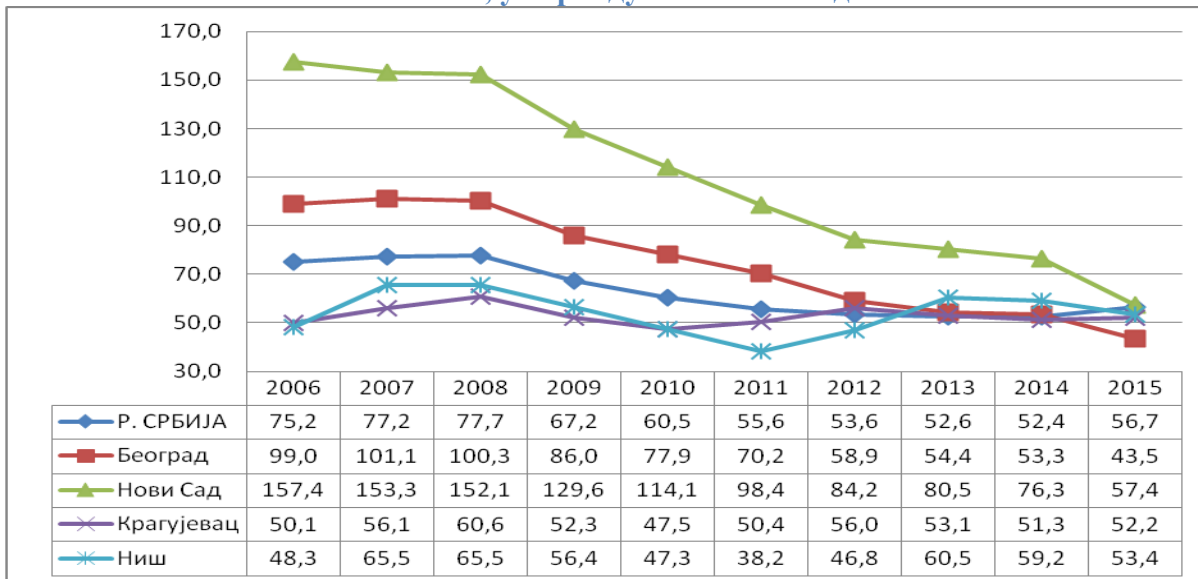
Графикон 2.20 Удео запослених у правним лицима и код приватних предузетника у %, у Крагујевцу, у периоду 2006-2016. година

Промена броја приватних предузетника и лица запослених код предузетника може послужити као добар индикатор за праћење економских кретања. Анализиран је број предузетника на 1.000 становника у Србији и већим градовима, а резултати су приказани у графикону број 2.20 и пратећој табели. Број предузетника на 1.000 становника у Крагујевцу се у посматраном периоду (2006-2015. година) кретао око 50. Издваја се 2008. година када се број предузетника попео на 60 на 1000 становника, да би у наредној години опет пао на 52,3. Од 2006. до 2011. године Крагујевац је био значајно испод републичког просека, а 2011. се приближио просеку и до 2015. године је број приближан републичком просеку. Међутим, разлог овоме није пораст броја предузетника у Крагујевцу, већ смањење броја предузетника у читавој земљи. Тако је

2006. године број предузетника на 1.000 становника у Београду био два пута, а у Новом Саду три пута већи него у Крагујевцу, да би 2015. године сви градови и републички просек дошли на сличан ниво од око 50, док је Београд пао на 43 предузетника на 1.000 становника.

Графикон 2.21 Број приватних предузетника и лица запослених код њих на 1.000 становника, у периоду 2006-2015. година

Извор: Републички завод за статистику

2.5.3. Структура запослених према врсти делатности

Праћење структуре запослених према делатностима кроз године је веома тешко јер су у последњих 10 година подаци прикупљани по три различите методологије. До 2015. године су из разврставања по секторима били изостављени приватни предузетници, па је у табели 2.15 и графикону 2.22 приказана структура запослених у 2015. и 2016. години, у апсолутним вредностима и као процентни удео у укупном броју запослених. Регистрованих самосталних пољопривредних произвођача је у обе посматране године било између 2 и 3%, док су остали били запослени у правним лицима (привредним друштвима, предузећима, установама, задругама и другим организацијама) и предузетници (лица која самостално обављају делатност и запослени код њих). Посматрано по појединачним делатностима, највише запослених је у прерађивачкој индустрији (27,7% у 2016. години), затим у сектору трговине и поправке моторних возила (15,1%), здравству (10%) и просвети (8,5%).

Што се тиче промена у броју запослених од 2015. до 2016. године, број укупно запослених је повећан са 47.087 на 49.708 лица, тј. за 2.621 лица, односно 5,6%. Истовремено, број регистрованих индивидуалних пољопривредника је смањен за 146 или 11,3%, док је број осталих запослених повећан за 2.768 лица.

Највећи пад броја запослених забележен је у сектору здравства и социјалне заштите, 449 или 8,8%, а затим у снабдевању водом и управљању отпадним водама – 314 или 28,6%, што је уједно и највећи проценуални пад међу секторима.

Табела 2.15 Структура запослених према врсти делатности у Крагујевцу у 2015. и 2016. години

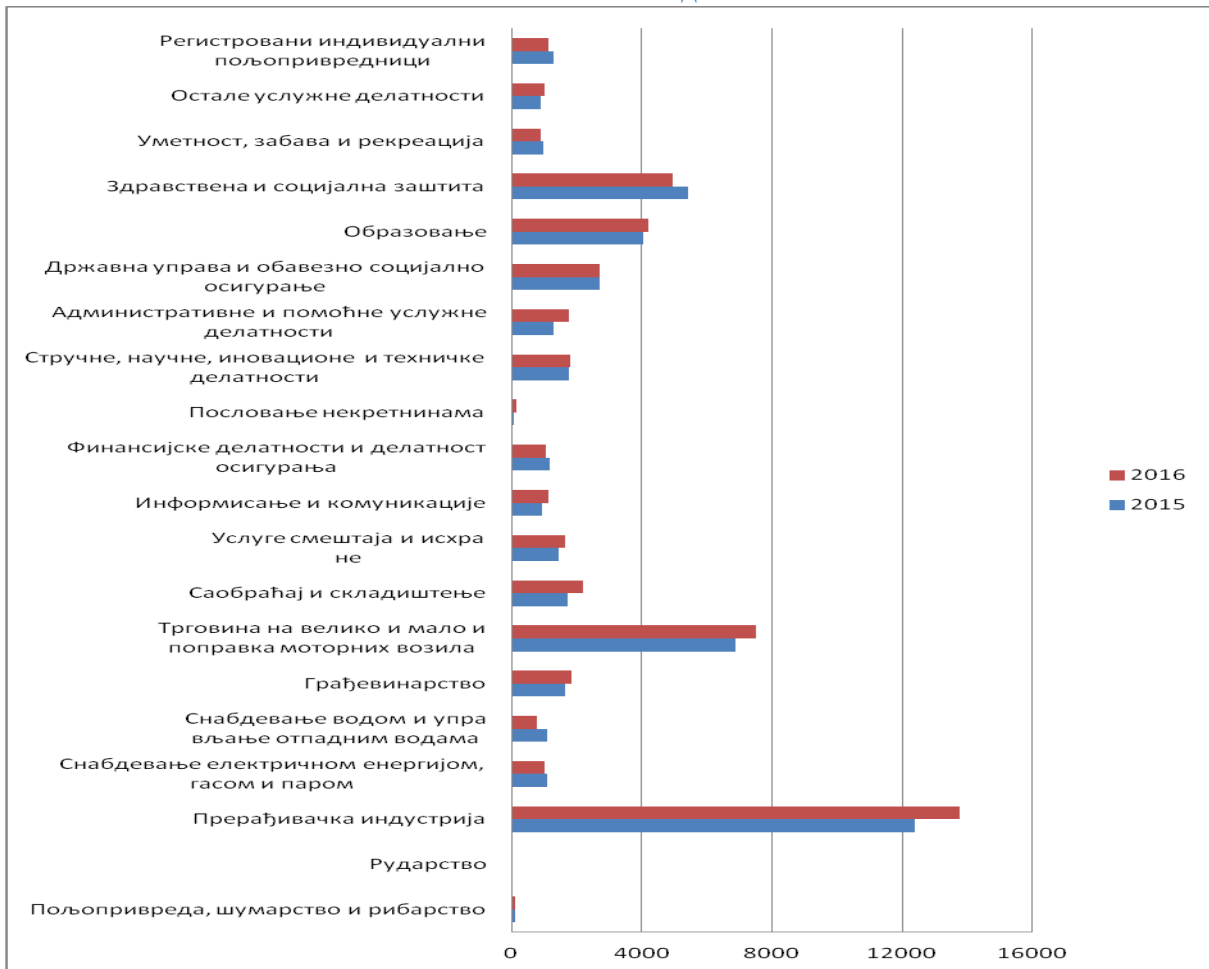
		2015.	2016.	2015. Удео	2016. Удео	Промена а 2015- 16.	Промена а 2015- 16. у %
Укупно		47087	49708	100	100	2621	5,6%
Запослени у правним лицима (привредна друштва, предузећа, установе, задруге и друге организације) и предузетници, лица која самостално обављају делатност и запослени код њих	Свега	45793	48560	97,3	97,7	2767	6%
	Пољопривреда, шумарство и рибарство	119	119	0,3	0,2	0	0,0%
	Рударство	5	10	0,0	0,0	5	100,0%
	Прерађивачка индустрија	12400	13746	26,3	27,7	1346	10,9%
	Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	1115	1031	2,4	2,1	-84	-7,5%
	Снабдевање водом и управљање отпадним водама	1097	783	2,3	1,6	-314	-28,6%
	Грађевинарство	1643	1831	3,5	3,7	188	11,4%
	Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	6894	7501	14,6	15,1	607	8,8%
	Саобраћај и складиштење	1735	2199	3,7	4,4	464	26,7%
	Услуге смештаја и исхране	1454	1652	3,1	3,3	198	13,6%
	Информисање и комуникације	941	1144	2,0	2,3	203	21,6%
	Финансијске делатности и делатност осигурања	1196	1074	2,5	2,2	-122	-10,2%
	Пословање некретнинама	70	143	0,1	0,3	73	104,3%
	Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	1764	1802	3,7	3,6	38	2,2%
	Административне и помоћне услужне делатности	1312	1755	2,8	3,5	443	33,8%
	Државна управа и обавезно социјално осигурање	2713	2702	5,8	5,4	-11	-0,4%
	Образовање	4057	4202	8,6	8,5	145	3,6%
	Здравствена и социјална заштита	5408	4959	11,5	10,0	-449	-8,3%
	Уметност, забава и рекреација	968	889	2,1	1,8	-79	-8,2%

	2015.	2016.	2015. Удео	2016. Удео	Промен а 2015- 16.	Промен а 2015- 16. у %
Остале услужне делатности	901	1016	1,9	2,0	115	12,8%
Регистровани индивидуални пољопривредници	1294	1148	2,7	2,3	-146	-11,3%

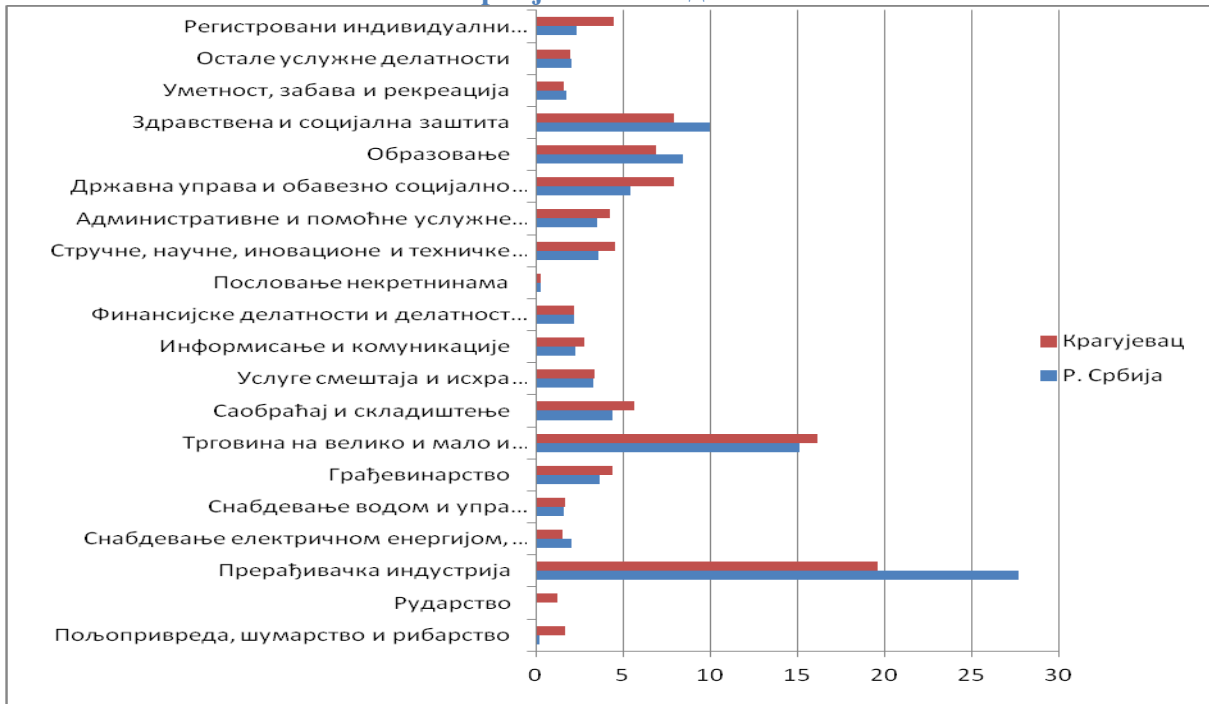
Извор: Републички завод за статистику

У Србији је број запослених, посматрано у апсолутним вредностима у 2015. и 2016. години, највише растао у секторима прерађивачке индустрије и трговине, што је и ситуација у Крагујевцу, али је тај пораст процентуално мањи него у Крагујевцу и износи 3,6 и 3%, респективно. Процентуално је највиши раст запослених у Србији постигнут у секторима административних и помоћних услужних делатности, 11% и пословању некретнинама, 10,1%. Идентично као у Крагујевцу, највећи пад броја запослених се бележи у здравству, 6.912 (4,2%) и снабдевању водом и управљању отпадним водама, 4.137 или 10,9%, што је као и у Крагујевцу највећи процентуални пад међу секторима. Упоредна структура запослених у Србији и Крагујевцу у 2016. години је приказана на графикону 1.21.

Графикон 2.22 Структура запослених према врсти делатности у Крагујевцу у 2015. и 2016. години

Графикон 2.23 Структура запослених према врсти делатности у Крагујевцу и Србији 2016. години

2.6. Незапосленост

Број незапослених лица варирао је у посматраном периоду од 2006. до 2017. године. Положај Крагујевца по незапослености у односу на републички просек и веће градове се може уочити из табеле 2.16 у којој је приказано кретање броја незапослених у апсолутним бројевима, графикону 2.24 где је приказана промена броја незапослених са 2006. годином као базном, док је на графикону 2.25 приказано кретање броја незапослених на 1.000 становника.

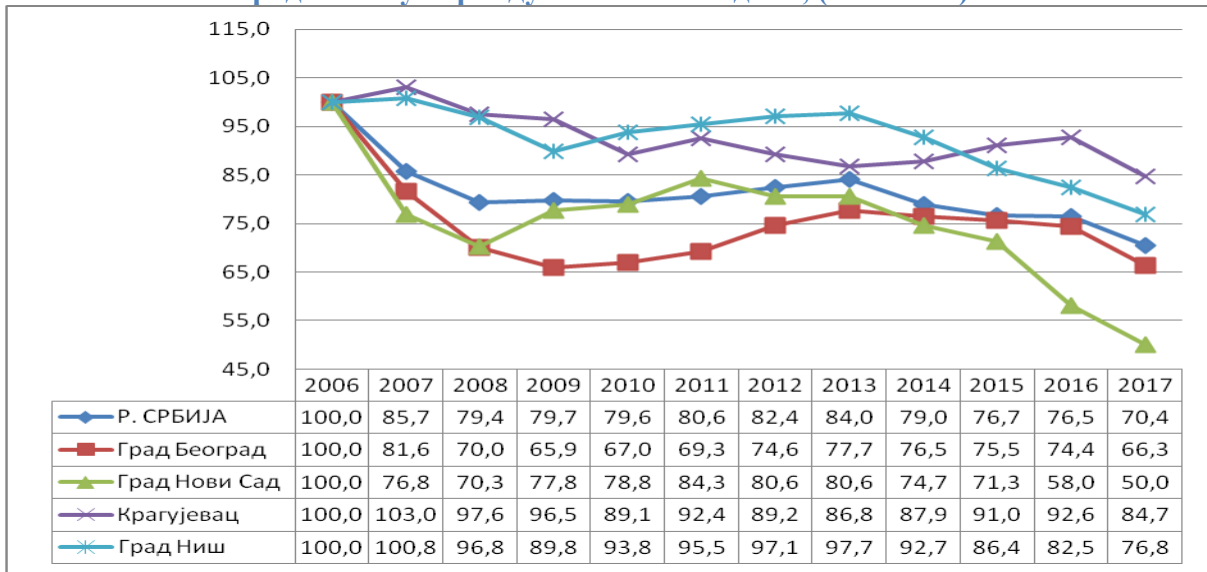
У свим посматраним срединама, осим у Крагујевцу, пад незапослености одвијао се од 2006. до 2009. године. Од 2009. до 2013. долази до пораста незапослености, а од 2014. се бележи поновна тенденција пада броја незапослених. Промена броја незапослених у Крагујевцу имала је другачији ток: у 2007. години долази до мањег пораста броја незапослених, затим следи пад све до 2013, уз изузетак 2010. када је поново дошло до благог пораста, док се у периоду 2014-2016. број незапослених повећава, за разлику од осталих посматраних средина. У 2017. години број незапослених је поново мањи и износи 20.574. Оно што је заједничко је да је у свим градовима и у Републици број незапослених на крају посматраног периода значајно нижи него на почетку: Крагујевац има 15,3%, Ниш 23,2%, Београд 33,7%, а Нови Сад чак 50% мање незапослених него 2006.

Табела 2.16 Број незапослених у Р. Србији и њеним већим градовима у периоду 2006-2017. године (у хиљадама)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Р. СРБИЈА	916.3	785.1	727.6	730.4	729.5	738.7	754.6	769.5	723.6	703.0	700.9	645.4
Београд	140.0	114.2	98.1	92.2	93.8	97.0	104.4	108.7	107.0	105.7	104.1	928.1
Нови Сад	37.0	28.4	26.0	28.8	29.2	31.2	29.8	29.9	27.7	26.4	21.5	18.5
Крагујевац	24.3	25.0	23.7	23.4	21.7	22.5	21.7	21.1	21.3	22.1	22.5	20.6
Ниш	37.2	37.5	35.9	33.4	34.9	35.5	36.1	36.3	34.5	32.1	30.7	28.5

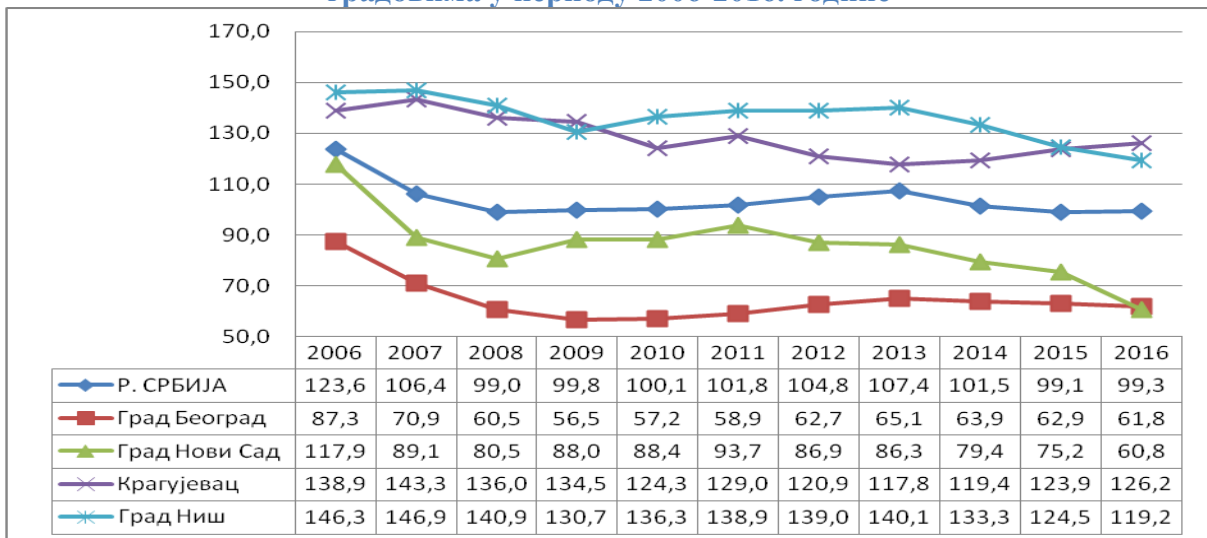
Извор: Републички завод за статистику

Графикон 2.24 Индексирани број незапослених у Р. Србији и њеним већим градовима у периоду 2006-2017. године, (2006=100)⁴

Ако се посматра број незапослених на 1.000 становника, Крагујевац и Ниш су у читавом посматраном периоду у неповољнијем положају од републичког просека, а у знатно неповољнијем од Београда и Новог Сада. У 2016. години, незапослено је 62 на 1000 становника Београда, 75 у Новом Саду, 126 у Крагујевцу и 119 у Нишу, док је републички просек 99 незапослених на 1.000 становника.

Графикон 2.25 Број незапослених на 1000 становника у Србији и њеним већим градовима у периоду 2006-2016. године

Приликом тумачења приложених података треба посебно напоменути да одређен број незапослених лица није евидентиран на тржишту рада, док је, са друге стране, један број лица пријављених на тржиште рада радно ангажован у зони „сиве“ економије.

⁴ Графиконе је израђен на основу података РЗС и АПР

2.6.1. Структура незапослених

Према подацима Националне службе за запошљавање – филијала Крагујевац, на дан 31.12.2017. године укупно је на територији Крагујевца незапослено 19.901 лице (табела 2.17). Просечна старост незапослених је 42 године, а просечна дужина тражења посла је нешто више од 5 година (64 месеца). Од укупног броја незапослених, 5.515 је без претходног радног искуства, док 14.386 незапослених поседује претходно радно искуство.

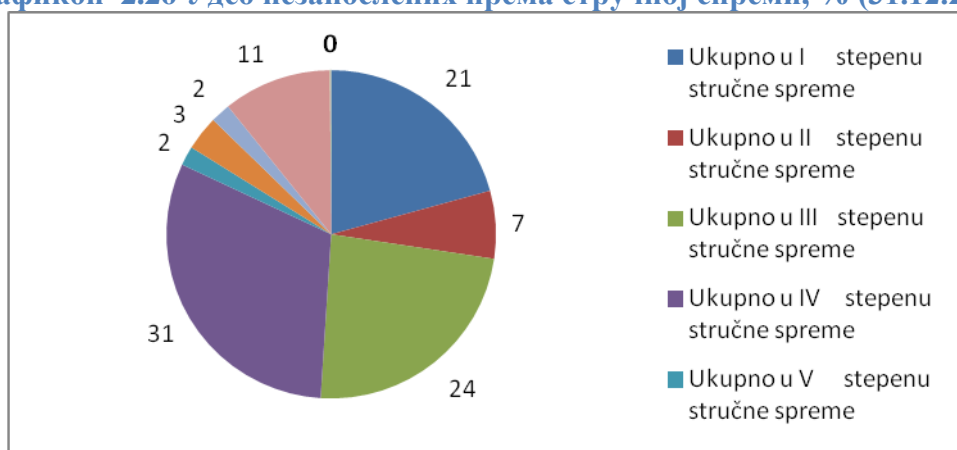
Према степену стручне спреме, највећи број незапослених има 4. степен (30%), а следе лица са 3. степеном стручне спреме (24%) и 1. степеном стручне спреме (21%). Међу незапосленима је укупно 2.149 лица (11%) са високом стручном спремом (тачније 7. и 8. степеном стручне спреме).

Табела 2.17 Структура незапослених у Крагујевцу (31.12.2017)

		Незапослена лица	Просечна старост (година)	Просечна дужина тражења посла (месеци)	Први пут траже запослење / без радног искуства	Били у радном односу / радно ангажовани
УКУПНО		19,901	42.03	64.13	5,515	14,386
1	Укупно у I степену стручне спреме	4,126	44.76	80.83	1,912	2,214
2	Укупно у II степену стручне спреме	1,324	50.99	95.15	202	1,122
3	Укупно у III степену стручне спреме	4,706	42.67	68.17	979	3,727
4	Укупно у IV степену стручне спреме	6,156	40.19	58.89	1,560	4,596
5	Укупно у V степену стручне спреме	375	52.15	56.81	8	367
6	Укупно у VI-1 степену стручне спреме	677	45.81	60.58	105	572
7	Укупно у VI-2 степену стручне спреме	388	30.12	25.19	135	253
8	Укупно у VII-1 степену стручне спреме	2,124	34.16	28.39	611	1,513
9	Укупно у VII-2 степену стручне спреме	19	47.00	36.76	1	18
10	Укупно у VIII степену стручне спреме	6	45.83	50.19	2	4

Извор: Национална служба за запошљавање – филијала Крагујевац

Графикон 2.26 Удео незапослених према стручној спреми, % (31.12.2017)

3. ЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЉИ

3.1 Зараде

Просечна зарада у Крагујевцу у 2016. години је износила 42.479 динара, што је испод републичког просека који је износио 46.097 динара. Зараде у Новом Саду и Београду су биле изнад републичког просека (52.799 и 57.717 динара, респективно), док је су запослени у Нишу такође зарађивали мање од републичког просека, 40.987 динара.

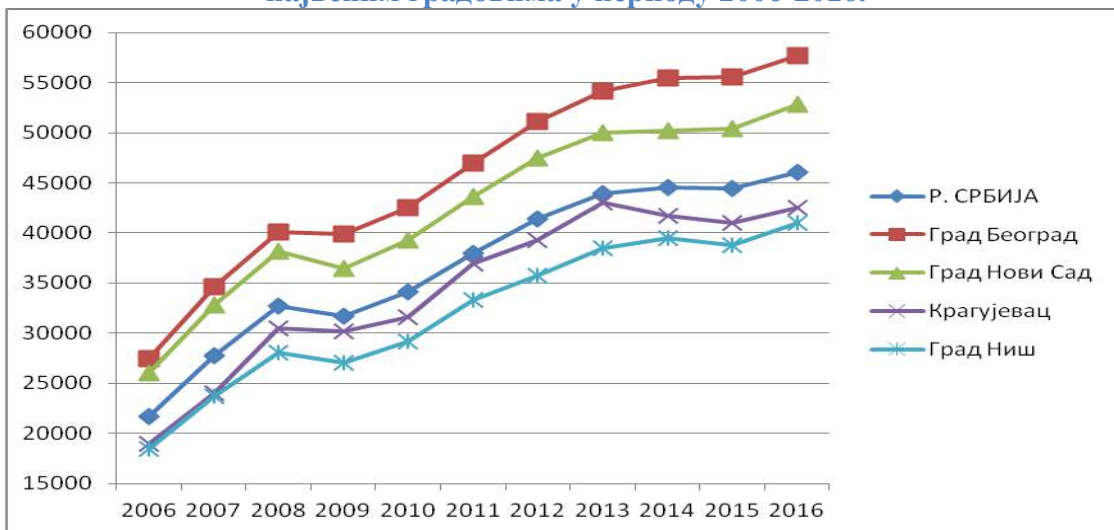
Износ зарада без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у периоду 2006-2016. година је приказан у табели 3.1 и на графикону 3.1. Уочљиво је да су трендови промена зарада готово идентични и да сви градови задржавају своју позицију у односу на просек Србије. У 2014. и 2015. години вредност просечне зараде у Крагујевцу је падала, да би у 2016. била поново виша и износила поменутих 42.479 динара, при чему ниво из 2013. године још није постигнут. У осталим посматраним градовима, зараде у динарима су само расле, уз изузетак благог пада у Нишу 2015. године. Индекси зарада са 2006. годином као базном могу се видети на графикону број 3.2 и пратећој табели.

Табела 3.1 Зараде без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у периоду 2006-2016. година

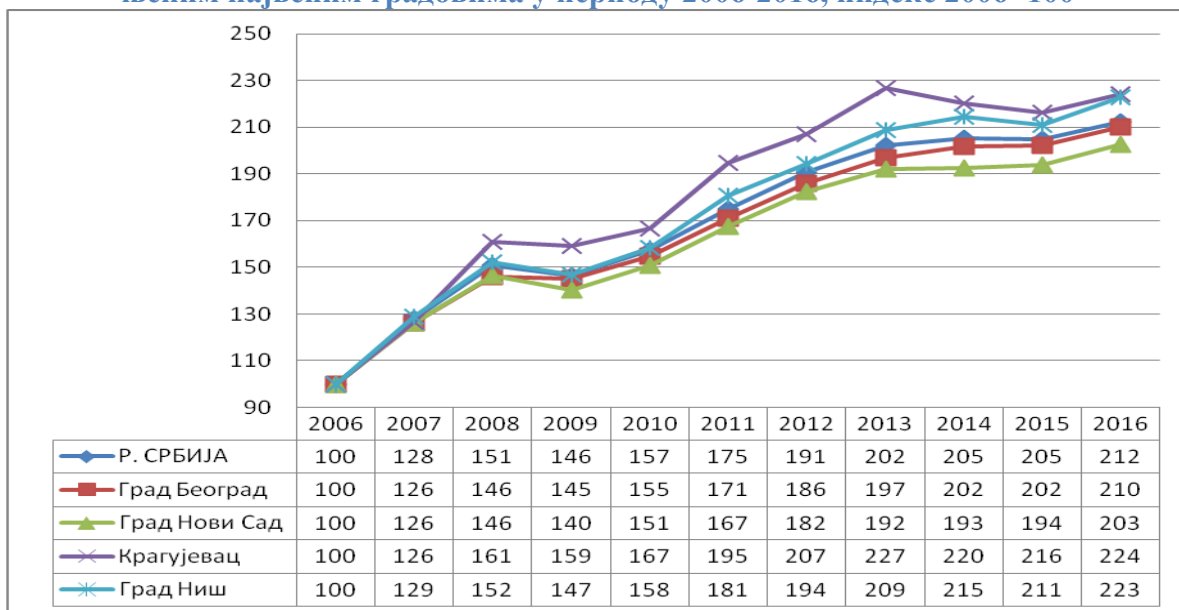
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Р. СРБИЈА	21.707	27.759	32.746	31.734	34.142	37.976	41.377	43.932	44.530	44.432	46.097
Град Београд	27.476	34.620	40.089	39.862	42.489	46.986	51.121	54.103	55.429	55.551	57.717
Град Нови Сад	26.035	32.860	38.128	36.500	39.240	43.600	47.502	50.043	50.175	50.441	52.799
Крагујевац	18.960	23.978	30.530	30.209	31.570	36.918	39.282	43.011	41.744	40.964	42.479
Град Ниш	18.408	23.678	28.026	27.007	29.132	33.275	35.765	38.460	39.492	38.822	40.987

Извор: Републички завод за статистику

Графикон 3.1 Зараде без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у периоду 2006-2016.

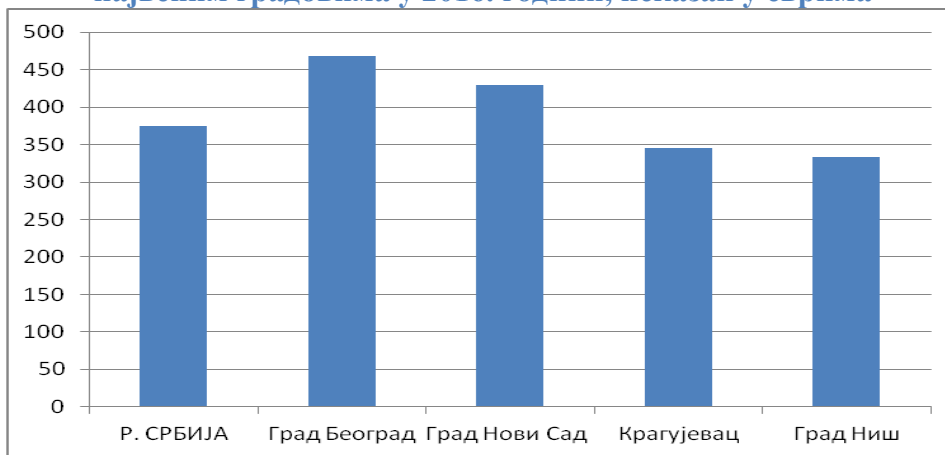

Графикон 3.2 Индекси зарада без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у периоду 2006-2016, индекс 2006=100

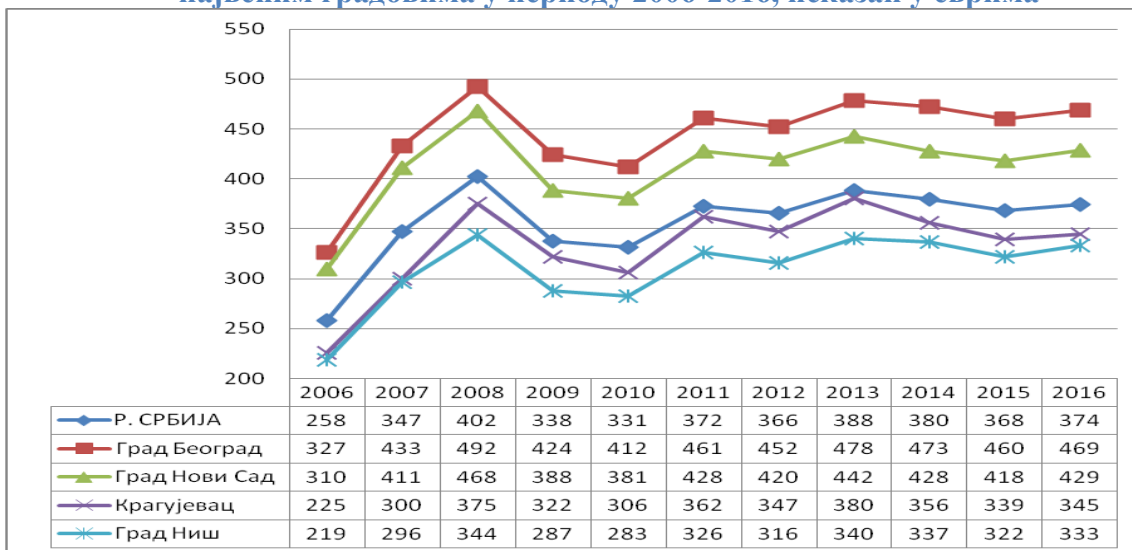

Анализом зарада без пореза и доприноса, у еврима, добијамо нешто другачију слику. Међусобни однос зарада по градовима, подразумевано, остаје исти, али је врло уочљиво да зараде нису само расле, већ су, након интензивног раста у 2007. и 2008. години, значајно пале у току 2009. године. У 2011. години је поново уследио већи раст и од тада се вредности одржавају константним уз незнатне промене од године до године (израженија промена је само пораст у Крагујевцу 2013. године). У 2016. години највећи просек зарада је остварен у Београду, 469 евра, најнижи у Нишу, 333 евра, док је у Крагујевцу просечна зарада износила 345 евра. Просечне зараде у еврима у 2016. години су приказане на графикону 3.3, а њихов износ и ток промена у периоду од 2006. до 2016. године на графикону 3.4 и пратећој табели.

Графикон 3.3 Износ зарада без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у 2016. години, исказан у еврима

Графикон 3.4 Износ зарада без пореза и доприноса у Републици Србији и њеним највећим градовима у периоду 2006-2016, исказан у еврима

Просечна нето зарада у Крагујевцу у 2017. години је износила 44.176 динара, док је просек Републике Србије био 47.893 динара. На ранг листи према просечној нето заради у Републици Србији, Крагујевац се у трећем кварталу 2017. године налази на 38. позицији, што је за три места бољи пласман него у 2016. години.

3.2 Потрошачка корпа и куповна моћ

Просечна потрошачка корпа се односи на потрошњу производа и услуга личне потрошње просечног домаћинства. Од јануара 2011. године почело је објављивање нове просечне и нове нинималне потрошачке корпе, па је стога извршена анализа за период 2011-2016. година.

Вредности нове просечне потрошачке корпе по годинама и градовима се могу видети у табели 3.2. Како Министарство трговине, туризма и телекомуникација Републике Србије публикује само месечне извештаје о потрошачкој корпи, за сваку од наведених година је узета вредност потрошачке корпе за јул одговарајуће године.

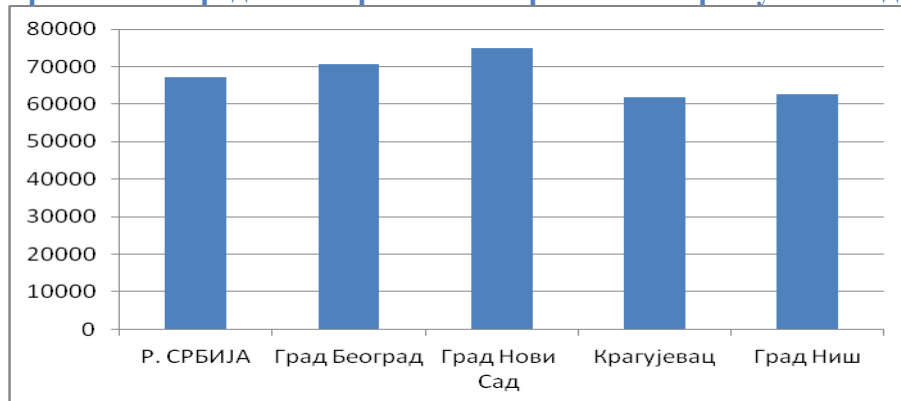
Табела 3.2 Износ просечне потрошачке корпе у Србији и њеним највечим градовима, у периоду 2011-2016.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Р. СРБИЈА	55876	58926	64824	66000	66807	67143
Град Београд	58935	61943	68079	69342	70663	70641
Град Нови Сад	62144	65454	71955	73258	74203	74857
Крагујевац	51421	53857	59150	60823	61773	61961
Град Ниш	53120	56131	62571	62409	62618	62542

Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација

Заједно са порастом зарада расле су и вредности потрошачке корпе. Међутим пошто цене, а нарочито цене услуга зависе од висине плата, то је и просечна потрошачка корпа виша у оним градовима где су и плате више. У 2016. години, највиша потрошачка корпа, у анализираним срединама, забележена је у Новом Саду и износила је 74.857. Нешто нижа вредност је била у Београду, 70.641 динар. По вредности просечне потрошачке корпе, испод републичког просека (67.143 динара) нашли су се Ниш (62.542 динара) и Крагујевац (61.961 динар). Односи ових вредности се лако могу уочити са графикона број 3.6.

Графикон 3.5 Вредности просечне потрошачке корпе у 2016.години

Куповна моћ грађана се рачуна као однос просечне зараде и просечне потрошачке корпе. Положај Крагујевца по куповној моћи његових грађана у 2016. приказан је на графикону 3.7. Просечан грађанин Крагујевца је 2016. године могао, иако са нижом зарадом, купити колико и просечан грађанин Србије, нешто више него просечан Нишлија, нешто мање него Новосађанин, а значајно мање него просечан Београђанин.

Графикон 3.6 Куповна моћ грађана у 2016. години, у односу на потрошачку корпу

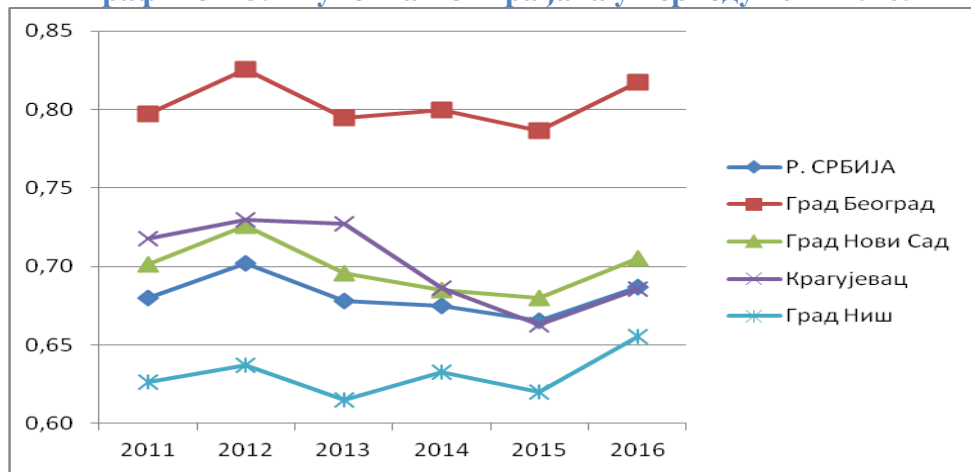
Вредности куповне моћи по градовима и годинама су приказани у табели 3.3, а кретање вредности на графикону 3.8. У 2016, као и у 2014. Години, једна просечна плата у Крагујевцу је могла да подмири 69% просечне потрошачке корпе, што је боље него 2015. године, али лошије него у периоду 2011-2013. године, када се могло подмирити око 73% потрошачке корпе. Треба обратити пажњу на чињеницу да су 2011. и 2013. године грађани Крагујевца по куповној моћи били изнад, а 2012. и 2014. године изједначени са грађанима Новог Сада и поред значајно нижих зарада, да би 2015. и 2016. Куповна моћ Новосађана била већа. У читавом посматраном периоду грађани Београда су имали значајно већу куповну моћ од остатка Србије и могли су подмирити око 80% потрошачке корпе, док су грађани Ниша константно били у најлошијем положају, са могућношћу да подмире тек око 63% потрошачке корпе.

Табела 3.3 Куповна моћ грађана у периоду 2011-2016. година

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Р. СРБИЈА	0.68	0.70	0.68	0.67	0.67	0.69
Град Београд	0.80	0.83	0.79	0.80	0.79	0.82
Град Нови Сад	0.70	0.73	0.70	0.68	0.68	0.71
Крагујевац	0.72	0.73	0.73	0.69	0.66	0.69
Град Ниш	0.63	0.64	0.61	0.63	0.62	0.66

Извор: Прорачун аутора на основу података Министарство трговине, туризма и телекомуникација и Републичког завода за статистику

Графикон 3.7 Куповна моћ грађана у периоду 2011-2016.

3.3 Економски агрегат

Најчешће примењивани индикатор развијености економије је бруто домаћи производ по становнику (БДП *per capita*). Међутим, од 2005. године у Републици Србији се не мери овај индикатор на нивоу локалних самоуправа, већ је, као алтернатива, преузет један од такође често примењиваних индикатора, тзв. економски агрегат. Економски агрегат се израчунава као производ укупног броја запослених на посматраној територији и просечне бруто зараде по запосленом. Предност економског агрегата као индикатора се огледа у лакоћи његовог израчунавања. Главни недостатак је што се заснива на просечним вредностима бруто зарада запослених, па је и мање прецизан од бруто домаћег производа по становнику.

У периоду 2006-2016. година, највиша вредност економског агрегата у Крагујевцу достигнута је 2016. године и износила је 24.356.920 евра. У посматраном периоду, пад економског агрегата на годишњем нивоу забележен је 2008. и 2014. године, док је у свим осталим случајевима забележен раст у односу на претходну годину. Година са највишим растом, од 26%, била је 2007, док је други по вредности раст (од 11%) остварен у 2016. години.

Вредности просечних бруто плата у еврима у Крагујевцу, као и вредности економског агрегата са ланчаним индексима, приказане су у табели 3.4, док су вредности агрегата за Крагујевац по годинама, ради боље прегледности приказане и на графикону 3.8.

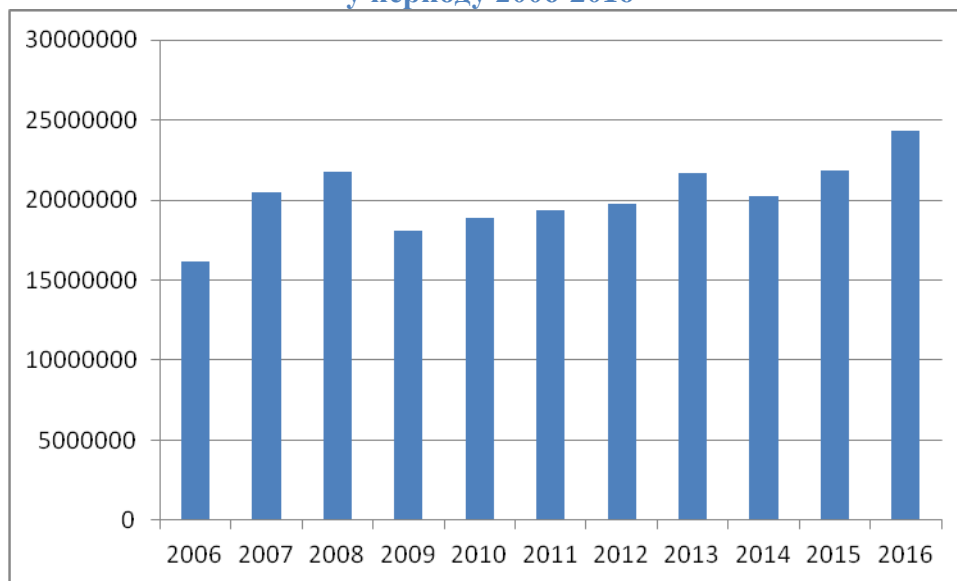
Табела 3.4 Вредност економског агрегата у еврима, са ланчаним индексом, за Крагујевац у периоду 2006-2016.

Година	Укупан број запослених	Просечна бруто зарада (ЕУР)	Економски агрегат	
			Укупно (ЕУР)	Индекс у односу на претходну годину
2006.	49 015	330	16 174 950	109,7
2007.	49 044	417	20 451 348	126,4
2008.	45 265	480	21 727 200	106,2
2009.	41 192	439	18 083 288	83,2
2010.	40 037	471	18 857 427	104,3
2011.	39 497	490	19 353 530	102,6
2012.	40 755	476	19 733 532	102,0
2013.	43 015	505	21 651 875	109,7
2014.	42 148	476	20 256 180	93,6
2015.	47 087	464	21 848 368	108,0
2016.	49 708	490	24 356 920	111,0

Извор: Републички завод за статистику

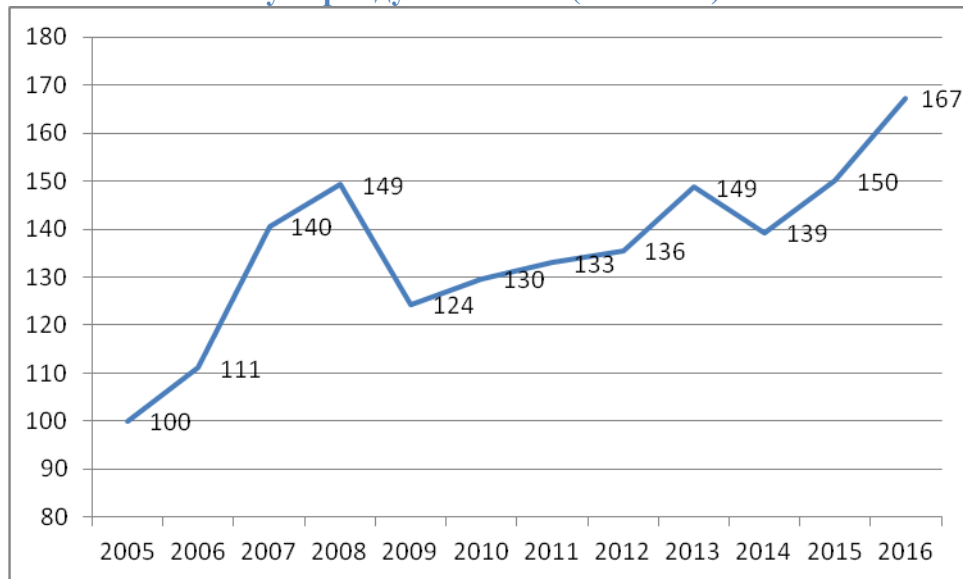
Са графикана 3.8 лако се уочава да је вредност агрегата расла у периоду од 2006. до 2008. године, након чега следи пад у 2009. години. Опоравак следи до 2014. године, када се опет бележи пад економске активности у Крагујевцу. Од 2015. године следи нови период раста економског агрегата. Од 2011. до 2015. године вредност економског агрегата у Крагујевцу расте.

Графикон 3.8 Вредност економског агрегата у еврима за Крагујевац у периоду 2006-2016

Промене вредности економског агрегата у Крагујевцу се могу сагледати и са графикана 3.9 на коме је вредност у 2005. години узета као базна, са индексом 100.

Графикон 3.9 Индексирана вредност економског агрегата Крагујевца, у периоду 2005-2016. (2005=100)

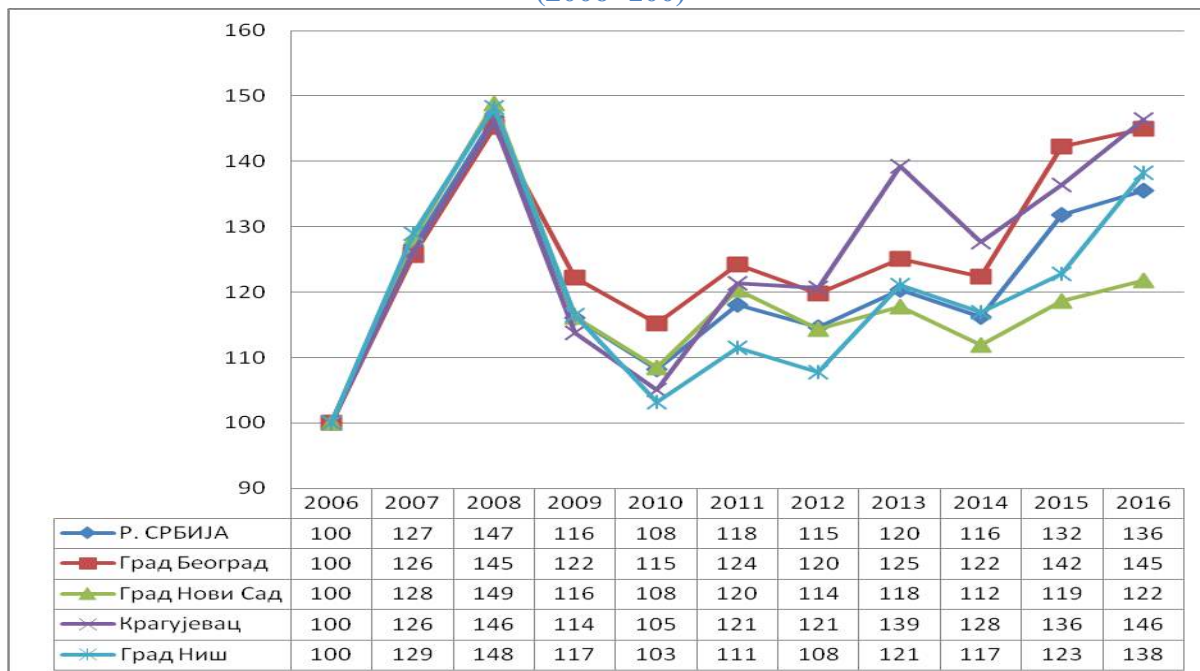

Ланчани индекси економског агрегата у Р. Србији и четири највећа града су представљени табелом 3.6. На графикону 3.10 је приказано индексирано кретање вредности економског агрегата, са индексом 2006=100.

Табела 3.5 Ланчани индекси вредности економског агрегата у највећим градовима Србије, у периоду 2006-2016.

	Р. СРБИЈА	Београд	Нови Сад	Крагујевац	Ниш
2006	100	100	100	100	100
2007	127	126	128	126	129
2008	116	116	116	116	115
2009	79	84	78	78	79
2010	93	94	93	92	89
2011	109	108	111	116	108
2012	97	96	95	99	97
2013	105	105	103	115	112
2014	97	98	95	92	97
2015	113	116	106	107	105
2016	103	102	103	107	113

Графикон 3.10 Вредности економског агрегата Србије и њених највећих градова (2006=100)

Са графикона 3.10 види се да је економски агрегат у Србији и њеним највећим градовима растао до избијања економске кризе 2008. године, након чега следи значајан двогодишњи пад. Кризу су готово једнако поднели Србија, Крагујевац, Ниш и Нови Сад, док је кризни талас најмање, мада ипак веома интензивно, погодио Београд. Након 2010. године свуда долази до опоравка, али овај опоравак тече различитим темпом. Треба напоменути да се је Крагујевац најбрже опорављао и достигао предкризни ниво економског агрегата у 2016. Величину агрегата из 2008. године достигао је у 2016. још једино Београд, али као што је поменуто, главни град је кризом био најмање погођен.

3.4 Инвестиције

Инвестиције у основне фондове представљају набавке основних фондова остварене од стране пословних субјеката у циљу добијања нових, као и повећања вредности или замене постојећих основних фондова. Набављена инвестициона добра могу бити нова или половна, купљена или без накнаде добијена од пословних субјеката у земљи и иностранству, произведена у сопственој режији или набављена путем финансијског лизинга. При томе, обухватају се све врсте улагања у нове капацитете, као и улагања у проширење, доградњу, реконструкцију и модернизацију постојећих или замену застарелих, истрошених или уништених капацитета. Инвестицијама се не обухватају средства утрошена за редовно и инвестиционо одржавање постојећих објеката.

У Србији је у 2015. години у основне фондове, према подацима Републичког завода за статистику, уложено 507,1 милијарда динара, што је номинално 5,8% више него у 2014.

Години. У 2015. години у Крагујевцу је инвестирано 6,1 милијарди динара (20% мање него у 2014. години), што је 3% од суме инвестиране у Србији.

Од укупних инвестиција у основне фондове у Србији, током последњих десет година око 50% се реализује у четири највећа града. Удео српских инвестиција који се улаже збирно у Ниш, Нови Сад, Београд и Крагујевац, као и удео који се у протеклом периоду издвајао за Крагујевац приказан је у табели 3.7.

Табела 3.6 Удео српских инвестиција у основне фондове у четири највећа града Србије и у Крагујевцу, у периоду 2006-2015.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
4 највећа града	49.3	48.5	50.9	49.8	62.6	56.2	56.4	47.1	43.3	53.5
Крагујевац	2.2	2.5	3.3	2.3	3.8	10.6	43.9	11.4	5.8	3.0

Из података у табели 3.7 уочава се да удео Крагујевца у укупним инвестицијама у Републици Србији значајно варира: од 2,2% 2006. године, до читавих 43,9% 2012. године. Ово је година у којој је у компанији Фијат Крајслер аутомобили Србија стартовала серијска производња новог модела "fiat 500L".

У табели 3.8 је приказана вредност инвестиција у основне фондове у Србији и у њеним највећим градовима изражена у хиљадама евра у десетогодишњем периоду 2006-2015. година. Такође је су приказане индексирани вредности са 2006. годином као базном. Може се приметити да је у Крагујевцу највише инвестирано 2011, 2012. и 2013. године када су уложена средства била вишеструко већа него 2006. године, при чему се мора издвојити 2012. година, када је уложено 23,9 пута више него 2006 године.

Табела 3.7 Укупне инвестиције у хиљадама евра, са базним индексима у периоду 2006-2015. (2006=100)

	Р. СРБИЈА	Београд	Нови Сад	Крагујевац	Ниш
2006	4.051.773,21	1.468.671,75	346.529,29	32.510,06	150.652,47
2007	6.031.975,49	2.416.169,65	336.255,09	60.273,17	115.540,59
2008	6.960.134,78	2.826.658,86	465.949,50	94.182,89	153.078,35
2009	4.848.078,83	1.919.090,91	340.155,19	44.992,02	112.371,80
2010	4.128.369,59	2.042.435,85	395.597,26	77.276,88	67.913,40
2011	4.836.675,47	2.011.765,89	404.802,02	213.807,17	88.942,59
2012	5.378.950,54	1.770.492,60	436.537,71	776.934,43	52.295,41
2013	4.432.796,02	1.521.479,01	345.612,43	173.168,50	49.286,87
2014	4.084.577,53	1.117.746,98	541.438,94	65.373,95	43.152,87
2015	4.200.276,98	1.691.899,25	444.011,90	50.931,65	59.789,48
Базни индекси					
2006	100	100	100	100	100

2007	149	165	97	185	77
2008	172	192	134	290	102
2009	120	131	98	138	75
2010	102	139	114	238	45
2011	119	137	117	658	59
2012	133	121	126	2390	35
2013	109	104	100	533	33
2014	101	76	156	201	29
2015	104	115	128	157	40

Извор: Републички завод за статистику, обрада аутора

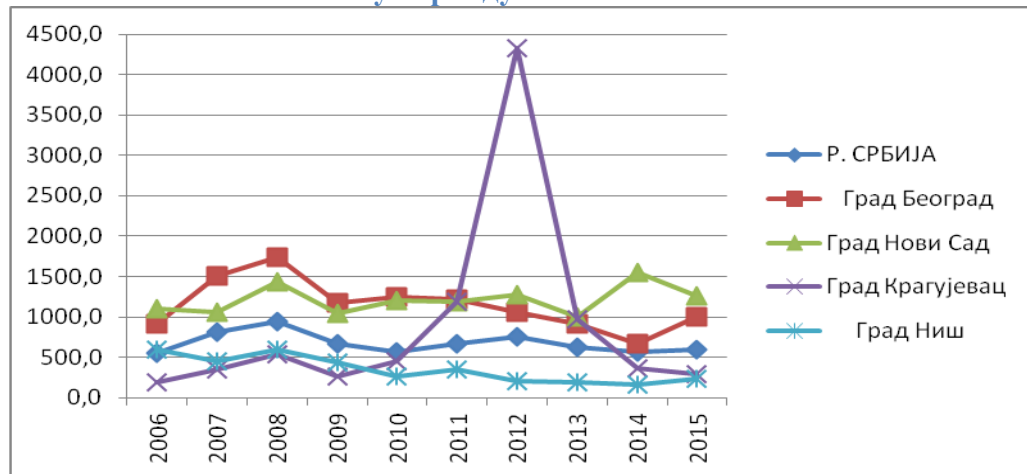
Положај Крагујевца у односу на друге градове, по инвестицијама у основне фондове, се још боље може сагледати ако се посматрају просечне вредности инвестиција по становнику. Ове вредности, исказане у еврима, за период 2006-2015. приказане су у табели 3.9 и на графикону 3.11. Уочава се да се по становнику Крагујевца у основне фондове инвестирало тек 20-50% вредности која је инвестирана по становнику Београда, односно 30-60% вредности која је инвестирана по просечном становнику Србије. Изузетак је поменути период од 2011. до 2013. године.

Табела 3.8 Инвестиције у основне фондове по становнику, изражене у еврима, у периоду 2006-2015.

	Р. СРБИЈА	Београд	Нови Сад	Крагујевац	Ниш	Кг/Бг	Кг /Србија
2006	546.7	916.3	1102.9	185.9	592.7	0.2	0.3
2007	817.2	1499.5	1053.2	345.2	453.2	0.2	0.4
2008	946.9	1743.3	1439.4	540.1	599.6	0.3	0.6
2009	662.2	1176.9	1039.7	258.1	439.8	0.2	0.4
2010	566.2	1245.8	1196.9	443.5	265.6	0.4	0.8
2011	668.4	1212.3	1184.9	1191.7	341.8	1.0	1.8
2012	746.9	1063.9	1270.3	4333.8	201.3	4.1	5.8
2013	618.5	911.3	998.4	967.3	190.2	1.1	1.6
2014	572.7	667.3	1553.4	365.5	166.9	0.5	0.6
2015	592.0	1007.1	1265.2	285.2	231.8	0.3	0.5

Извор: Републички завод за статистику, обрада аутора

Графикон 3.11 Инвестиције у основне фондове по становнику, изражене у еврима, у периоду 2006-2015.

Подаци о структури инвестиција у основне фондове у Крагујевцу, у периоду 2006-2015. дате су у табели 3.10 и на графиконима 3.12 и 3.13.

У Крагујевцу је у току 2015. године уложено 3,18 милијарди динара у изградњу нових капацитета, 1,82 милијарде у реконструкцију, модернизацију, доградњу и проширење, а 1,13 милијарди у одржавање нивоа постојећих капацитета. Са графикона 3.12 се види да је у посматраном периоду сваке године преко 50% средстава инвестирано у изградњу нових капацитета уз највећи постотак улагања у 2010, 2011. и 2013. години. Издваја се 2012. година у којој је у сваком погледу инвестирано највише средстава која су безмало комплетно инвестирана у реконструкцију, модернизацију, доградњу и проширење постојећих капацитета. Структура инвестиција према техничкој структури у Крагујевцу се веома разликује од године до године што се може уочити са графикона 3.13.

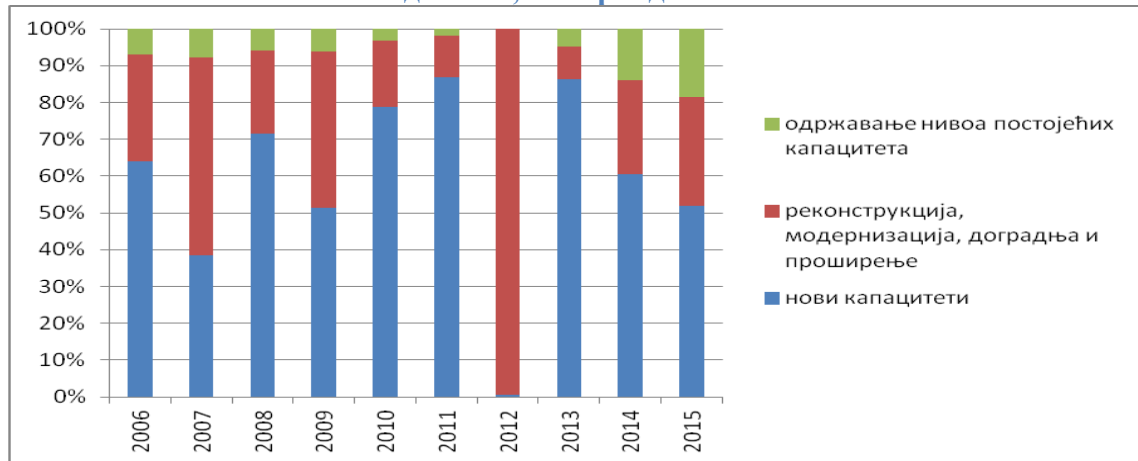
3.9 Остварене инвестиције у основне фондове у Крагујевцу, по карактеру изградње и техничкој структури, у хиљадама динара, у периоду 2006-2015.

	Укупно	Карактер изградње			Техничка структура			
		нови капацитети	Реконструкција, модернизација, доградња и проширење	Одрж. нивоа постојећих капацитета	Грађев. радови	опрема с монтажом		остало
						домаћа опрема	увозна опрема	
2006	2734424	1748934	796997	188493	470247	1275710	955899	32568
2007	4819684	1856251	2594549	368884	1237491	1976893	1486717	118583
2008	7670302	5478014	1731426	460862	4886505	1472456	922576	388765
2009	4227077	2170420	1791968	264689	2409009	829226	950226	38616
2010	7962849	6277648	1423603	261598	1613939	2368014	3922880	58016
2011	21797684	18913010	2507792	376882	9124164	2149207	10173986	350327

2012	87892805	589578	87263107	40120	9267198	8634184	69415641	575782
2013	19591747	16913597	1743570	934580	1839624	3109345	14185925	456853
2014	7668757	4633631	1960317	1074809	1999445	1707458	3717907	243947
2015	6149121	3184367	1827896	1136858	2468423	1551125	1917392	212181

Извор: Републички завод за статистику, обрада аутора

Графикон 3.12 Структура инвестиција у Крагујевцу према карактеру изградње, по годинама, за период 2006-2015.

Графикон 3.13 Структура инвестиција у Крагујевцу према техничкој структури, по годинама, за период 2006-2015.

Из табеле 3.11, у којој је приказана структура инвестирања у поједине секторе у Крагујевцу, у периоду 2010-2015. године⁵, види се да је највећи проценат инвестиција отишао у сектор прерађивачке индустрије, у коју је 2012. године уложено чак 94,7% целокупних инвестиција. Од тада, процентуални удео инвестиција у основне фондове који се улаже у прерађивачку индустрију постепено опада (64% или 3,9 милијарди динара у 2015. години). Други сектор по величини инвестиција је трговина (11,2% или

⁵ До 2009. године се у Републичком заводу за статистику користила друга методологија поделе на секторе, па је стога посматран период 2010-2015. година у коме је могуће упоредно пратити резултате.

687,5 милиона динара у 2015. години), а затим следе здравствена и социјална заштита (5,4% или 331,3 милиона динара у 2015. години) и државна управа и обавезно социјално осигурање (4% или 243,6 милиона динара у 2015. години). Веома неповољан индикатор у погледу будућих развојних могућности Крагујевца је рекордно ниска вредност инвестиција у стручним, научним, иновационим и техничким делатностима од само 2,5 милиона динара, или 0,04%.

Табела 3.10 Удео инвестиција у Крагујевцу по секторима, у периоду 2010-2015.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Прерађивачка индустрија	67.0	88.4	94.7	83.0	70.1	64.0
Трговина на велико и мало и поправка моторних возила	12.4	2.4	1.3	0.9	5.5	11.2
Снабдевање електричном енергијом, гасом и паром	5.0	2.2	0.4	0.9	2.8	3.2
Снабдевање водом и управљање отпадним водама	1.8	0.1	0.0	0.2	3.6	3.9
Грађевинарство	0.6	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5
Саобраћај и складиштење	0.2	0.5	0.2	0.5	2.6	3.4
Услуге смештаја и исхрана	0.4	0.4	0.1	0.1	0.2	0.7
Информисање и комуникације	0.6	0.3	0.1	6.0	2.0	1.4
Финансијске делатности и делатност осигурања	2.0	1.3	0.2	0.7	0.6	0.9
Пословање некретнинама	0.0	0.0	0.1	1.4	0.3	0.0
Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	3.2	1.7	0.0	2.7	1.3	0.0
Административне и помоћне услужне делатности	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Државна управа и обавезно социјално осигурање	1.4	1.5	2.5	1.7	6.4	4.0
Образовање	1.2	0.3	0.1	0.8	0.6	1.2
Здравствена и социјална заштита	4.2	0.8	0.2	0.7	2.7	5.4
Уметност, забава и рекреација	0.1	0.0	0.0	0.2	0.4	0.2
Остале услужне делатности	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Извор: Републички завод за статистику, обрада аутора

3.5. Стране директне инвестиције (СДИ)

Улагање напора Града Крагујевца да се створи повољно пословно окружење, довело је до тога да се спроведе низ системских промена које су позитивно деловале на привлачење страних директних инвестиција, раст предузетништва и стварање повољне климе за пословање.

Структура СДИ према земљи порекла инвеститора је таква да је најзначајнија земља по вредности инвестиција Италија, чији удео у укупној вредности СДИ износи 83%. Преосталих 17% чине инвестиције из Израела, Словеније, САД, Немачке, Аустрије, Норвешке, Грчке, Швајцарске и Бугарске. Сматра се повољном ситуацијом уколико прилив СДИ долази из што већег броја земаља, јер је у том случају земља прилива

страног капитала у мањој мери под утицајем негативних конјуктурних кретања на појединачним тржиштима.

Структура СДИ према начину њихове реализације је таква да, захваљујући компанији „Fiat Automobili Srbija“, највећи удео припада "заједничким улагањима" (77%). Следе гринфилд инвестиције (18%), па аквизиције (3%), а затим браунфилд инвестиције (2%). Кроз гринфилд инвестиције, Крагујевац се уврстио међу осам градова у Србији који су привукли највише страних инвестиција.

Структура СДИ по секторима привреде је таква да убедљиво највећи удео припада индустрији (пре свега аутомобилској индустрији, а доста мање машинама и опреми, металургији и прехранбеној индустрији), а затим трговини, финансијском посредовању, транспорту и логистици.

Преглед прилива страних директних инвестиција у Крагујевац дат је у табели 3.12.

Табела 3.11 Стране директне инвестиције у Крагујевцу, у периоду 2005-2015.

	компанија	земља порекла	сектор	врста улагања	вредност улагања (у мил. еура)
1	Fiat Automobili Srbija	ITA	аутомобилска индустрија	заједничко улагање	1300,0
8	Plaza Centers	ISR	трговина	greenfield	85,0
12	Nova KBM	SLO	финансијско посредовање	аквизиција	30,0
17	Proma - MA	ITA	аутомобилска индустрија	greenfield	27,0
13	Magneti Marelli	ITA	аутомобилска индустрија	greenfield	23,0
25	Roda centar - Merkator	SLO	трговина	greenfield	22,0
18	Johnson Controls - Magneti Marelli	USA	аутомобилска индустрија	greenfield	15,0
11	Sigit	ITA	аутомобилска индустрија	greenfield	14,0
16	Meggle	GER	прехранбена индустрија	аквизиција	10,0
15	Johnson Controls - FAS seats	USA	аутомобилска индустрија	greenfield	7,8
3	Tesnila TPV	SLO	аутомобилска индустрија	greenfield	6,0
24	Global Gold Colony	GRE	грађевинарство	greenfield	5,64
2	Hoedlmayr Zastava	AUT	транспорт и логистика	заједничко улагање	5,0
5	Unior Components	SLO	машине и опрема	brownfield	4,9
7	RAPP Zastava mašine	NOR	машине и опрема	brownfield	4,5

	компанија	земља порекла	сектор	врста улагања	вредност улагања (у мил. еура)
10	Supernova	AUT	трговина	greenfield	3,4
9	HT&L Fitting	ITA	аутомобилска индустрија	greenfield	3,3
4	Intertrust Zastava Kovačnica	BUL	аутомобилска индустрија	brownfield	3,2
6	Fori Group - Zastava Tapacir.	SLO	аутомобилска индустрија	brownfield	3,0
23	Global Gold Colony	GRE	грађевинарство	greenfield	3,0
19	Meier Mechanic	SUI	металургија	brownfield	2,6
14	Magneti Marelli Automotive	ITA	аутомобилска индустрија	brownfield	2,2
21	Fori Product	SLO	аутомобилска индустрија	brownfield	1,4
20	Becchis Osiride	ITA	аутомобилска индустрија	аквизиција	1,3
26	Delta Generali	ITA	финансијко посредовање	greenfield	1,04
22	Almet s.r.i.	ITA	аутомобилска индустрија	brownfield	0,5
УКУПНО					1.219.,78

Извор: NALED

У јесен 2008. у Крагујевац је стигла једна од највећих светских аутомобилских компанија - италијански FIAT, која је до априла 2012. на темељима бивше Заставине фабрике аутомобила, изградила једну од најсавременијих компанија Фијат Крајслер аутомобили Србија. У периоду од 2010. до априла 2012. изграђене су и фабрике главних Фијатових добављача, компаније Magneti Marelli Automotive, Johnson Controls - FAS seats, Sigit, РМС и НТЛ, које су лоциране у кругу некадашње војне касарне у насељу Грошници.

Застава Ковачницу је 2005. године купила бугарска компанија Интетруст, али је фабрика у фебруару 2016. године прогласила банкрот.

Мултинационална компанија RAPP Marine Group, са седиштем у Норвешкој, купила је Заставу-Машине, која је најпре у кругу Заставе, а потом у некадашњем погону Заставине фабрике "21. Октобар" у Грузи, организовала производњу делова за нафтне платформе и танкере.

Од пре десетак годину у Шумадији послује и огранак аустријско-немачког концерна Wacker Neuson, који у закупљеним погонима крагујевачке Индустрије "Филип Кљајић", производи делове за грађевинске машине и механизацију, док је Застава Тапацирницу купила словеначка фирма МТУ из Словен Градеца, коју је касније преузела компанија

Fori Product. Уз то, Група Фори у Крагујевцу производи и делове за Горење, а недавно је у овдашњој Индустријској зони Складиште отворила нову фабрику за производњу медицинских помагала за инвалидне особе, намењене искључиво светским тржиштима.

Словеначке фирме Union и Gorenje купиле су и Застава Алатницу, у којој су наставиле производњу алата за домаће и инострана тржишта.

Почетком деценије (2011), позната немачка компанија MEGGLE купила овдашњу Млекару „Младост“ и створила једну од најуспешнијих српских фирми те врсте, у чије се проширење, осавремењавање, побољшање квалитета и повећање производног асортимана континуирано улажу.

У Крагујевац је стигла и израелска компанија Плаза која је у центру Шумадије 2012. године отворила један од највећих тржних центара у Србији и региону.

Најновија страна инвестиција је долазак немачког Сименса 2018. године и преузимање компаније „Милановић Инжењеринг“, која се специјализовала за производњу алуминијумских компоненти за шинска возила. Очекује се да ће долазак Сименса имати сличне дугорочне ефекте на економију града као и долазак ФИАТ-а.

Привредни раст Града веома зависи од прилива инвестиција, међу којима веома значајно место заузимају стране директне инвестиције. Повећање износа СДИ и начин употребе тих средстава ће и у наредном периоду представљати значајан фактор убрзања привредног развоја града. Осим спровођења низа системских промена у циљу стварања повољног пословног окружења (што је град до сада и чинио), за привлачење СДИ неопходно је имати и добру инфраструктуру, адекватну структуру привреде, задовољавајућу динамику раста и монетарну стабилност. У великој мери, ови услови још увек нису испуњени.

3.6. Спољнотрговинска размена

Промене које прате спољну трговину Крагујевца, у периоду од 2005. до 2015. године се могу окарактерисати као позитивне, а приказане су у табелама 3.13 и 3.14.

Табела 3. 12 Спољнотрговинска размена Крагујевца, у периоду 2005-2015, у милионима USD

година	увоз	извоз	Спољно-трговинска размена	Ланчани индекс спољнотрговинске размене
2005	91.91	48.33	140.24	100
2006	142.51	67.44	209.96	149.71
2007	220.10	98.38	318.49	151.69

2008	207.32	124.07	331.39	104.05
2009	248.92	85.41	334.33	100.89
2010	286.11	116.62	402.73	120.46
2011	268.21	165.83	434.04	107.77
2012	226.73	263.04	489.76	112.84
2013	2074.65	2252.02	4326.67	883.42
2014	1573.22	2027.16	3600.37	83.21
2015	1135.90	1511.80	2647.70	73.54

Извор: Регионална привредна комора Крагујевац

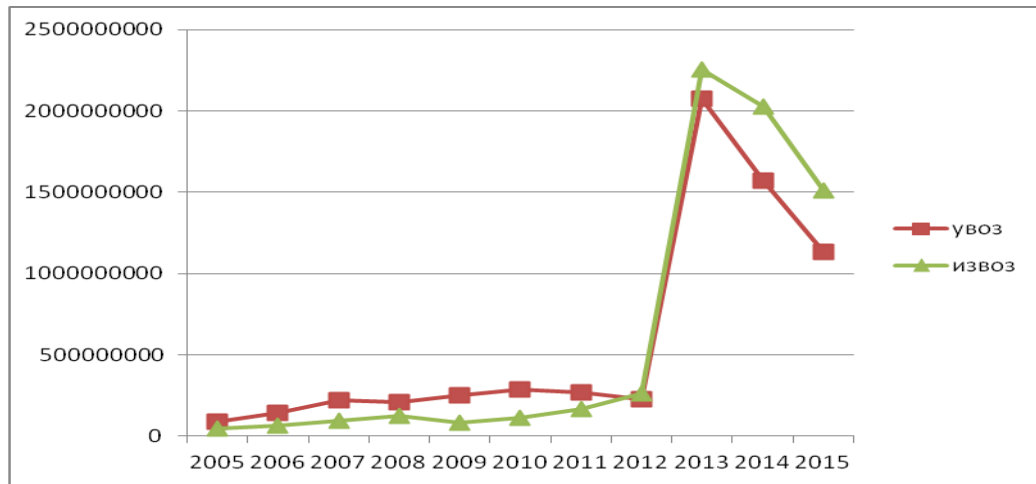
У периоду од 2005. до 2013. године, вредност спољнотрговинске размене Крагујевца је непрестано расла, и од вредности 140,2 милиона USD у 2005. години достигла вредност од 4,3 милијарде USD. Након овог интензивног раста, следи пад у 2014. и 2015. години, када су вредности износиле 3,6 и 2,6 милијарди USD, што је и даље далеко већа номинална вредност него пре 2013. године.

Ланчани индекс спољнотрговинске размене показује како се она мењала у односу на претходну годину, а истиче се његова вредност у 2013. години, која показује да је размена била 8, 83 пута већа у односу на 2012. годину.

Анализом вредности увоза које су приказане на графикону број 3.15, закључује се да је 2013. године увоз драматично порастао у односу на претходне године. У 2014. и 2015. години долази до пада увоза за око 25% по години.

Када је реч о извозу, уочава се да се у посматраном периоду мења веома слично увозу, што је најбоље уочљиво са графикона 3.14. Извоз робе расте од 2005. до 2008.године, али 2009. год. вредност извоза опада за 31%. Након тога долази до пораста извоза, али се обим извоза из 2008. достиже тек 2011. године. Тренд раста извоза настављен је и у 2011. години. Рекордан износ и раст извоза (2,25 милијарде USD), забележен је у 2013. години. У односу на претходну, 2012. годину, остварен је 8,6 пута већи извоз. У наредним годинама извоз бележи пад, па је у 2015. години остварени извоз за 25,4% мањи у односу на 2014. годину.

Графикон 3.14 Вредности увоза и извоза у Крагујевцу у периоду 2005-2015, у милионима USD

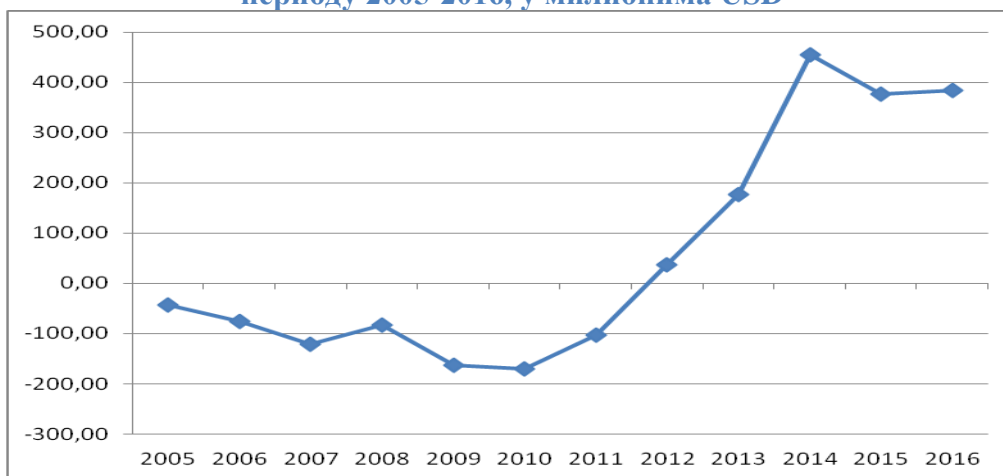
У табели 3.14 могу се пратити показатељи спољнотрговинске размене, као што су: спољнотрговински салдо, покривеност увоза извозом и ланчани индекс покривености увоза извозом.

Табела 3.13 Параметри спољнотрговинске размене привреде Крагујевца, у периоду 2005-2015.

година	Спољно-трговински салдо (мил. USD)	Покривеност увоза извозом (%)	Ланчани индекс покривености увоза извозом
2005	-43.57	52.6	100.0
2006	-75.07	47.3	90.0
2007	-121.7	44.7	94.4
2008	-83.24	59.8	133.9
2009	-163.51	34.3	57.3
2010	-169.49	40.8	118.8
2011	-102.38	61.8	151.7
2012	36.31	116.0	187.6
2013	177.37	108.5	93.6
2014	453.94	128.9	118.7
2015	375.90	133.1	103.3

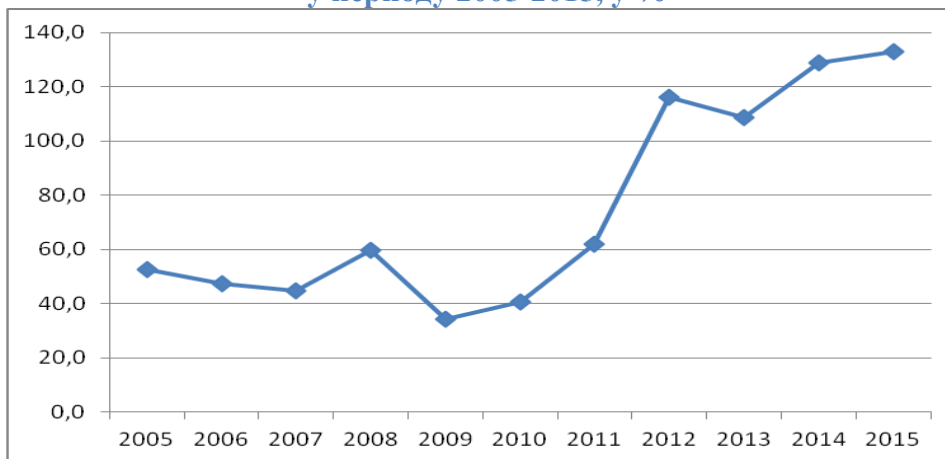
Вредности спољнотрговинског салда привреде Крагујевца показују да је од 2005. до 2011. године бележен трговински дефицит који се од 2005. године са 43 милиона USD повећавао до 2007. године. У 2008. години је забележен 32% посто мањи дефицит него у 2007. години (83 милиона USD), да би 2009. године дефицит порастао готово двоструко и износио 163 милиона USD. Највећа вредност дефицита од 169 милиона USD остварена је 2010. године. У 2012. години привреда Крагујевца први пут у посматраном периоду бележи суфицит у спољнотрговинској размени са иностранством од 36,3 милиона USD, највише захваљујући извозу аутомобила. Тиме Крагујевац постаје једна од тек неколико јединица локалне самоуправе у Србији са суфицитом у спољнотрговинској размени. Вредност извоза је те 2012. год, достигла 5,4 пута већу вредност у односу на 2005. годину. Од тада је вредност извоза премашивала увоз у свакој посматраној години. Подаци за 2016. годину говоре да је крагујевачка привреда остварила суфицит у спољнотрговинској размени од 384,6 милиона USD, што је 2,3% више него у 2015. години.

Графикон 3.15 Вредности спољнотрговинског салда привреде Крагујевца у периоду 2005-2016, у милионима USD

Анализа покривености увоза извозом је приказана у табели 3.14 и графиконом 3.16. У периоду 2005-2011, када је крагујевачка привреда остваривала дефицит, покривеност извоза увозом се кретала у распону од 34% у 2009, до 62% у 2011. години, када је остварен најнижи дефицит. У периоду суфицита у Крагујевцу, од 2012. године, бележе се вредности од 116% (2012), 109% (2013), 129% (2014) и 133% (2015).

**Графикон 3.16 Покривености увоза извозом у Крагујевцу,
у периоду 2005-2015, у %**

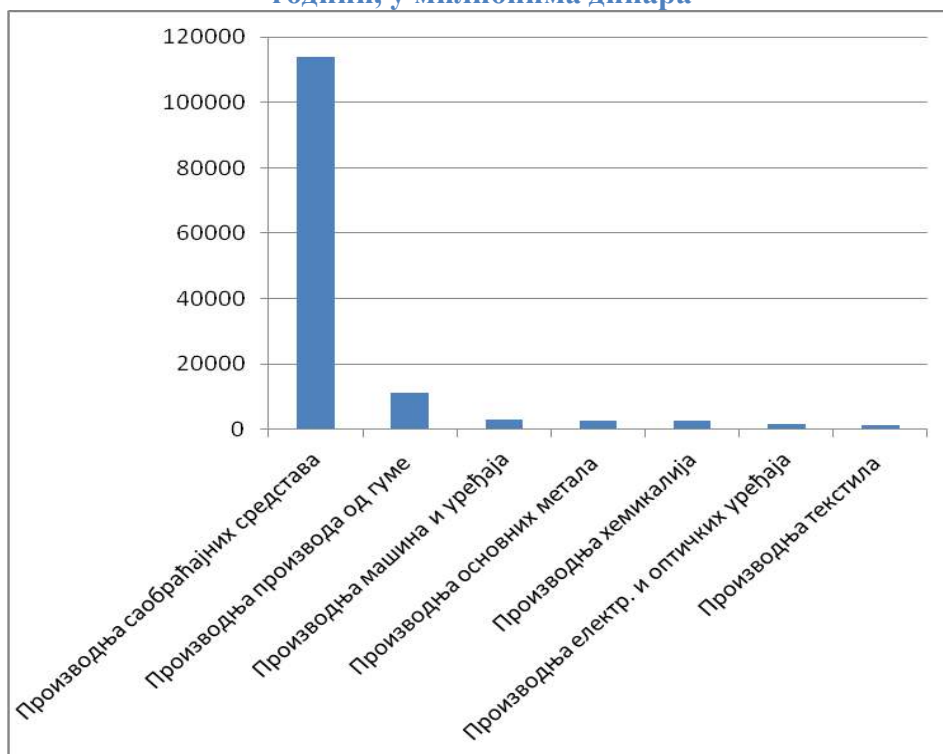
Вредност увоза и извоза у Крагујевцу према секторима делатности у 2014. години приказана је у табели 3.15 и на графиконима 3.17 и 3.18.

**Табела 3.14 Вредност увоза и извоза у Крагујевцу према секторима делатности, у
2013. и 2014. години, у милионима динара**

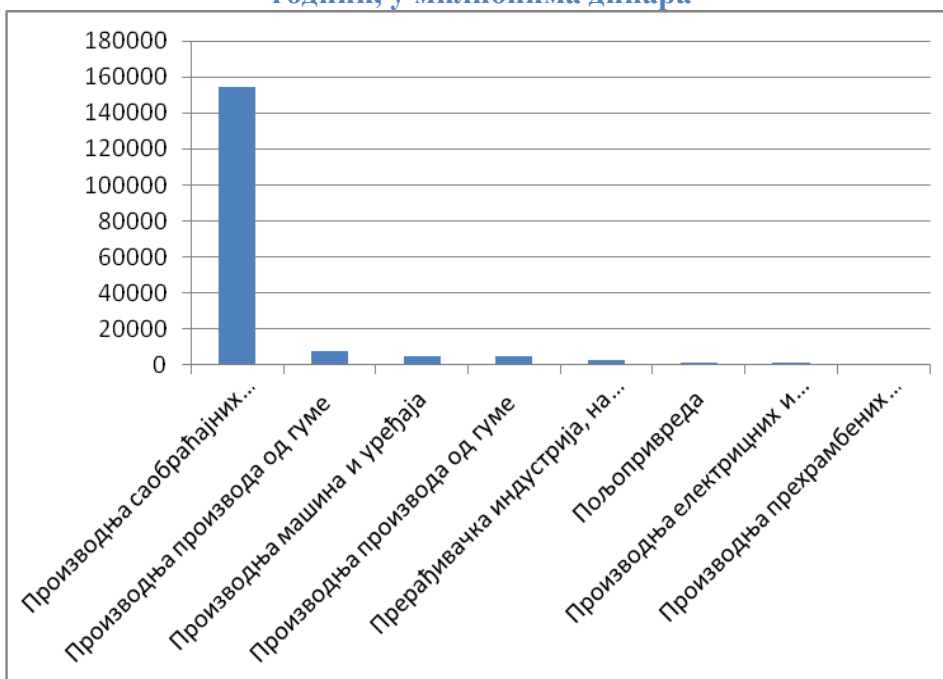
Сектор делатности	Увоз		Извоз	
	2013	2014	2013	2014
Непознат подсектор	94	193	277	84
Пољопривреда	289	356	766	935
Шумарство	2	0	11	18
Рибарство	0	0	0.1	0.2
Вађење енергетских сировина	147	233	8	0.8
Вађење осталих сировина и материјала	126	112	1	5
Производња прехранбених производа, пића	393	455	728	825
Производња текстила и текстилних производа	1210	1382	142	186
Прерада коже и производња предмета од коже	17	20	4	9
Прерада дрвета и производи од дрвета	98	115	108	127
Производња целулозе, папира и производа	192	237	108	121
Производња кокса, деривата нафте и нукл	81	185	40	16
Производња хемикалија, хемијских производа	3927	2682	369	533
Производња производа од гуме и производа	12539	11152	5010	4978
Производња производа од осталих неметала	258	209	66	33
Производња основних метала и стандардни	5793	2766	8132	7767
Производња машина и уређаја, на другом	2615	3023	5589	5004
Производња електричних и оптичких уређаја	1328	1585	549	902

Производња саобраћајних средстава	147000	113772	166574	154745
Прерађивачка индустрија, на другом месту	546	627	3280	2951
Производња и снабдевање електричном енергијом	0	0	0	0.5
Активности у вези са некретнинама, изнајмљивањем	0.02	0.06	0	0

Графикон 3.17 Вредност увоза у Крагујевцу према секторима делатности у 2014. години, у милионима динара

Графикон 3.18 Вредност извоза у Крагујевцу према секторима делатности у 2014. години, у милионима динара

Далеко највећа вредност увоза бележи се у сектору производње саобраћајних средстава, 113,8 милијарди динара 2014. године, док је на другом месту сектор производње производа од гуме са десетоструко нижом вредношћу увоза од 11,1 милијарде динара. У осталим секторима се остварује увоз далеко ниже вредности.

Код извоза такође доминирају иста два сектора, са вредностима 154,7 милијарди – производња саобраћајних средстава и 5 милијарди динара - производње производа од гуме.

Структура увоза и извоза по робним групама се може видети из табеле 3.16. Највише се увозе и извозе моторна возила, затим готови производи и машине и алати.

Табела 3.15 Структура увоза и извоза по робним групама у Крагујевцу, 2012-2014, у милионима динара

Робне групе	Увоз			Извоз		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Моторна возила и приколице	4632	143282	113047	11629	164565	152756
Делови за моторна возила	0	0	0	0	0	0
Репроматеријал	2623	4425	2325	203	365	353
Машине и алати	5828	3724	4144	3051	4974	4042
Готови производи	6779	23687	18010	10855	20208	20036
Пољопривредни производи	418	697	671	1181	1277	1606
Остало	913	842	907	563	369	448

Најважнији спољнотрговински партнер привреде града у 2015. години је Италија. Увоз из Италије је био 633 милиона USD (56%), а извоз 1,274 милијарде УСД (84%), што значи да је остварен суфицит од 641 милиона USD. Остали важни спољнотрговински партнери привреде града су: Пољска, Румунија, Немачка, Чешка, Словенија, Словачка, Кина, Турска, Мађарска, Бугарска (на страни увоза), односно Пољска, Немачка, БиХ, Румунија, Словенија и Чешка (на страни извоза). У спољнотрговинској размени са овим партнерима остварен је дефицит.

Имајући у виду наведене земље са којима се остварује размена, јасно је да је Европска унија најзначајнији спољнотрговински партнер привреде Крагујевца. У 2012. години 80% увоза односио се на земље ЕУ, 6% на бивше републике СФРЈ (без Словеније) и само 14% на све остале земље. Најважнији спољнотрговински партнер у извозу у

посматраном периоду такође је ЕУ, на коју се односило 50-70% извоза, а затим бивше републике СФРЈ (без Словеније), које су учествовале са 20-40% у укупном извозу.

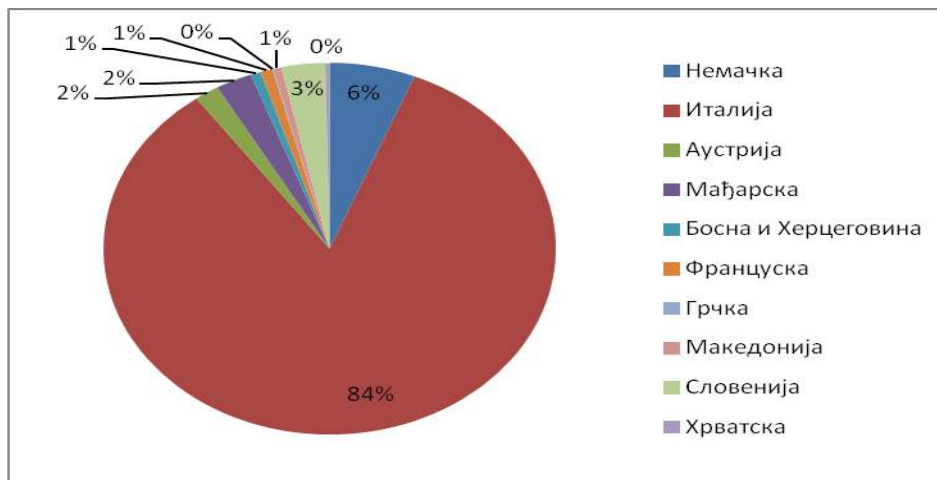
У периоду 2005-2009, уочава се да је робна структура увоза, као и структура извоза релативно константна. На страни увоза доминирали су сектор саобраћајних средстава, основни метални производи, електрични и оптички уређаји, машине и уређаји и хемикалије и хемијски производи. На страни извоза најзначајнији сектори су били прерађивачка индустрија, машине и уређаји и основни метални производи.

У периоду од 2010. до 2015. године уочава се доминантно учешће саобраћајних средстава у структури увоза и извоза, тако да њихово учешће у увозу у 2014. години износи 83%, а у извозу 86%. По вредности следи увоз производа од гуме и пластике 8%, док је учешће осталих сектора у увозу 1-2%. Сем извоза саобраћајних средстава, присутно је и нешто веће учешће извоза основних металних производа 4%, машина и уређаја 3% и производа од гуме и пластике 3%. Сви остали сектори учествују у извозу у просеку са 1-2%.

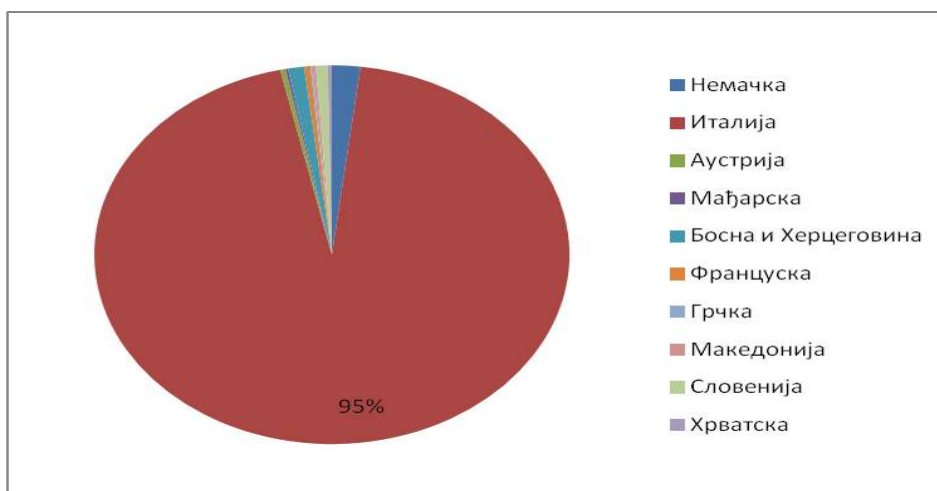
Табела 3.16 Економска размена са иностранством по земљама, у милионима динара, 2011-2014.

Година	Увоз				Извоз			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Немачка	1309	1792	7001	5891	1889	2820	2982	3173
Италија	9182	6750	94112	80985	2946	12678	168686	156076
Аустрија	606	1002	3222	1683	419	436	584	596
Мађарска	227	358	2814	2501	174	384	234	297
Босна и Херцеговина	632	922	453	694	989	1283	1690	1795
Француска	486	552	976	835	490	535	639	684
Грчка	50	53	70	57	110	157	203	242
Македонија	380	390	390	575	236	239	288	373
Словенија	1695	1650	3306	3002	1356	1281	1214	1305
Хрватска	191	335	280	306	349	421	398	476

Графикон 3.19 Увоз – спољнотрговински партнери Крагујевца, према вредности увоза, 2014. година

Графикон 3.20 Извоз – спољнотрговински партнери Крагујевца, према вредности извоза, 2014. година

Највећи извозници у Крагујевцу су следећа предузећа: "FCA", "Форма Идеале", "Застава Оружје", "Агромаркет", „RAPP Marine“, Wacker Neuson", „Милановић Инжењеринг“, „Unior Components", "PMC Automotive"...

Највећи увозници су: "FCA", "PMC Automotive", "Johnson Controls Automotive", "Агромаркет", "Adlerital Plastic", "Magnetti Marelli", "Форма Идеале", „Застава Тапацирница“, „RAPP Marine“, "Баки"...

Посматрајући напред наведене индикаторе спољнотрговинске активности привреде града Крагујевца, јасно се истиче доминантни утицај „FCA Србија doo“, као највећег извозника и увозника, не само у Крагујевцу, већ и у целој Србији. Након почетка производње новог модела аутомобила, 2012. године, FCA започиње интензивну спољнотрговинску размену, чији је врхунац достигнут веома брзо, 2014. године, а ово предузеће постаје највећи српски извозник већ 2013. године и то остаје до данас. Производња новог модела аутомобила покреће и многе друге фирме, које из године у годину освајају све више тржишта и постепено постају све независнија од FCA. Подаци

о извозу Србије, региона Шумадије и Западна Србије и FCA, као и удео извоза FCA у извозу региона и Републике, приказани су у табели 3.18.

Табела 3.17 Значај FCA Србија д.о.о. за извоз региона и Србије, 2013-2016.

Извоз (у хиљадама евра)	2013	2014	2015	2016
Србија	10996.7	11158.6	12040.5	13432.1
Шумадија и Западна Србија	3643.1	3472.2	3479.4	3525.2
FCA	1365	1531	1180	1068.3
Индекс 2013=100				
Србија	100	101.5	109.5	122.1
Шумадија и Западна Србија	100	95.3	95.5	96.8
FCA	100	112.2	86.4	78.3
Индекс 2013=100				
FCA/Србија	0.124	0.137	0.098	0.079
FCA/регион	0.374	0.440	0.339	0.303

Извор: Министарство спољних послова, РЗС, обрада аутора

Може се уочити да извоз Србије од 2013. године континуирано расте и 2016. године достиже вредност која је за 22,1% већа од вредности из 2013. године. Извоз региона је 2014. године био за 4,7% мањи у односу на претходну годину, и поред повећања извоза FCA. Те године је извоз FCA чинио 44% укупног извоза региона, а 13,7% укупног извоза Србије. У току 2015. и 2016. извоз FCA опада, да би 2016. године био 21,7% мањи него 2013. године. Упркос томе, извоз региона и Србије расте, што је веома значајно, јер указује на то да регионални и републички извоз све мање зависе од једног, доминантног привредног субјекта. Тако је FCA 2015. године у републичком извозу учествовао са 10%, а 2016. са 8%, док је у регионалном извозу 2015. учествовао са 34%, а 2016. са 30,3%.

4 СТРУКТУРА ПРИВРЕДЕ

Крагујевачку привреду данас чини 8.306 привредних субјеката, односно 1.993 привредна друштва и 6.313 предузетника.⁶

У крагујевачкој привреди доминира металопрерађивачка индустрија, а у оквиру ње производња саобраћајних средстава, као традиционално препознатљив носилац привреде Града. Аутоиндустрија је грана у коју је уложено највише инвестиција и која је доминантна у увозу и извозу града.

4.1 Велики привредни системи, носиоци некадашњег привредног развоја

Развој крагујевачке привреде почиње још средином 19. века, оснивањем војне фабрике, чиме започиње индустријализација града. Ова фабрика постаје једна од највећих производних фабрика у Краљевини Југославији пред Други светски рат, а временом и један од водећих произвођача оружја у Европи. Привреда Крагујевца након Другог светског рата била је у највећој мери везана за пословање великих привредних система у металском комплексу, као што су "Заводи Црвена Застава" (Група Застава) и "Филип Кљајић". Значајни капацитети су били заступљени у прехранбено-прерађивачкој индустрији (Индустрија меса "Црвена звезда", "Житопродукт", Млекара "Младост"), у текстилној индустрији ("22. децембар" и "Диорк"). Кључни извозни програми били су аутомобили, наоружање и галови ланци. Фабрике "Црвена застава" и "Застава аутомобили" имале су највећи утицај на прерастање "Групе Застава" у велики производни и пословни систем, који ће крајем 1980-тих достићи 30.000 запослених. Развој крагујевачке индустрије претежно је био извозно усмерен. Захваљујући индустријализацији, Крагујевац је поред економског постао и урбани, образовни, здравствени и културни центар Централне Србије.

У периоду 1991-2000. година, због распада бивше државе СФРЈ и међународних економских санкција, дошло је до највећег пада индустријске производње. У бомбардовању 1999. године фабрике "Заводи Црвена Застава" су претрпела огромна оштећења, што је додатно погоршало већ довољно тешку ситуацију. У наредним годинама металски комплекс је, са произвођачима саобраћајних средстава, смањено производњу више од 10 пута, а степен искоришћења капацитета у овом сектору је пао испод 10%. Пад производње остварен је и у текстилној индустрији (3,5 пута), коже (5,1 пута), меса и млека, док је програм наменске индустрије ("Застава оружје") смањен за 70% у односу на некадашњи обим производње.⁷

⁶ Податак Агенције за привредне регистре Србије (АПР) за 30.6.2017. године

⁷ В. Мићић, 2014, *Деиндустријализација привреде града Крагујевца и перспективе развоја индустрије*; Зборник радова: Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу.

Сам процес терцијаризације и модел приватизације у оквиру друге фазе транзиције (од 2001. године), а на које се надовезала светска економска криза (2008. године), утицали су на даљи пад апсолутног броја запослених у индустрији Крагујевца (од 36.233 у 1990. год. до 13.746 у 2016. години). У 2001. години долази до реструктурирања Групе "Застава", тако да настаје читав низ самосталних привредних друштава, као што су: "Застава оружје", "Застава Тапацирница", "Застава Ковачница", "Застава алати", "21. октобар", "Застава машине" и друге, док су у Групи "Застава возила" остали "Застава аутомобили", "Застава камиони" и прометне куће. Илустративан пример за кретање броја запослених је пример Застава аутомобила. Пре реструктурирања "Застава аутомобили" су имали 11.364, да би број запослених 2009. године износио 2.796.

Трендом кретања показатеља индустријализације (густина запослености у индустрији, коефицијент значаја индустрије и коефицијент индустријализације), може се приказати деиндустријализација и девастација индустрије Крагујевца у посматраном периоду (1990-2011. година). Густина запослености у индустрији (однос броја запослених у сектору индустрије Крагујевца и сектору индустрије Србије) има тенденцију константног смањења. Ипак, овај индикатор бележи пораст последњих година. Коефицијент значаја индустрије (однос броја запослених у сектору индустрије Крагујевца у односу на укупан број запослених у привреди Крагујевца), указује да индустрија има двоструко мањи допринос у укупној запослености Крагујевца у истом периоду, док се последњих година бележи благи пораст овог показатеља. Коефицијент индустријализације (однос броја запослених у сектору индустрије Крагујевца и броја становника Крагујевца) има најлошији тренд и скоро је 5 пута мањи у 2011. у односу на 1990.

Табела 4.1 Индикатори развијености индустрије Крагујевца

	Густина запослености у индустрији	Коеф. значаја индустрије	Коеф. индустријализације
1990	3,6	52,6	20,5
2001	3,3	48,6	12,2
2008	2,7	34,7	6,9
2011	2,3	26,3	4,5
2016	3,5	27,6	7,7

Пад апсолутног броја запослених у Крагујевцу био је праћен и оштрим смањењем релативног учешћа броја индустријских радника у укупној запослености, који је смањен са 52,6% (1990. године) на 26,3% (2011. године). Пад релативног учешћа није био компензован отварањем довољног броја нових радних места у другим делатностима, већ је и тај број смањен.

Деиндустријализација привреде Крагујевца се одразила на функционисање укупне српске привреде, у чијим оквирима је крагујевачки металски комплекс био важан покретач производње, запослености и извоза. Услед деинвестирања, деструкције

капитала, смањене оперативне способности опреме и технолошког заостајања, индустрија је постала девастирана, израубована, застарела и прилагођена структури тржишта у претходном периоду. Деиндустријализација се крајње неповољно одразила на економски развој Крагујевца, утичући на стварање бројних социјалних проблема, а посебно на пораст сиромаштва и социјалне искључености становништва.

Током 2008. године у Крагујевац долази компанија Fiat и оснива се фабрика „Fiat Automobili Србија“, у којој се запошљава око 1.000 радника "Застава аутомобила". У 2012. години у фабрици започиње производња новог модела Фиата, 500L, чиме се значајно подстиче поновни развој индустрије, а уз то у град и околину долазе и кооперанти који производе делове за Фиат. У 2016. години број запослених у FCA⁸ је износио 2833⁹. Процес реиндустријализације привреде Крагујевца потврђују и индикатори развијености индустрије Крагујевца.

4.2 Приватизација, стечај и ликвидација

Велику улогу у девастацији индустрије Крагујевца имала је и приватизација и начин на који је спроведена. Највећи део приватизација остварен је после Закона о приватизацији из 2001. године. Од 2002. године кроз процес приватизације прошло је више од 50 предузећа у Крагујевцу. Услед приватизације, број запослених радника у индустријским предузећима је значајно смањен у односу на период пре приватизације. Осим тога:

- неке приватизације су поништене услед непоштовања уговорних обавеза - неисплаћивања целокупне купопродајне цене или непоштовања инвестиционог плана (Југомедика, Никола Николић, Кошутњак, Партизан);
- нека предузећа су након неуспешне приватизације поново приватизована (Диорк, Млекара Младост);
- у неким је покренут стечај (Партизан);
- нека су обрисана из Регистра привредних субјеката АПР, зато што су престала да послују као самостална правна лица, услед припајања, стечаја или ликвидације (Црвена звезда, два од четири дела "подељеног" Филипа Кљајића);
- нека су изузета из приватизације (предузећа у друштвеном власништву која запошљавају лица са инвалидитетом - Шумадија ДЕС, Застава Инпро);
- нека су реструктурирана (Застава оружје);
- нека су још увек у реструктурирању, са неизвесном даљом судбином.

⁸Компанија FIAT Аутомобили Србија (ФАС) је 2014. године променила назив у FIAT Chrysler Automobiles Serbia (FCAS)

⁹Податак из АПР-а

Без помоћи државе ова предузећа нису имала скоро никакву шансу да преживе. Уместо тога, преовладало је мишљење да ће велике индустријске системе заменити добро организована и ефикасна приватна предузећа, чиме су велики индустријски системи препуштени лаганом пропадању.

FAS је формиран 2008. као мешовито предузеће FIAT (67% власништва) и државе Србије (33%), чиме је на посебан начин приватизован и реструктуриран некадашњи покретач развоја централне Србије. Велики производни систем, после година посртања, своју развојну шансу нашао је кроз партнерство и глобализацију пословања. Тиме је обезбеђен постприватизациони развој и побољшана позиција на тржишту, повећањем инвестиција и поправљањем перформанси пословања.

У приватизацији крагујевачких друштвених предузећа учествовао је домаћи и инострани капитал. По правилу, више успеха су остварила предузећа у иностраном власништву.

Након више од 15 година спровођења, може се оценити да процес приватизације није искоришћен за реструктурирање, технолошку модернизацију и ревитализацију доброг дела индустријских капацитета у Крагујевцу, што је требало да резултира повећањем производње, извоза и запослености. У процесу приватизације делом су понуђена и индустријска предузећа са вишком запослених, технолошки заостала и без обртног капитала. Приватизована су она успешнија, углавном по продајној цени нижој од књиговодствене вредности. Међу приватизованим предузећима има и оних која су успешно пословала, где су нови власници остварили још боље пословне резултате, али и таквих које су нови власници довели до стечаја и пропасти. Очигледно да је у једном броју случајева превасходни интерес купаца био куповина земљишта и објеката, а не бизниса. Последица таквог предузетништва је да су штете и будући трошкови за реструктурирање неуспешно приватизованих предузећа значајно већи од остварених прихода од продаје.

Иако је рок за завршетак приватизације, утврђен Законом о приватизацији („Сл. гласник РС“, 83/14 и 46/15) истекао, приватизација привредних друштава у Крагујевцу није окончана. После више неуспелих покушаја продаје имовине, последње Друштвено предузеће, „21. октобар“ д.о.о. Крагујевац отишло је у стечај, тако да у граду нема више друштвених предузећа.

Потенцијални субјекти приватизације су 3 привредна друштва: „Шумадија“ д.о.о (МБ 7166206), „Рад-Шумадија“ – Рад група д.о.о. (МБ 17258117) и „Радио-телевизија Крагујевац“ д.о.о. (МБ 6875793), над којим је оснивачка права привремено преузела Скупштина града Крагујевца.

У поступку стечаја налази се укупно 48 привредних друштава, а у процесу ликвидације 126 (подаци АПР 2017. год.).

У планском периоду потенцијални велики субјекти приватизације могу бити градска јавна предузећа, уколико се за такву промену власничке структуре одлучи Република Србија.

4.3 Носици реиндустријализације и привредног развоја

У Крагујевцу послују привредни субјекти који су носиоци не само локалног, већ и регионалног, али и привредног развоја Србије. Ово потврђују и листе најбољих предузећа Србије, које приређују различите организације које се баве кретањима у привреди Србије.

У публикацији „100 највећих 100 најбољих 2008-2015“ у издању „Business Info Group“ Београд, нашла су се два крагујевачка предузећа: „FCA Србија d.o.o.“ и „Агромаркет d.o.o. Крагујевац“. Публикација се бави оним предузећима у Србији која су у периоду 2008-2015. остварила раст по разним основама, а пре свега по укупном приходу, профиту, приносу на уложени капитал и броју запослених. Међу 100 привредних друштава са највећом просечном нето добити у периоду 2008-2015, на 33. месту нашло се предузеће „Агромаркет“ из сектора *Трговина на велико и мало и поправка моторних возила* (табела 4.2).

Табела 4.2 Сто привредних друштава са највећом просечном нето добити, 2008-2015, у милионима динара

			просечна нето добит		Нето добит						
			2008-2015	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008
33. AGROMARKET DOO KRAGUJEVAC			836	1.409	860	1.143	1.409	542	422	399	506
просечан ранг	ранг	ранг	профит по запосленом		просечни пословни приход		број запослених				
2008-2015	2015	2008	2015	2008	2008-2015		2015	2008			
33	30	50	4.269	2.543	10.255		330	199			

Извор: „100 највећих 100 најбољих 2008-2015“

Међу 100 привредних друштава са највећим просечним пословним приходом у периоду 2008-2015, на 4. месту нашло се предузеће „FCA Србија d.o.o.“, а на 73. месту „Агромаркет“ (табела 4.3).

Табела 4.3 Сто привредних друштава са највећим просечним пословним приходом, 2008-2015, у милионима динара

		просечни пословни приход		пословни приход						раст	
		2008-2015	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	
4.	FCA Србија d.o.o.	77110	139588	156064	171604	40849	7634	13319	7713	0	
73.	AGROMARKET DOO	10255	15437	14134	13370	11511	8654	7241	5549	6146	151%

У истој публикацији, „ FCA Srbija d.o.o.“ се помиње као предузеће са највећим извозом у Србији у континуитету од 2012. до 2015. године и као највећи нето извозник 2015. године.

У публикацији „Сто нај... привредних друштава у Републици Србији“ коју сваке године приређује Агенција за привредне регистре, нашла су се два поменута друштва, а по једном критеријуму и „Застава оружје“. Критеријуми по којима су рангирани, рангови и финансијски подаци крагујевачких предузећа из 2015. године, наведени у овој публикацији, приказани су у табелама 4.4 и 4.5.

Табела 4.4 Пословни подаци крагујевачких привредних друштава међу „Сто нај..“ у 2015. години (у хиљадама динара)

Матични број и пословно име	Пословни приходи	Број запослених	Нето добитак	Нето губитак	Пословна имовина	капитал	Губитак
20468122 FCA Srbija d.o.o. Kragujevac	139.588.190	3.338	2.383.640		110.763.283	27.140.239	5.905.897
07593252 AGROMARKET DOO KRAGUJEVAC	15.436.557	330	1.408.706		12.281.410	8.066.553	
07249845 ZASTAVA ORUŽJE AD KRAGUJEVAC	4.341.535	2300		187.534	15.506.870	3.040.491	10.983.491

Табела 4.5 Критеријуми по којима су рангирани и рангови крагујевачких привредних друштава међу „Сто нај..“ у 2015. години

Критеријум за рангирање	Пословно име	Ранг
СТО НАЈ... ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА ПРЕМА ПОСЛОВНИМ ПРИХОДИМА	FCA Srbija d.o.o. Kragujevac	4
	AGROMARKET DOO KRAGUJEVAC	56
СТО НАЈ... ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА ПРЕМА НЕТО ДОБИТКУ	AGROMARKET DOO KRAGUJEVAC	31
СТО НАЈ... ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА ПРЕМА ПОСЛОВНОЈ ИМОВИНИ	FCA Srbija d.o.o. Kragujevac	8
	ZASTAVA ORUŽJE AD KRAGUJEVAC	74
СТО НАЈ... ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА ПРЕМА КАПИТАЛУ У 2015. ГОДИНИ	FCA Srbija d.o.o. Kragujevac	19
	AGROMARKET DOO KRAGUJEVAC	59

Друштво „ FCA Srbija d.o.o.“ је по извозу остало на месту број 1 у Србији. Са извозом од 1068,3 милиона евра у 2016. години, што је 2,9 пута више од другорангираног извозника у Србији, представља привредни субјект чији значај далеко надмашује локални и регионални ниво.¹⁰ Ова вредност извоза представља 8% укупног српског извоза, 8,8% извоза прерађивачке индустрије и 30,3% извоза региона Шумадије и Западне Србије.¹¹

¹⁰ Извор: Агенција за привредне регистре

¹¹ Прорачун према подацима РЗС

Увођење и продаја модела "FIAT 500L" допринела је значајном повећању робног извоза Србије. Овом инвестицијом (осим што је отворено више од 3.500 директих радних места) остварен је значајан раст извоза региона Шумадије и Западне Србије, пораст учешћа овог региона у укупном извозу Србије и промене у робној структури извоза у правцу значајних повећања извоза капиталних добара, на нивоу региона и Србије у целини.

Чињеница да је ФАС убедљиво највећи српски извозник добија на значају тиме што се у наредном периоду привредни развој Србије окреће извозу, штедњи и производном сектору (за разлику од доскорашњег модела привредног развоја, који се базирао на увозу, кредитима и услужном сектору).

Са производњом аутомобила јавља се и потреба за добављачима и кооперантима који снабдевају фабрику и чине неизоставни део производног процеса. За функционисање фабрике аутомобила је неопходно, поред великог броја радника у самој фабрици, локално присуство кључних добављача, што значи и генерисање нових инвестиција и отварање нових радних места у броју који је знатно већи од броја радника у самој фабрици. Досадашња искуства су показала да на једног радника у самој фабрици аутомобила, долазе три до четири радника у осталим фабрикама. Ови кооперанти нису само из Крагујевца, већ и из других градова Србије, па се може рећи да је заједничко улагање FIAT и Владе Србије веома позитивно деловало на српску индустрију у целини (ефекат "преливања"). Ширењем мреже добављача долазимо до тога да се овим улагањем индиректно подстиче и развој малих и средњих предузећа у Србији, а тиме и отварање нових радних места, што представља мотор развоја региона и државе. Предузећа која припадају аутомобилској индустрији, а послују на територији Града Крагујевца 2017. године приказана су у табели 4.6.

Табела 4.6 Аутомобилска индустрија у Крагујевцу, 2016. године

Назив привредног друштва	Производ	Број запослених (2016)
FCA Srbija	Путничка возила	2833
Fori Textile Ser	Навлаке за седишта	442
Sigit	Гумени делови	197
PMC Automotive	Делови тела аутомобила	195
Adient Seating	Седишта	150
Gomma Line	Кедери за оквир врата	135
Magneti Marelli	Пластични делови	131
SCGM	Пластични делови	98
Becchis Osiride	Звучна изолација	97
TPV Šumadija	заптивачи	96
Teknia	Метални и пластични делови	35

Извор: Привредна комора Србије, Агенција за привредне регистре

Веома значајно извозно оријентисано привредно друштво је и „Forma Ideale doo“, које се бави производњом и продајом намештаја и запошљава 1.217 радника. Једно је од највећих предузећа у Србији које се баве овом делатношћу. У низу последњих година се, као и FCA Србија, налази међу сто највећих извозника Србије, додуше позиционирана око 70. места са вредношћу извоза око 22 милиона долара, али са значајно већом покривеношћу увоза извозом, па је као нето извозник позиционирано око 30. места у Србији.

Носиоци привредних активности Града су свакако велика провредна друштва (преко 250 запослених) која успешно послују, приказана у табели број 4.7.

Табела 4.7 Велика привредна друштва

Назив привредног друштва	Делатност	Број запослених (2016)
FCA Србија doo	Производња путничких возила	2.833
Zastava оружје AD	Производња и промет оружја	2.375
Forma Ideale doo	Производња и промет намештаја	1.217
Fori Textile Ser doo	Производња и промет унутрашње опреме за возила	442
Agromarket doo	Производња, промет и услуге	363
Milanović Inženjering doo	Производња, промет, инжењеринг и услуге	297
Wacker Neuson doo	Производња машина за подизање и преношење и израда варених констуркција за грађевинске машине	275

Извор: Агенција за привредне регистре (2017)

Поред великих предузећа, у Крагујевцу послују и мала и средња предузећа која успешно послују и представљају добре пимере развоја крагујевачке привреде (табела 4.8).

Табела 4.8 Мала и средња производна предузећа у Крагујевцу – примери

Назив привредног друштва	Делатност	Број запослених (2016)
Sigit	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	197
PMC Automotive	Обрада и превлачење метала	195
Kuč company	Прерада млека и производња сирева	180
Unior componets AD	Производња алата	159
Agro Jevtić doo	Производња млинских производа	155

Adient Seating	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	150
MEGGLE Srbija doo	Прерада млека и производња сирева	143
Gomma Line doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	135
Magneti Marelli doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	131
SANEL doo	Трговина на велико деловима и опремом за моторна возила	121
SCGM doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	98
Becchis Osiride doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	97
TPV Šumadija doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	96
Žitoprodukt AD	Производња хлеба и пекарских производа	94
ČAR EXPORT-IMPORT doo	Производња средстава за припремање боја и пигмената	84
PRIZMA doo	Производња медицинских и стоматолошких инструмената и материјала	78
Sunce Marinković doo	Производња металних врата и прозора	76
Nikom doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	53
Sena doo	Производња расхладне и вентилационе опреме	40
Teknia doo	Производња осталих делова и додатне опреме за моторна возила	35
Joker Plus	Производња зачина и других додатака храни	32
Tara doo	Резање и обрада дрвета – производња паркета	16

Извор: Агенција за привредне регистре

4.4 Структура привредних субјеката у Крагујевцу

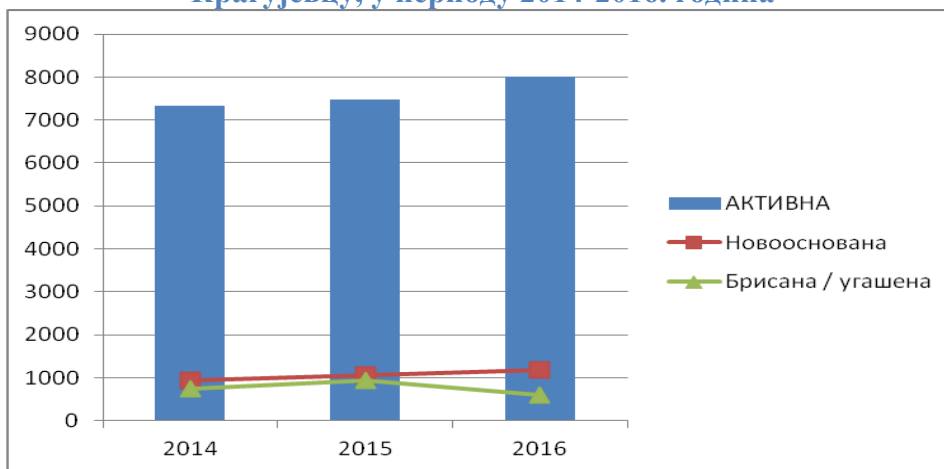
У Крагујевцу у 2017. године послује 8.306 привредних субјеката, што је 290 или 3,6% више него у 2016, а чак за 965 или 13,1% више него у 2014. године.¹² Укупан број новооснованих предузећа се повећава из године у годину, па је тако у току 2016. године основано 1.178 предузећа (108 више него 2015. године). Из регистра је у току 2016. године избрисано 602 предузећа, па је тако 2016. година, међу посматраним, година са највећом разликом између новооснованих и угашених предузећа, што се види из табеле 4.9 и графикана 4.1 који прате промену броја привредних субјеката у периоду од 2014. до 2017. године.

Табела 4.9 Укупан број привредних субјеката у Крагујевцу, у периоду 2014-2017. година

		2014	2015	2016	2017
укупно	АКТИВНА	7341	7482	8016	8306
	Новооснована	946	1070	1178	/
	угашена	735	938	602	/

Извор: Агенција за привредне регистре

Графикон 4.1 Укупан број активних, новооснованих и угашених предузећа у Крагујевцу, у периоду 2014-2016. година

4.4.1 Број привредних друштава и предузетника

Највећи број привредних субјеката у Крагујевцу представљају фирме предузетника, док је мањи број привредних друштава. Тако су у јуну 2017. године у Крагујевцу пословала 1.993 привредна друштва и 6.313 предузетника. Из табеле 4.10 и графикана 4.2 се уочава да је у повећању укупног броја привредних субјеката у претходним годинама

¹² Податак АПР-а за 30.6.2017.

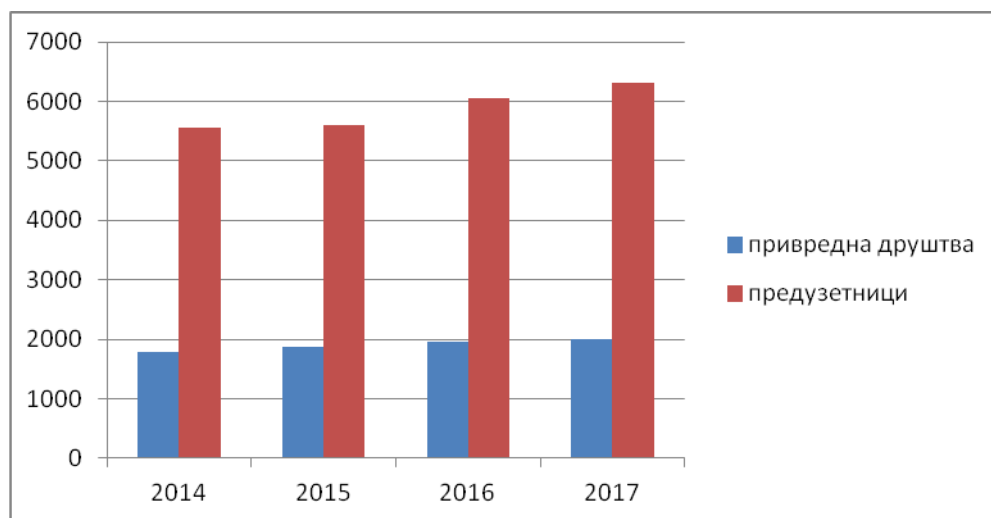
учешће узело како повећање броја привредних друštava, тако и предузетника, при чему је број привредних друштava за 12%, а предузетника за 13% већи него 2014. године. У току 2016. године основано је 160 привредних друштava и 1.018 предузетничких радњи, а угашено 40 привредних друштava и 562 предузетничких радњи.

Табела 4.10 Број привредних друштava и предузетника у Крагујевцу, у периоду 2014-2017. година

		2014	2015	2016	2017
привредна друштва	АКТИВНА	1779	1878	1957	1993
	Новооснована	137	146	160	/
	Угашена	43	49	40	/
предузетници	АКТИВНА	5562	5604	6059	6313
	Новооснована	809	924	1018	/
	Угашена	692	889	562	/

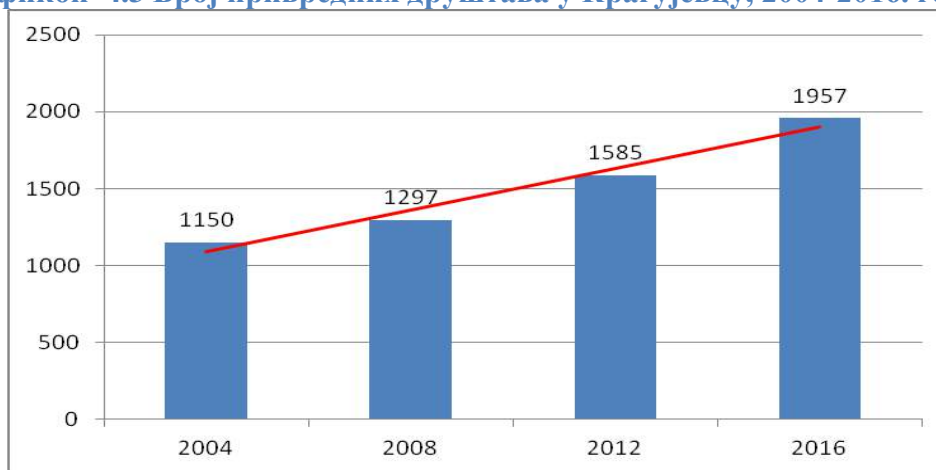
Извор: Агенција за привредне регистре

Графикон 4.2 Број активних привредних друштava и предузетника у Крагујевцу, у периоду 2014-2017. година

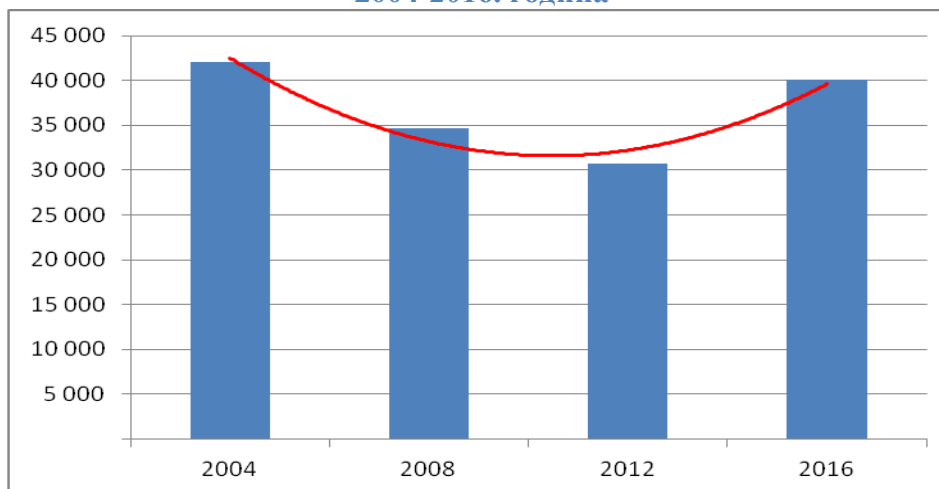
Према подацима Народне банке Србије (НБС) и АПР, Град је од 2004. године доживео пораст броја привредних друштava. И у години снажне економске кризе (2008. године) долази до раста њиховог броја, али зато одмах након првог удара кризе њихов број опада, па у 2009. послује чак 84 привредна друштва мање него у 2008. години. Раст се наставља након 2009. године, све до 2013. када је пословало 89 привредних друштava мање него 2012. Опет долази до раста који се наставља све до данас (графикон 4.3).

Графикон 4.3 Број привредних друштава у Крагујевцу, 2004-2016. година

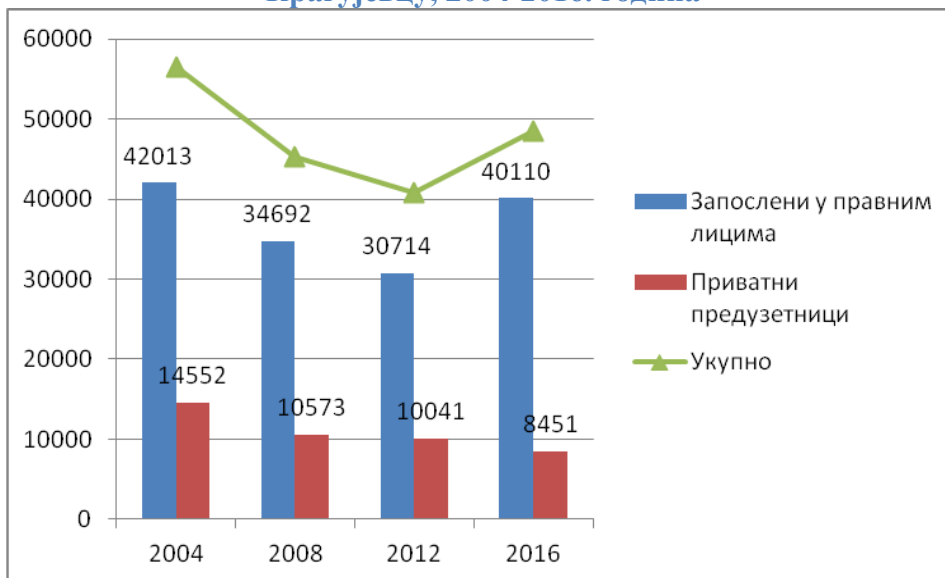
Овај пораст броја привредних друштава није праћен упоредним растом запослености, што се може уочити са графикона 4.4.

Графикон 4.4 Промена броја запослених у привредним друштвима у Крагујевцу, 2004-2016. година

Упоредни преглед броја запослених предузетника (и лица запослених код њих) и запослених у правним лицима, као и укупан број запослених које упошљава крагујевачка привреда у периоду 2004-2016. година, представљен је графиконом 4.5. Евидентно је да број предузетника опада током овог периода, са укупним падом од чак 42%, док се укупан број запослених и број запослених у привредним друштвима мењају паралелно.

Графикон 4.5 Број запослених у правним лицима и код предузетника у Крагујевцу, 2004-2016. година

Извор: Републички завод за статистику

4.4.2 Структура привредних друштава према правној форми

По правној форми (облику организовања) привредних друштава, у крагујевачкој привреди преовлађују друштва са ограниченом одговорношћу (ДОО), чија заступљеност незнатно варира последњих година, али се увек креће преко 91%, док је њихова заступљеност 2017. године 96%. У веома малом проценту су заступљена акционарска друштва (АД), ортачка друштва (ОД), задруге и други облици организовања. Подаци о броју појединих облика привредних друштава се могу пронаћи у табели 4.11.

Табела 4.11 Преглед броја предузећа по облику организовања, 2017. година

	ДОО	АД	ОД	Задруге	Остали облици	УКУПНО
број	1911	7	12	38	25	1993
Удео	95.9%	0.4%	0.6%	1.9%	1.3%	100%

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар привредних субјеката

4.4.3 Структура привредних друштава према величини

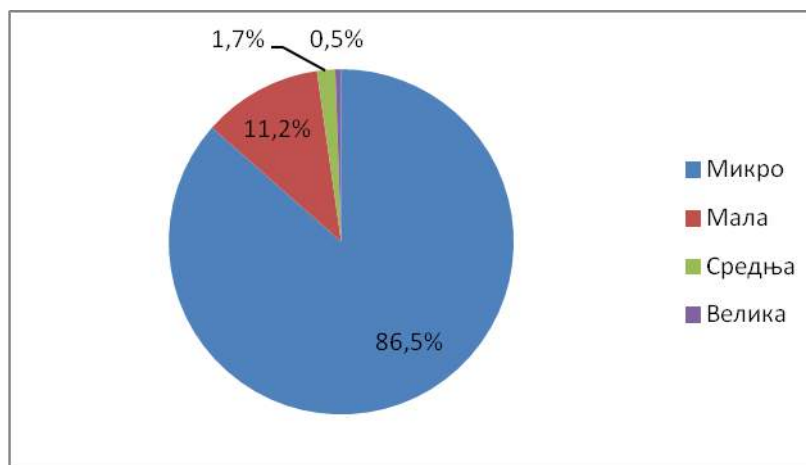
Према подацима Агенције за привредне регистре о броју предузећа према њиховој величини (АПР), уочава се да највећи број предузећа на подручју Града припада сектору микро предузећа (87% укупног броја у 2015. години), затим следе мала предузећа (164, односно 11%) док најмање има средњих и великих предузећа (25, односно 2% и 8, односно 0,05%, респективно, у 2015. години). Подаци о овоме су приказани у табели 4.12 и на графикону 4.6. Подаци у табели се могу пратити у периодима 2010-2012. година и 2013-2015. година, због промене методологије разврставања предузећа према величини.

Табела 4.12 Број предузећа у Крагујевцу према величини, 2010-2015. година

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Микро	1362	1366	1357	1277	1226	1264
Мала				181	169	164
Средња	50	53	56	25	25	25
Велика	20	22	23	11	12	8

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар привредних субјеката

Графикон 4.6 Удео предузећа према величини у Крагујевцу, 2015. године

Мала и средња предузећа (МСП) упошљавају 55-58% свих запослених, са растућим трендом, који је последица процеса приватизације, константног пораста броја предузетника и расположивости националних програма за подршку МСП сектору. Овај део привреде сматра се највиталнијим и најиновативнијим, тако да чини кључни сегмент за интензивну подршку у процесима развоја.

Тренутни критеријуми за разврставање предузећа по величини су дати у табели 4.13.

Табела 4.13 Критеријум за разврставање правних лица према величини, за 2016. г.

Граничне вредности у хиљадама динара		
МИКРО ПРАВНО ЛИЦЕ		
просечан број запослених ≤		10
пословни приход ≤		86.431
просечна вредност пословне имовине ≤		43.215
МАЛО ПРАВНО ЛИЦЕ		
10	< просечан број запослених ≤	50
86.431	< пословни приход ≤	1.086.556
43.215	< просечна вредност пословне имовине ≤	543.278
СРЕДЊЕ ПРАВНО ЛИЦЕ		
50	< просечан број запослених ≤	250
1.086.556	< пословни приход ≤	4.321.531
543.278	< просечна вредност пословне имовине ≤	2.160.765
ВЕЛИКО ПРАВНО ЛИЦЕ		
просечан број запослених >		250
пословни приход >		4.321.531
просечна вредност пословне имовине >		2.160.765

Извор: Агенција за привредне регистре

4.4.4 Секторска структура привреде Крагујевца

Посматрајући секторе којима припадају привредна друштва (табела 4.14), уочавамо да је по броју предузећа најзаступљенији (август 2017. године) сектор трговине на велико и мало (31,7%, односно 631 привредно друштво), док велики број предузећа послује у сектору прерађивачке индустрије (472 или 23,7%). Остали сектори су мање заступљени (Стручне, научне, иновационе и техничке делатности - 8,5%, Грађевинарство - 7,7%, Саобраћај и складиштење - 6,9%).

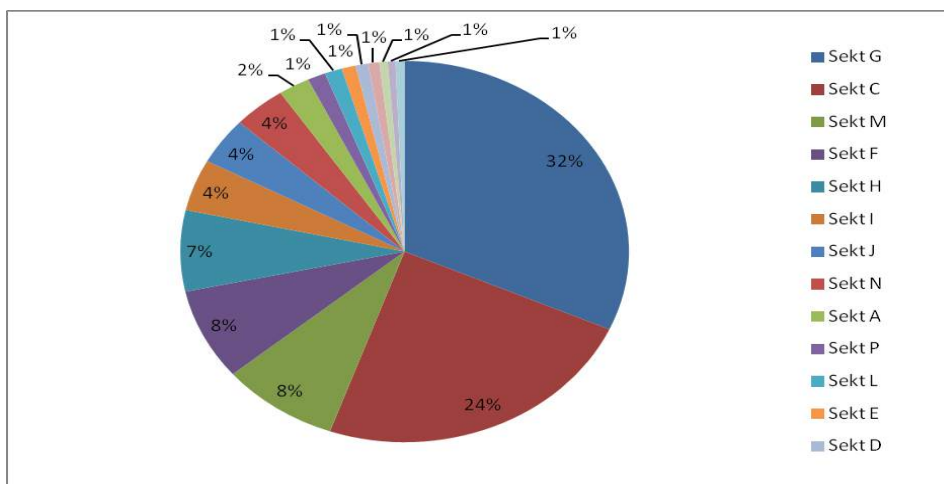
Табела 4.14 Број активних привредних друштава по секторима, 2015. и 2017. година

Редни бр.	СЕКТОР	VI 2015	VII 2017	Удео у укупно м 2017
1.	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА – G	590	631	31.7%
2.	ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА - С	427	472	23.7%
3.	СТРУЧНЕ, НАУЧНЕ, ИНОВАЦИОНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ - М	117	169	8.5%
4.	ГРАЂЕВИНАРСТВО - F	132	154	7.7%

Редни бр.	СЕКТОР	VI 2015	VIII 2017	Удео у укупном 2017
5.	САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ – Н	108	137	6.9%
6.	УСЛУГЕ СМЕШТАЈА И ИСХРАНЕ – I	64	87	4.4%
7.	ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ – J	76	79	4.0%
8.	АДМИНИСТРАТИВНЕ И ПОМОЋНЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ – N	64	76	3.8%
9.	ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО – А	41	45	2.3%
10.	ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА – L	21	25	1.3%
11.	ОБРАЗОВАЊЕ – P	28	26	1.3%
12.	СНАБДЕВАЊЕ ВОДОМ; УПРАВЉАЊЕ ОТПАДНИМ ВОДАМА, КОНТРОЛИСАЊЕ ПРОЦЕСА УКЛАЊАЊА ОТПАДА И СЛИЧНЕ АКТИВНОСТИ – E	18	20	1.0%
13.	СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА – D	16	18	0.9%
14.	УМЕТНОСТ; ЗАБАВА И РЕКРЕАЦИЈА - R	11	16	0.8%
15.	ФИНАНСИЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА	11	12	0.6%
16.	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ - S	15	11	0.6%
17.	РУДАРСТВО - B	7	6	0.3%
18.	ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА – Q	5	6	0.3%
19.	Непознато	60	1	0.1%
20.	ДРЖАВНА УПРАВА И ОДБРАНА; ОБАВЕЗНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ – O	0	0	0.0%
21.	ДЕЛАТНОСТ ДОМАЋИНСТВА КАО ПОСЛОДАВЦА; ДЕЛАТНОСТ ДОМАЋИНСТАВА КОЈА ПРОИЗВОДЕ РОБУ И УСЛУГЕ ЗА СОПСТВЕНЕ - U	0	0	0.0%
22.	ДЕЛАТНОСТ ЕКСТЕРИТОРИЈАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И ТЕЛА - T	0	0	0.0%
	УКУПНО	1811	1991	100.0%

Извор: Агенција за привредне регистре

Графикон 4.7 Удео активних привредних друштава по секторима, 2017. година

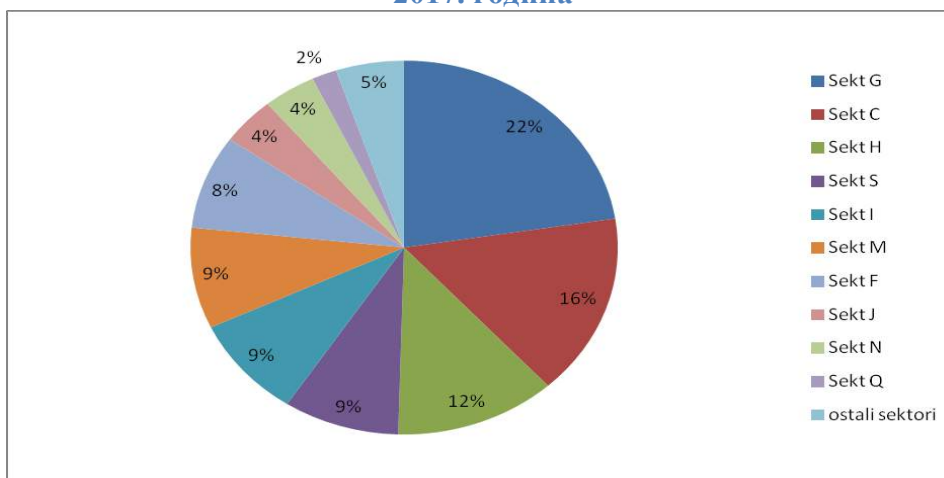
Када су у питању предузетници и ортачке радње, највећи број субјеката у Крагујевцу припада истим секторима као и највећи број привредних друштава: сектору трговине (22,5%) и сектору прерађивачке индустрије (15,7%). Следећи по заступљености је сектор саобраћаја (12,2%). Остали сектори су по броју привредних субјеката којима припадају заступљени са учешћима нижим од 10%. Може се приметити да је, иако постоје доминантни сектори, расподела значајно равномернија него међу привредним друштвима. Подаци о броју и учешћу предузетничких фирми по секторима у Крагујевцу се могу пронаћи у табели 4.15 и на графикону 4.8.

Табела 4.15 Број активних предузетника и ортачких радњи по секторима

Редни бр.		VII 2015	VIII 2017	Удео у укупном 2017
1.	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА – G	1,385	1,451	22.5%
2.	ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА – С	915	1,013	15.7%
3.	САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ – Н	704	786	12.2%
4.	УСЛУГЕ СМЕШТАЈА И ИСХРАНЕ – I	496	564	8.8%
5.	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ – S	495	566	8.8%
6.	СТРУЧНЕ, НАУЧНЕ, ИНОВАЦИОНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ – М	442	562	8.7%
7.	ГРАЂЕВИНАРСТВО – F	438	523	8.1%
8.	ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ – J	170	267	4.1%
9.	АДМИНИСТРАТИВНЕ И ПОМОЋНЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ - N	211	257	4.0%
10.	ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА - Q	94	122	1.9%
11.	ФИНАНСИЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА - K	60	73	1.1%
12.	УМЕТНОСТ; ЗАБАВА И РЕКРЕАЦИЈА – R	11	73	1.1%
13.	ОБРАЗОВАЊЕ – P	35	56	0.9%
14.	ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО – А	43	48	0.7%
15.	СНАБДЕВАЊЕ ВОДОМ; УПРАВЉАЊЕ ОТПАДНИМ ВОДАМА, КОНТРОЛИСАЊЕ ПРОЦЕСА УКЛАЊАЊА ОТПАДА И СЛИЧНЕ АКТИВНОСТИ – E	19	44	0.7%
16.	ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА – L	40	35	0.5%
17.	РУДАРСТВО – B	1	1	0.0%
18.	СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА – D	2	2	0.0%
19.	ДРЖАВНА УПРАВА И ОДБРАНА; ОБАВЕЗНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРАЊЕ – O	0	0	0.0%
20.	ДЕЛАТНОСТ ДОМАЋИНСТВА КАО ПОСЛОДАВЦА; ДЕЛАТНОСТ ДОМАЋИНСТАВА КОЈА ПРОИЗВОДЕ РОБУ И УСЛУГЕ ЗА СОПСТВЕНЕ - T	0	0	0.0%
21.	ДЕЛАТНОСТ ЕКСТЕРИТОРИЈАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И ТЕЛА - U	0	0	0.0%
22.	Непознато	42	0	0.0%
	УКУПНО	5,603	6,443	100%

Извор: Агенција за привредне регистре

**Графикон 4.8 Удео активних предузетника и ортачких радњи по секторима,
2017. година**

4.5 Пословне перформансе привредних друштава

Пословне перформансе привредних друштава посматране су у периоду од 2014. до 2016. године и приказане у табели 4.16.¹³

Табела 4.16 Финансијске перформансе привредних друштава у Крагујевцу, 2014-2016. година (износи у хиљадама динара)

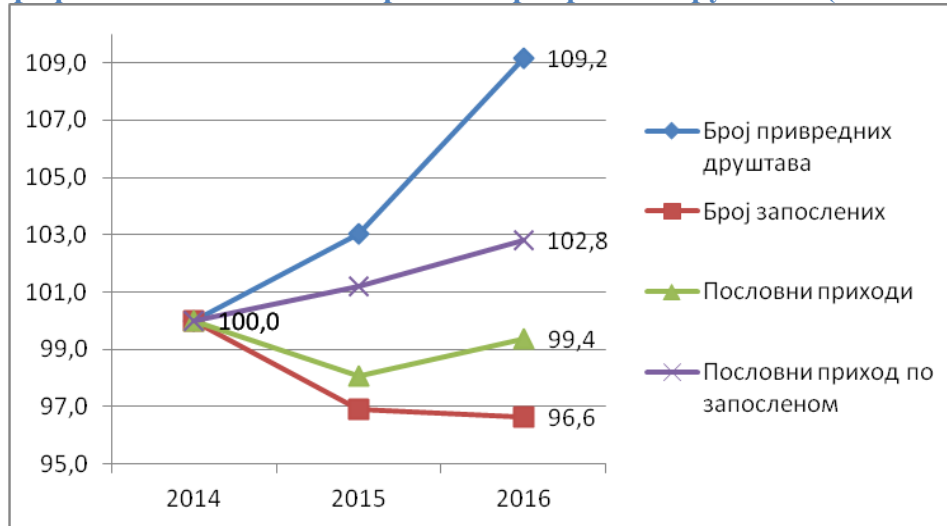
	2014.	2015.	2016.
01. Број привредних друштава	1.452	1.496	1.585
02. Број запослених	22.539	21.845	21.783
03. Пословни приходи	272.220.408	266.990.200	270.522.482
<i>Просечан пословни приход по запосленом</i>	12077.8	12222.0	12419.0
04. Нето добитак	7.907.470	9.881.037	10.834.404
05. Број привредних друштава са нето добитком	883	911	1.005
<i>Просечан нето добитак, по друштву са добитком</i>	8.955	10.846	10.781
06. Нето губитак	13.290.347	8.460.754	7.889.539
07. Број привредних друштава са нето губитком	417	405	347
<i>Просечан нето губитак, по друштву са губитком</i>	31.871	20.891	22.736
08. Укупна средства	295.760.538	264.228.655	256.525.502
09. Капитал	95.393.705	88.918.049	98.175.665
10. Губитак	116.332.424	124.624.039	80.437.217
11. Број привредних друштава са губитком изнад висине капитала	338	346	334

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар финансијских извештаја

¹³ Подаци за 2014, 2015 и 2016. годину су методолошки усаглашени са Законом о рачуноводству („Сл. гласник РС“, број 62/13) и одговарајућим подзаконским актима

У Регистру финансијских извештаја 2016. године, са подручја Крагујевца је евидентирано 1.585 привредних друштава, која су са 21.783 запослена остварила пословне приходе у вредности од 270,5 милијарди динара. Пословни приход по запосленом у 2016. години је износио 12,418 милиона динара (9,8 милиона у Београду). Промене поменутих перформанси су приказане на графикону 4.9.

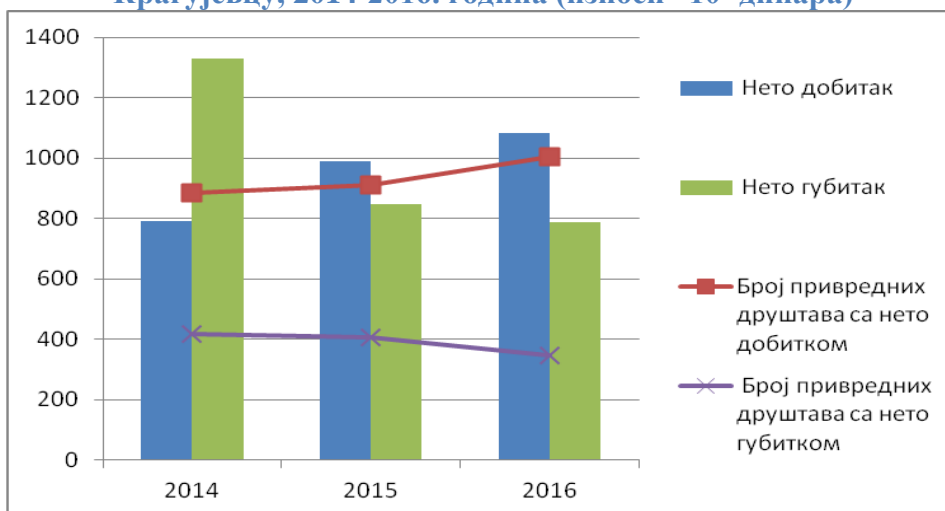
Графикон 4.9 Пословни приходи привредних друштава (2014=100)

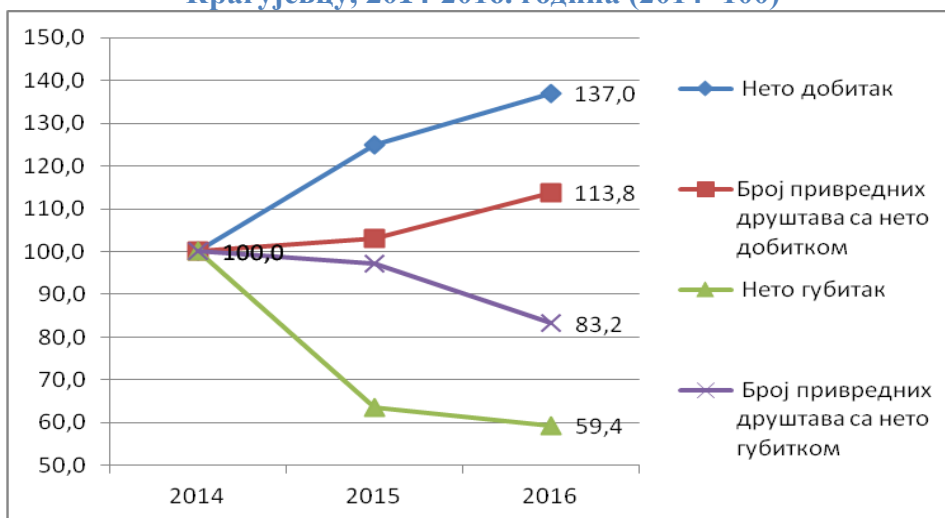
Број евидентираних привредних друштава у 2016. у односу на 2014. годину је порастао за 9,1%, али упркос томе број запослених је смањен за 3,4 %. Иако су пословни приходи 0,6% нижи у 2016. него у 2014. години, просечан пословни приход по запосленом је порастао за 2,8%, због пада броја запослених.

На графикону 4.10 приказан је укупан број евидентираних друштава са нето губитком и нето добитком, као и износи нето губитка, односно добитка у десетинама милиона динара, док су на графикону 1.56 приказане индексирани промене поменутих перформанси. Уочавају се веома позитивне промене у крагујевачкој привреди: укупан број евидентираних привредних друштава са нето добитком се повећава (повећање од 13,8% у 2016. у односу на 2014), док се укупан број оних са нето губитком смањује (смањење од 16,8% у односу на 2014. годину), што за последицу има повећање удела друштава која послују са добитком са 68% у 2014, на 74% у 2016. години. Уз то, подаци о висини губитка говоре да је укупан нето губитак смањен за 60,6%, са 13,3 на 7,9 милијарди динара. Истовремено се повећао укупни нето добитак, са 7,9 на 10,8 милијарди динара, што је пораст од 37%. Укупан број друштава са губитком преко висине капитала у 2016. години је био 334, што је 21% укупног броја друштава.

Графикон 4.10 Привредна друштва са нето губитком и нето добитком у Крагујевцу, 2014-2016. година (износи *10⁷ динара)

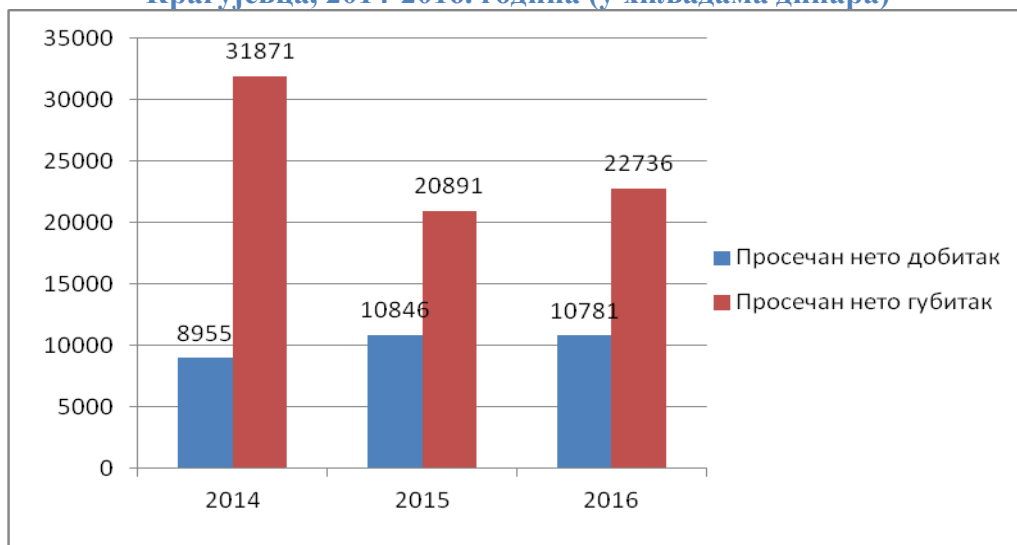

Графикон 4.11 Привредна друштва са нето губитком и нето добитком у Крагујевцу, 2014-2016. година (2014=100)

Анализом просечног нето добитка (у односу на број евидентираних друштава која послују са добитком) и просечног нето губитка (у односу на број евидентираних предузећа која послују са губитком), долази се до податка да је просечни нето губитак 2015. године значајно смањен у односу на 2014, чак за 10 милиона динара, што се може видети са графикона 4.12. Истовремено је просечни нето добитак порастао за око 2 милиона динара. У 2016. години су промене мање изражене, и по овом параметру благо негативне: просечан нето губитак је порастао за око 2 милиона, док вредност добитка остаје блиска оној из 2015. године.

Графикон 4.12 Просечан нето добитак и нето губитак привредних друштава Крагујевца, 2014-2016. година (у хиљадама динара)

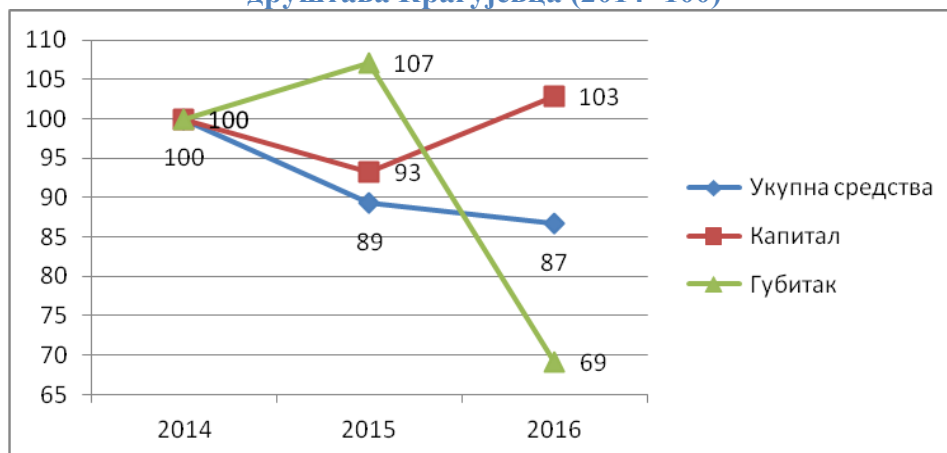

Промене укупних средстава, капитала и губитка, индексирани на 2014. годину су приказане на графикону 4.13. У 2015. је остварен губитак 7% већи него у 2014. години, али у 2016. губитак је знатно мањи и износи 69% вредности губитка из 2014. године.

Вредност капитала је 2015. године била умањена за 7%, да би у 2016. дошло до пораста, а вредност капитала била 3% виша него 2014. године.

Вредност укупних средстава је од 2014. године континуирано опадала и 2016. је износила 87% вредности из 2014. године.

Графикон 4.13 Вредности укупних средстава, капитала и губитка привредних друштава Крагујевца (2014=100)

Међу крагујевачким привредним друштвима, чак 571 друштво, тј. 29% активних привредних друштава, прошло је кроз период неликвидности. Највише је друштва која су била неликвидна преко 180 дана, 438 или 77%, затим следе предузећа која су била неликвидна краткорочно, односно до месец дана – 70 или 12%. Кроз неликвидност у трајању од 61 до 180 дана прошло је 47 друштава, тј. 8%. Најмањи удео чине предузећа која су била неликвидна од 31 до 60 дана, 16 или 3%. Подаци о броју

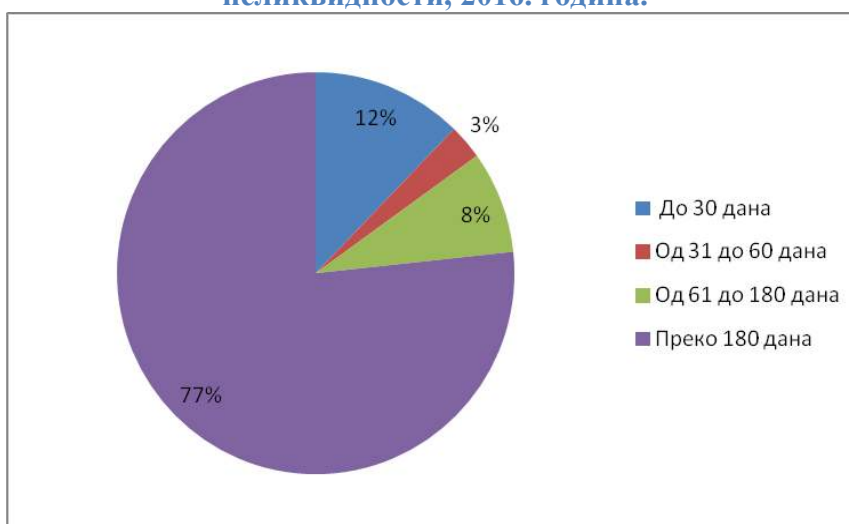
привредних друштава према данима неликвидности у Крагујевцу дати су у табели 4.17 и графички представљени на графикону 4.14.

Табела 4.17 Број привредних друштава у Крагујевцу према данима неликвидности, 2014-2016. година

	2014	2015	2016
До 30 дана	91	90	70
Од 31 до 60 дана	23	20	16
Од 61 до 180 дана	59	71	47
Преко 180 дана	327	403	438
Σ	500	584	571

Извор: Народна банка Србије - Одељење за принудну наплату (обрада АПР)

Графикон 4.14 Удео привредних друштава у Крагујевцу, према данима неликвидности, 2016. година.

4.6 Пословне перформансе предузетника

Према Регистру финансијских извештаја Агенције за привредне регистре, у Крагујевцу је 2016. године предато 114 финансијских извештаја. На основу овако малог узорка немогуће је доносити опште закључке о пословању предузетника на територији Крагујевца.

Пословне перформансе привредних предузетника, који су предали финансијске извештаје, посматране су у периоду од 2014. до 2016. године и приказане у табели 4.18.¹⁴

¹⁴ Подаци за 2014, 2015 и 2016. годину су методолошки усаглашени са Законом о рачуноводству („Сл. гласник РС“, број 62/13) и одговарајућим подзаконским актима

**Табела 4.18 Финансијске перформансе предузетника у Крагујевцу,
2014-2016. година (износи у хиљадама динара)**

	2014	2015	2016
01. Број предузетника	160	125	114
02. Број запослених	482	432	430
03. Пословни приходи	2086008	1759648	1817001
<i>Просечан пословни приход по запосленом</i>	4327.82	4073.26	4225.58
04. Нето добитак	54411	60715	87981
05. Број предузетника са нето добитком	113	94	97
<i>Просечан нето добитак, по друштву са добитком</i>	481.5	645.9	907.0
06. Нето губитак	45585	7785	4542
07. Број предузетника са нето губитком	41	25	13
<i>Просечан нето губитак, по друштву са губитком</i>	1111.8	311.4	349.4
08. Укупна средства	1096009	963244	849301
09. Капитал	198754	207834	247169
10. Губитак	99880	63823	38994
11. Број предузетника са губитком изнад висине капитала	37	26	21

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар финансијских извештаја, обрада аутора

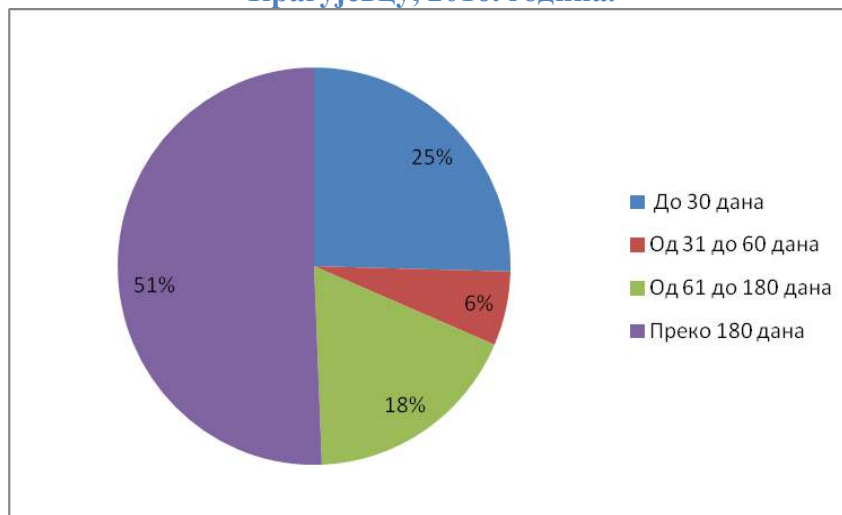
На основу података Народне банке Србије у 2016. години је 887 предузетничких радњи прошло кроз период неликвидности, тј. 10,6% активних предузетника. Као и у случају привредних друштава, највише је оних који су били неликвидни у периоду преко 180 дана – 444 или 51%. Следе предузетничке радње које су била неликвидне до месец дана – 223 или 25%. Кроз неликвидност у трајању од 61 до 180 дана прошло је 157 предузетника, тј. 18%. Најмањи удео чине предузећа која су била неликвидна од 31 до 60 дана, 53 или 6%. Подаци о броју привредних друштава према данима неликвидности у Крагујевцу дати су у табели 4.15 и графички представљени на графикону 4.15.

**Табела 4.19 Број предузетника у Крагујевцу према данима неликвидности,
2014-2016. година**

	2014	2015	2016
До 30 дана	268	269	223
Од 31 до 60 дана	70	87	53
Од 61 до 180 дана	196	204	157
Преко 180 дана	476	468	444
Σ	1010	1028	877

Извор: Народна банка Србије - Одељење за принудну наплату (обрада АПР)

Графикон 4.15 Удео привредних друштава према данима неликвидности у Крагујевцу, 2016. година.

4.7 Кластери и удружења

Искуство ЕУ говори да се конкурентност појединих грана може значајно повећати повезивањем предузећа у кластере, нарочито у зрелим и традиционалним индустријским гранама. Развој кластера је препознат као једна од мера за развој конкурентности, што је од стране домаћих и међународних развојних агенција и организација подржано одговарајућим програмима подршке.

Влада подржава оне кластерске иницијативе које окупљају најмање 12 привредних субјеката (девет предузећа и минимум три институције). У структури кластера МСП мора да учествују са мин. 60%, и мора да је укључена минимум једна научно-истраживачка институција. Недостатак институционалне подршке програмима за развој кластера у Србији донекле су надоместиле регионалне развојне агенције. Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља из Крагујевца је покренула неколико кластер иницијатива.

Проблеми који ометају формирања кластера су: непостојање географске концентрације компанија које послују у одређеној области; непостојање кластера који би био чврсто повезан са универзитетом, који се бави истраживањем у одређеним научним областима или је оријентисан на развој технологије.

Кластери чије се седиште налази у Крагујевцу су приказани у табели 4.20.

Табела 4.20 Оперативни кластери у Крагујевцу

Кластер	Година оснивања
Удружење грађана „Шумадија текстил“	2009
Удружење грађана "Грађевински кластер Шумадије и Поморавља"	2010
Удружење "Регионални аутомобилски кластер Централне Србије"	2010
Удружење грађана „NETWOOD“	2011
Удружење "Регионални кластер ИКТ"	2013
Пословно удружење ИКТ кластер Централне Србије	2015
"Кластер креативних индустрија Централне Србије"	2017
Регионална асоцијација произвођача ракије „Шумадијска ракија“	2017

Извор: Агенција за привредне регистре

Иницијатива формирања ових кластера кренула је од привреде, пословних субјеката и њихових асоцијација, а превасходно уз помоћ Регионалне агенције за економски развој Шумадије и Поморавља, Регионалне привредне коморе, Удружења предузетника из Крагујевца и Града Крагујевца, а делом и уз подршку капитала међународних организација и пројеката, уз доста мању подршку државних фондова. Кластери на добровољној основи укључују образовне, научно-истраживачке и локалне институције, али ово укључивање није суштинско, већ формално и своди се на информисање. Генерално, може се оценити да су кластери лоцирани у Крагујевцу још увек млади и у фази недовољне развијености.

Треба истаћи да у Крагујевцу делују Клуб привредника, као и два удружења предузетника:

- *Опште удружење предузетника „Слога“* (основана 1983.год.), које је део мреже општих удружења предузетника, која окупља још 12 општих удружења у Шумадији и Поморављу. "Слога" окупља око 5.000 предузетника из Крагујевца свих профила, па је организована у десет струковних асоцијација.
- *Асоцијација приватних предузетника „Шумадија“* (основана 2001.год.), која је придружени члан Уније послодаваца Србије (УПС), репрезентативног удружења послодаваца Србије.

4.8 Трговина, туризам и угоститељство

Терцијарни сектор (услужни сектор) обухвата пре свега делатности из области трговине, угоститељства и туризма, саобраћаја и веза, стамбено-комуналне делатности, услужног занатства, финансијских и других услуга. Развој овог сектора је

посебно важан имајући у виду да је терцијарни сектор постао најважнија област за апсорбовање вишка радне снаге који исказује секундарни сектор.

Предузећа из области терцијарног сектора чине 60,4% привредних друштава и 68,5% предузетничких радњи у граду Крагујевцу. И код једних и код других претежни удео чини трговина. Од укупног броја запослених у оквиру привредних делатности, 43% је запослено у предузећима из области терцијарног сектора.

Према заступљености у сектору услуга у Крагујевцу, издвајају се инжењеринг, консалтинг, менаџмент послови, рачуноводство и послови контроле, који обухватају око 50% од укупног броја привредних субјеката у сектору услуга.

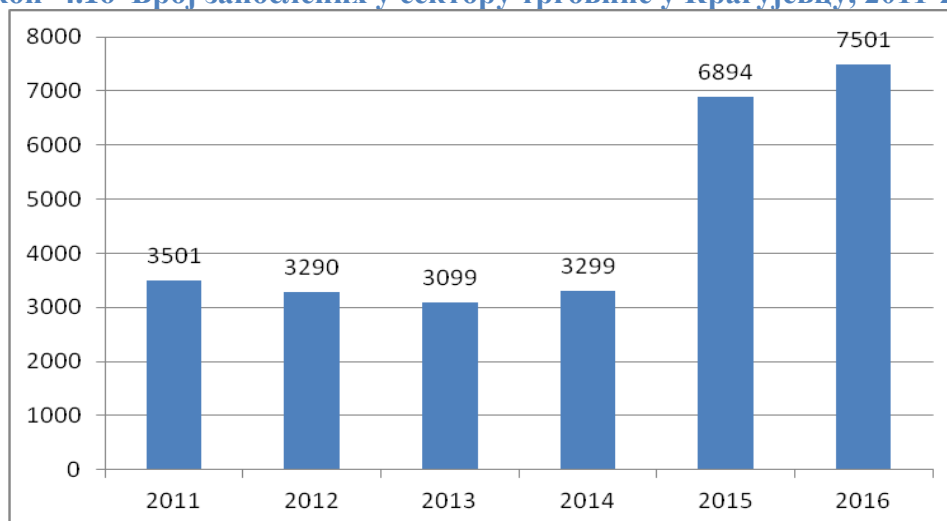
4.8.1 Трговина и трговинска мрежа

У последњих десетак година у Крагујевац су почели да пристижу велики трговински ланци утичући на смањење броја традиционалних трговинских радњи у којима се продавала прехрана и роба широке потрошње. Повећало се учешће модерних малопродајних објеката (супермаркети, хипермаркети и др.).

У сектору трговине у Крагујевцу је у 2016. години радио 7.501 запослени, што је 15,4% укупно запослених у Крагујевцу.¹⁵ Све већи број запослених у овом сектору говори да се сектор трговине интензивно развијао, па је и број запослених, према подацима Републичког завода за статистику, удвостручен у односу на 2014. годину.

Ако се посматра удео радника запослених у сектору трговине, пораст није тако велики као у апсолутним вредностима, али је и даље веома значајан, што се може уочити са графикана 4.16 и 4.18.

Графикон 4.16 Број запослених у сектору трговине у Крагујевцу, 2011-2016. год.

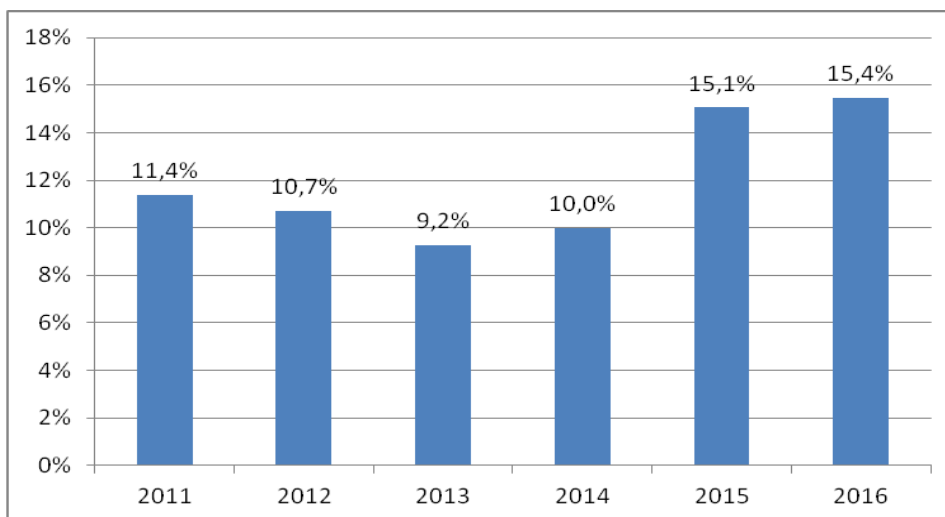

Тумачење ових података омета промена методологије броја запослених, пошто се од 2015. године као запослени воде и појединци који су остваривали право на рад по

¹⁵ Прорачун аутора према подацима РЗС. Из прорачуна су изузети регистровани пољопривредници.

различитим врстама уговора без заснивања радног односа, тако да би у 2015. години број запослених био приказан као већи све и да је једнак број радника био упошљен као и 2014. године. Оно што је евидентно је да је број запослених у трговинама падао од 2011. до 2013. године, да би након тога почео да расте, уз изразит пораст броја у 2016. години, када је ангажовано нешто више од 600 радника више него у 2015. години.

Графикон 4.17 Учесће запослених у сектору трговине у Крагујевцу, 2011-2016. год.

На основу прегледа броја предузећа по секторима делатности у Крагујевцу (подаци Регионалне агенције за економски развој Шумадије и Поморавља), највећи број привредних друштава послује у оквиру сектора трговине на велико и мало (631, односно 31,7%), од којих највећи део припада групи малих предузећа. Међу предузетничким радњама 22,5% (1.451 радња) припада сектору трговине.

На подручју Крагујевца послује 18 привредних субјеката са иностраним капиталом у оквиру основне делатности трговине. У погледу обима инвестиција у сектор трговине, у Крагујевцу је укупно уложено 1.104.339.000 динара (Извор: Регионална привредна комора).

У Крагујевцу, према бази података Министарства трговине, туризма и телекомуникација, послује шест великих трговинских ланаца који су наведени у табели 4.21, док према истој бази укупно послује 1.938 трговинских предузећа (предузетника и привредних друштава).

Табела 4.21 Велики трговински ланци у Крагујевцу, 2017. година

Р. бр.	Назив	Седиште	Облик	Број обј. у ланцу	Врста асортимана
1	IDEA DOO ZA UNUTRAŠNJU I SPOLJNU TRGOVINU BEOGRAD (NOVI BEOGRAD)	Општина: Београд-Нови Београд Место: Београд-Нови Београд Улица и број: Аутопут За Загреб 11А	Неспецијализована трговина на велико	190	роба широке потрошње
2	PREDUZEĆE ZA TRGOVINU METRO CASH & CARRY DOO BEOGRAD	Општина: Београд (град) Место: Београд (град) Улица и број: Аутопут за нови сад 120	Трговина на велико месом и производима од меса	9	роба широке потрошње
3	PRIVREDNO DRUŠTVO ZA POSLOVNE USLUGE MERCATOR-S DOO, NOVI SAD	Општина: Нови Сад - град Место: Нови Сад Улица и број: Темерински пут 50	Трговина на мало у неспецијализованим продавницама, претежно храном, пићима и дуваном	137	роба широке потрошње
4	PROIZVODNO I TRGOVINSKO PREDUZEĆE DIS DOO KRNJEVO	Општина: Велика Плана Место: Крњево Улица и број: Булевар Ослобођења 1б	Остала трговина на мало у неспецијализованим продавницама	16	роба широке потрошње
5	DELHAIZE SERBIA DRUŠTVO SA OGRANIČENOM ODGOVORNOŠĆU BEOGRAD (NOVI BEOGRAD)	Општина: Београд-Нови Београд Место: Београд-Нови Београд Улица и број: Јурија Гагарина 14	Трговина на мало у неспецијализованим продавницама, претежно храном, пићима и дуваном	381	роба широке потрошње
6	PRIVREDNO DRUŠTVO ZA SPOLJNU I UNUTRAŠNJU TRGOVINU I USLUGE AMAN DOO SURČIN	Општина: Београд-Сурчин Место: Сурчин Улица и број: Виноградска 52а	Трговина на мало у неспецијализованим продавницама, претежно храном, пићима и дуваном	139	роба широке потрошње

Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација

Веома важан део трговинске мреже Крагујевца представљају трговинска предузећа која се баве трговином робе широке потрошње на велико и мало, имају више пословних објеката и запошљавају велики број радника. Такво предузеће је „Тrnava Promet doo“. Обављајући трговину на велико и мало прехрамбеним и непрехрамбеним производима, са широким асортиманом робе са преко 10.000 артикала, предузеће снабдева у највећем делу трговинске радње и има развијен промет са производним и услужним предузећима. Предузеће располаже сопственим продајним капацитетима за трговину, магацинским простором као и више малопродајних објеката у Крагујевцу. Асортиманом робе, квалитетом услуге, условима продаје и ценом робе предузеће је конкурентно осталим познатим трговинским кућама у Србији. Предузеће је 2016. године имало 623 запослених и остварило пословне приходе од 8,5 милијарди динара.

Још једно велико крагујевачко трговинско предузеће је „MORAVA doo“. Основна делатност предузећа је снабдевање малопродајних објеката робом широке потрошње на територији града Крагујевца и централне Шумадије. Седиште фирме је у Крагујевцу. Поседује велепродајни комплекс од 6.400 м² опремљеног складишног простора, а и у

свом саставу има 16 малопродајних објеката, са тенденцијом ширења малопродајне мреже. Предузеће је у 2016. години имало 168 запослених и пословни приход од две милијарде динара.

Треће по значају овакво предузеће је „Браћа Поповић доо“, које у свом саставу има 14 малопродајних објеката. У 2016. години је запошљавало 78 лица и остварило пословни приход од 720 милиона динара.

4.8.2 Туризам и угоститељство

Иако никада доминантна или истакнута грана, туризам се развијао у Крагујевцу све до почетка 1990-тих. Ово се доводи у везу са општим стањем развоја туризма у Србији, као и са организованим посетама Спомен парку у Шумарицама. Криза деведесетих година, као и промена друштвено-политичких околности учинили су промену и у туристичкој промоцији и интересовању. Док је 1988. године забележено 63.000 посетилаца и 124.000 ноћења, 2000. години број туриста износио је свега 13.000 уз остварених 20.000 ноћења. Након 2000. године, долази до поновног развоја туризма, а 2016. године Крагујевац је посетило 43.232 туриста, који су у Крагујевцу остварили укупно 86.534 ноћења.

Туристичка организација Крагујевца, која је настала 1995. године из Туристичког Савеза (основан 1963. године), пословала је самостално, све док одлуком Скупштине града, 2005. године није основана Градска туристичка организација (ГТО) „Крагујевац“.

Комплекс "Милошев венац", простор некадашње прве престонице модерне Србије, постаје простор који заузима приоритет у промоцији града, а не мање значајни су и комплекси "Војнотехнички завод" и Спомен парк "Крагујевачки октобар" (који је био симбол града Крагујевца кроз деценије после Другог светског рата). Ови простори представљају јединствене антропогене целине на подручју Србије.

Последњих година уочава се пораст броја туриста (посебно иностраних) и броја ноћења, што се доводи у везу и са бољом привредном климом у граду и држави, али и са појачаним радом на побољшању туристичке понуде града. Појачана привредна функција града (пре свега отварање фабрика „FCA Srbija d.o.o.“), развој универзитетске, здравствене и културне функције града, повећање броја и квалитета смештајних капацитета и угоститељских објеката, отварање "Шумадија сајма", организовање бројних спортских догађаја, конгреса, семинара и културних манифестација итд, утицали су на то да се број посета и ноћења вишеструко увећа.

Табела 4.22 Туристички промет у Крагујевцу, 2000-2016. година

Година	Домаћи туристи			Страни туристи			Укупно		
	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења
2000	11226	16716	1.5	1561	3189	2	12787	19905	1.6
2001	12467	18187	1.4	2162	3824	1.7	14629	22011	1.5
2002	12406	20055	1.6	2877	6320	2.2	15283	26375	1.7
2003	9472	15082	1.6	2471	5141	2.1	11943	20223	1.7
2004	8078	15174	1.9	2577	4715	1.8	10655	19889	1.9
2005	9524	17803	1.9	4200	10043	2.4	13724	27846	2.0
2006	9472	15082	1.6	2471	5141	2.1	11943	20223	1.7
2007	12830	28938	2.3	7543	16165	2.1	20373	45103	2.2
2008	15710	40952	2.6	7795	18905	2.4	23505	59857	2.5
2009	14554	30583	2.1	9684	22825	2.4	24238	53408	2.2
2010	16559	32464	1.9	10449	23231	2.2	27008	55695	2.1
2011	16606	39526	2.4	13896	44784	3.2	30502	84310	2.8
2012	14726	33276	2.3	20328	82145	4	35054	115421	3.3
2013	16292	31834	2	15808	50634	3.2	32100	82468	2.6
2014	17833	32236	1.8	15660	33761	2.2	33493	65997	2.0
2015	21686	38967	1.8	17501	37272	2.1	39187	76239	1.9
2016	23798	46236	1.9	19434	40298	2.1	43232	86534	2.0

Извор: Републички завод за статистику

У периоду 2000-2016, број туриста који на годишњем нивоу посете Крагујевац увећао се са 12.787 на 43.232, што је увећање од 3,4 пута. По укупном броју посета, мање успешне од 2000. године биле су 2003. и 2006. година, а убедљиво најлошија 2004. година, када је остварено само 10.665 посета, односно 17% мање него 2000. године. Остале године су биле успешније и број посета је од 2007. до 2016. године континуирано растао. Континуитет ремети година почетка производње новог Фијатовог модела (2012) када је Крагујевац посетио велики број италијанских гостију и када је остварено 4.500 или 15% посета више него 2011. године. Резултат из 2012. је превазиђен 2015. године и за око 4.000 посета увећан 2016. године.

Туристички промет Крагујевца индексиран на 2000. годину као базну, приказан је у табели 4.23 и на графиконима 4.18 и 4.19 и 4.20.

Табела 4.23 Туристички промет у Крагујевцу, 2000-2016. (2000=100)

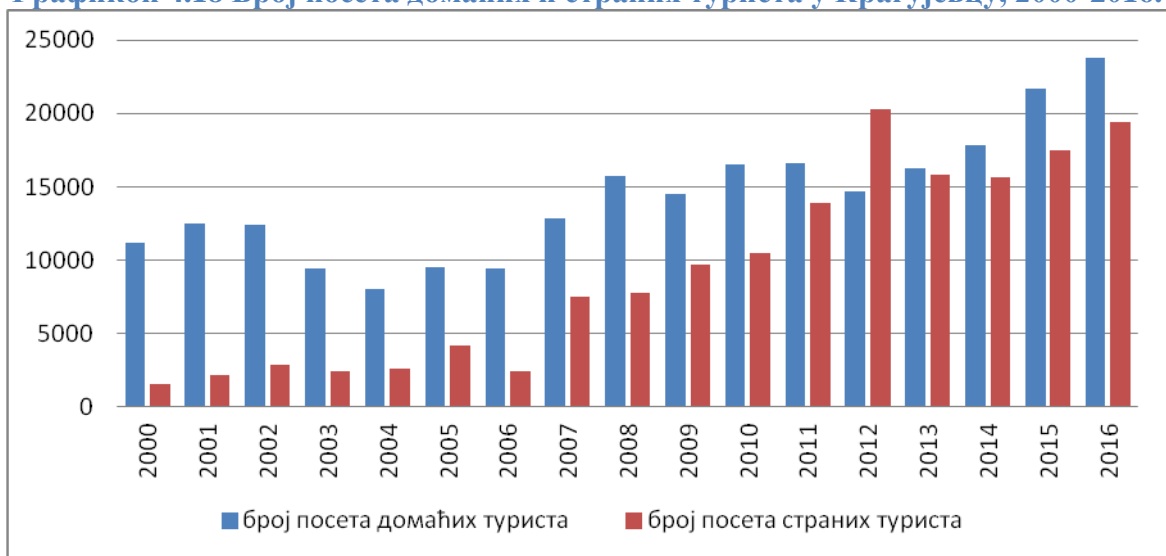
Година	Домаћи туристи			Страни туристи			Укупно		
	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења	Број посета	Број ноћења	Просечан број ноћења
2000	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2001	111	109	93	139	120	85	114	111	97
2002	111	120	107	184	198	110	120	133	111
2003	84	90	107	158	161	105	93	102	109
2004	72	91	127	165	148	90	83	100	120
2005	85	107	127	269	315	120	107	140	130
2006	84	90	107	158	161	105	93	102	109
2007	114	173	153	483	507	105	159	227	142
2008	140	245	173	499	593	120	184	301	164
2009	130	183	140	620	716	120	190	268	142
2010	148	194	127	669	728	110	211	280	132
2011	148	236	160	890	1404	160	239	424	178
2012	131	199	153	1302	2576	200	274	580	212
2013	145	190	133	1013	1588	160	251	414	165
2014	159	193	120	1003	1059	110	262	332	127
2015	193	233	120	1121	1169	106	306	383	125
2016	212	277	130	1245	1264	104	338	435	129

Извор: Прорачун аутора на основу података Републичког завода за статистику

Ако се упореди број посета домаћих и страних туриста може се уочити да је сваке године доминирао домаћи туризам, осим поменуто 2012. године, када је Крагујевац посетило око 5.500 више страних него домаћих гостију. Домаћи туристи су најмање посећивали Крагујевац од 2003. до 2006. године (2004. је остварено чак 28% мање посета него 2000. год.), а највише 2015. и 2016. када је број домаћих туриста био више него двоструко већи него 2000. године.

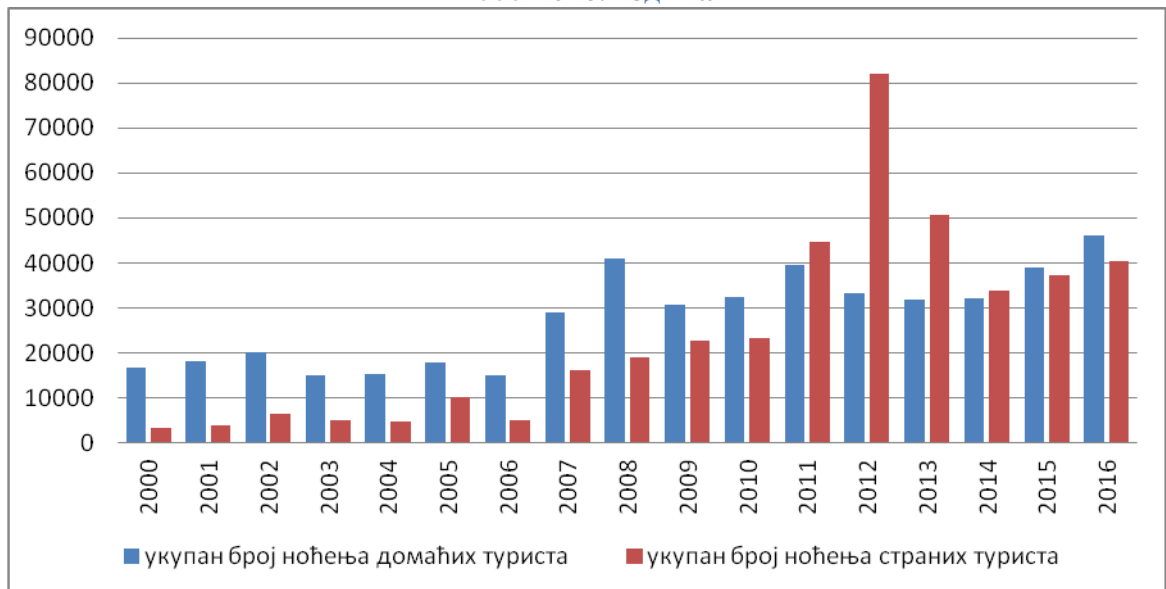
Број посета страних туриста никада није пао испод нивоа из 2000. године, а био је највећи 2012. године. Те године је 20.328 страних гостију посетило Крагујевац и тај број посета није постигнут ни 2016. године упркос томе што број страних туриста расте из године у годину. Године 2016. Крагујевац је посетило 19.434 страна госта, што је 12,5 пута више него 2000. године.

Графикон 4.18 Број посета домаћих и страних туриста у Крагујевцу, 2000-2016.

У 2016. години је у Крагујевцу остварено 86.534 ноћења (4,4 пута више него 2000. године), а од тога 46.236 од стране домаћих и 40.298 од стране страних туриста. Године са најмањим бројем остварених ноћења су године од 2003. до 2006, а до 2007. је број ноћења страних туриста био готово занемарљив. Као изузетно добре се могу оценити 2008. и 2016. година по броју ноћења домаћих туриста, а 2012. и 2013. година по броју ноћења страних туриста. Може се приметити да је број ноћења страних туриста 2012. године био двоструко већи од укупног броја ноћења остварених 2010. године, што је илустровано графиконом 4.19.

Графикон 4.19 Укупан број ноћења домаћих и страних туриста у Крагујевцу, 2000-2016. година

Негативни аспект досадашњег туристичког развоја Крагујевца је просечан остварени број ноћења. У периоду 2000-2016. година просечни домаћи туриста је провео 1,9 ноћи, а просечан страни туриста 2,6 ноћи. У 2016. години просечан остварени број ноћења је 2. Једина година са просеком преко 3 ноћи је 2012. година – развојна година за

Крагујевачку фабрику аутомобила. Дакле, Крагујевац привлачи све већи број туриста, али не успева да их задржи да остану дуже. И поред побољшања стања у туризму, у односу на период најбољег туристичког промета оствареног у Крагујевцу (80-те године двадесетог века), број туриста и број ноћења је и даље знатно мањи.

Графикон 4.20 Туристички промет у Крагујевцу, 2000-2016. (2000=100)

Туристичка дестинација Крагујевац бележи интензивнији раст туристичких долазака и остварених ноћења у поређењу са целом територијом Србије. Међутим, ове показатеље морамо да узмемо са одређеном дозом резерве, из следећих разлога:

- доста ниска стартна основа, т.ј. доста скромни полазни подаци о оствареном туристичком промету у базној години посматраног периода (2000. год.).
- непоузданост у погледу прихватања показатеља, нарочито везаних за иностране туристе који Крагујевац посећују преваходно из пословних разлога, па долазимо у парадоксалну ситуацију да је 2012.год. у Крагујевцу боравио за око 30% већи број иностраних од домаћих туриста, као и да је број остварених ноћења иностраних туриста већи око 2,5 пута.

Што се тиче постојећих смештајних капацитета, Крагујевац располаже са 6 хотела, 8 гарни хотела (ноћење са доручком), 13 преноћишта и 6 приватних смештаја у граду. Поред једног хотела и два гарни хотела са 4 звезде, већина смештајних капацитета категорисана је са 3 и мање звезде. Попуњеност капацитета у смештајним објектима у централној градској зони протеклих година кретала се између 5 и 30%. Листа категорисаних објеката дата је у табели 4.24.

Табела 4.24 Категорисани објекти у Крагујевцу, 2017. година

Назив објекта	Адреса	Категорија објекта	Врста објекта	Број апартмана	Број соба	Број см. јед.	Број лежаја
Гарни хотел "Президент де лукс"- са депандасом	Јанка Веселиновића 52	**	Гарни хотели	2	15	17	28
Гарни хотел "Лазаревић"	Краља Петра I 29а	**	Гарни хотели	0	24	24	32
Гарни хотел "Вива"	Војводе Мишића 1	**	Гарни хотели	0	9	9	17
Гарни хотел "Три О"	Војислава Калановића 3	**	Гарни хотели	0	15	15	23
Гарни хотел „Анђелика"	Луја Пастера 13	***	Гарни хотели	0	14	14	17
Гарни хотел "Central lux"	Цетињска 4	***	Гарни хотели	0	8	8	8
Гарни хотел „Лама" - са деп. "Лама"	Београдска 75	****	Гарни хотели	0	23	23	28
Гарни хотел "Ема"	Јанка Веселиновића 91	****	Гарни хотели	14	1	15	32
Хотел "Стари град"	Карађорђева 10	**	Хотели	0	14	14	17
Хотел "Женева"	Луја Пастера 19	**	Хотели	1	11	12	18
Хотел "Зеленгора"	Бранка Радичевића 22	***	Хотели	3	30	33	44
Хотел "Шумарице" - са деп. "Шумарице"	Десанкин венац бб	***	Хотели	6	110	116	167
Хотел "Крагујевац"	Краља Петра I 18	***	Хотели	0	86	86	94
Хотел "Ženeva Lux"	Слободе б.б.	****	Хотели	7	6	13	33

Извор: Министарство трговине, туризма и телекомуникација, Сектор туризма

У погледу угоститељских капацитета, у Граду се налази велики број угоститељских обејеката који се разликују према типу, капацитетима и намени. У табели 4.25 су наведени ресторани који функционишу у Крагујевцу и њихови капацитети. Треба напоменути да се поред наведених ресторана у Крагујевцу у сврху организованих ручкова користе и ресторански простори градских хотела.

Табела 4.25 Ресторани у Крагујевцу, 2017. године

Назив	Локација	Категорија	Капацитети
Ловац	центар града	ресторан	40 места + 40 башта
Певац	насеље Виногради	ресторан	70 места
Двориште	центар града	ресторан	40 места + 130 башта
Мустанг	Хиподром	ресторан	75 места + 50 башта
Палас	насеље Сунчев брег	ресторан	200 места
Палисад	Шумарице	ресторан-кафана	300 места
Ораница	Језеро у Шумарицама	ресторан	90 места
„Библиотека код Милутина"	3,5 км од центра града	кафана	100 места
Рујна Зора	шири центар града	кафана	70 места
Воденица	шири центар града	кафана	45 места
Стара Србија	центар града	кафана	120 места

Палигорић	центар града	кафана	240 места
Лађа Француска	центар града	кафана	120 места
Босна	центар града	кафана	100 места
Авала	4 км од центра града	ресторан	230 места
Балкан	центар града	кафана	120 места
Нептун	шири центар града	ресторан	40 места
Кош	шири центар града	ресторан	90 места
Барбароса	центар града	ресторан	100 места
Панорама	центар града	интернационални ресторан	80 места
Хазард	центар града	интернационални ресторан	60 места
Танго	центар града	интернационални ресторан	150 места са баштом
Рим	центар града	интернационални ресторан	40 места
Одисеја	центар града	интернационални ресторан	60 места + 60 места башта

5.1 Географски положај и инфраструктурна развијеност Града Крагујевца

Крагујевац се налази на средишњој осовини север-југ Републике Србије. Уз Београд, Нови Сад и Ниш, носилац је просторног, односно интегрисаног и одрживог развоја Републике Србије у целини.¹⁶

У мрежи урбаних насеља, Крагујевац припада шумадијском управном округу и представља центар функционалног урбаног подручја (ФУП) државног значаја – центар националног значаја. У саставу ФУП-а су Кнић, Баточина и Рача. Центар је Шумадијске области у оквиру региона Шумадија и Западна Србија.

Иако изразит привредни и индустријски центар, Крагујевац функционално не интегрише велики број општина у свом окружењу. Најинтензивније везе Крагујевца су у правцу југа ка Книћу и нешто слабије из правца Баточине. Изузев општине Рача, све остале суседне, као и оне даље општине су занемарљиво слабо у зони утицаја централног града. Функционално урбано подручје (ФУП) Крагујевца је стога данас сведено на територију Града и насеља из четири општине. Шумадијски (великоморавски) правац развоја је индиректно ослоњен на ФУП Крагујевца (међународни ранг) на површини од 1.645 km² (2,1% територије Србије) и систем насеља у његовој непосредној близини.

У Крагујевцу се налази слободна зона која је један од генератора развоја подручја и региона.

5.1.1 Приступачност

Приступачност територије Републике и њених регионалних целина представља један од кључних критеријума за мерење успешности просторног развоја и један је од најважнијих индикатора за одређивање просторних аспеката саобраћајних система. *Степен потенцијалне приступачности по областима*, као скуп четири индикатора (комбиновани индикатор) у збирном рангирању Шумадијску област и град Крагујевац карактерише просечним вредностима за приступачност.

Преовлађујућа карактеристика саобраћајно-географског положаја Крагујевца, у односу на централни део Србије, испољава се кроз положај града у саобраћајно повољном коридору којим се повезују јужни, југозападни и западни делови земље са североисточним и северним подручјима Србије.

¹⁶ Делови текста у овом поглављу су преузети из текста „Елаборат за рани јавни увид ГУП КРАГУЈЕВАЦ 2025“

Посматрано у географском смислу, северни и североисточни делови ослањају се на простор великоморавске долине, док се западни, југозападни и јужни ослањају на брдско-планински појас централне Србије (Гледићке планине и Рудник). У ширем простору Крагујевац је природно отворен Лепеничком долином и целим североисточним делом и по природним својствима приближан је карактеристикама Поморавља што је резултирало да отвореност простора и инфраструктурне везе буду најразвијеније на овом простору. Када се посматрају везе према Јагодини и Горњем Милановцу, ове везе су остварене под неповољнијим теренским условима.

Битна карактеристика саобраћајно-географског положаја одражава се и кроз постојање природног наставка два природно погодна коридора за саобраћај и то Ибарског са југа и Западноморавског са југозапада и запада, који се директно настављају на Великоморавски правац ка северу и на Тимочки правац према истоку.

5.1.2 Путна инфраструктура – мрежа друмских путева

Основну мрежу друмских путева на регионалном планском подручју чине државни путеви I и II реда, који су основни носиоци унутрашњег саобраћаја и међурегионалне повезаности.

Значајан недостатак уличне мреже Крагујевца испољава се и у непостојању транзитних саобраћајница тако да главни транзитни токови воде кроз град.

Систем путне мреже заснива се у основи на Просторном плану Републике Србије, Просторном плану Крагујевца и усвојеном концепту саобраћајног решења из Генералног плана Крагујевца 2015. са одређеним изменама у погледу положаја и ранга појединих саобраћајница, а у складу са променама насталим у протеклом периоду у погледу намене површина, демографског развоја и структуре и величине саобраћајних токова.

Паркирање теретних возила представља посебан проблем обзиром да не постоје посебни уређени паркинг простори, изузимајући паркинг простор за тешка теретна возила на локацији „Царина“, капацитета 11 паркинг места.

5.1.3 Путна инфраструктура – железничка мрежа

Железничка мрежа је стара, пруге су дотрајале, опрема је технолошки превазиђена што се негативно одражава на ниво квалитета превозне услуге у погледу времена путовања, поузданости и редовности саобраћаја. Такође, експлоатационе брзине на железничким пругама су на изузетно ниском нивоу. Стање железничког саобраћаја је на врло ниском нивоу тако да је неопходно спровести реорганизацију железнице и обезбедити средства за изградњу и реконструкцију железничке инфраструктуре.

У саобраћајном погледу железничка станица Крагујевац представља међустаницу на једноколосечној прузи Лапово-Краљево-Косово Поље-Скопље. Железничка пруга

Лапово-Крагујевац-Краљево је и поред изузетног значаја на врло ниском нивоу техничке опремљености, са малим техничким брзинама и недовољним бројем железничких возних средстава. Из наведених разлога укупно стање једине железничке пруге која повезује централни део Србије са Београдом и осталом железничком мрежом, може се сматрати изразито незадовољавајућим.

У протеклом периоду железница се развијала на ужем градском подручју тако да је однос железнице и градске комуналне инфраструктуре проблематичан и оптерећујући за развој градских активности. Деоница железничке пруге, од главне железничке станице до станице Завод, пролази кроз централно градско подручје у коридору реке Лепенице, пресецајући више значајних саобраћајница што је резултирало настанку већег броја тешких саобраћајних незгода. Поред основног колосека, негативан утицај са великим последицама на функционисање града има и индустријски колосек "Заставе", на коме се у протеклом периоду обављао највећи обим робног транспорта на мрежи индустријских колосека.

Положај индустријског колосека „FCA Srbija“ и сама организација транспорта железницом, при чему се целокупан саобраћај теретних композиција опслужује преко станице Крагујевац, у великој мери негативно утиче на функционисање друмског саобраћаја у широј зони уличне мреже која гравитира овом делу града. Када се има у виду и податак да је „FCA Srbija“ већ више година највећи извозник у Србији јасно је да је међусобни утицај ових видова саобраћаја веома изражен, што се негативно одражава на смањење капацитета и пропусности друмских праваца.

5.1.4 Телекомуникациона инфраструктура

Телефонски капацитети у Крагујевцу састоје се од приступних чворова, система преноса и приступне телефонске мреже. Постоји покривеност сигналом мобилне телефоније као и објекти предузећа "Пошта" Србије који у потпуности задовољавају потребе становништва и привреде.

5.1.5 Енергетска инфраструктура

Подручје Крагујевца опремљено је значајним електроенергетским капацитетима, како преносним тако и дистрибутивним. Од преносне мреже постоје далеководи 400kV, 220 kV, 110 kV и трансформаторске станице 400/110 kV, 220/110 kV, 110/x kV, а од дистрибутивне мреже далеководи и кабловски водови 35 kV и нижих напонских нивоа, трансформаторске станице 35/10 kV и остале за добијање нижих дистрибутивних напона.

Инсталација јавног осветљења је изграђена, а доминантни су живини извори светлости.

Електроенергетски систем у захвату плана потребно је у складу са потребама реконструисати, проширити и модернизовати у складу са потребама оператера и потрошача.

5.1.6 Комунална инфраструктура

Крагујевац мора да изгради нову депонију, пошто садашњој депонији у Јовановцу рок употребе истиче. Опасан отпад се привремено складишти у неодговарајућим складиштима, од којих нека постоје и више деценија. У току је реализација међуопштинског пројекта "Регионални центар за управљање отпадом" у коме учествују локалне самоуправе 5 општина (Аранђеловац, Топола, Рековац, Кнић, Крагујевац) и Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља, а који за циљ има успостављање регионалног центра за управљање комуналним отпадом.

Не постоје постројења за третман опасног отпада. Опасан отпад се често одлаже на депоније заједно са комуналним отпадом. Централна места за третман инфективног медицинског отпада се налазе у следећим установама: Клинички центар Крагујевац и Дом здравља Крагујевац. Програм испитивања стања земљишта у Крагујевцу обухвата испитивање земљишта два пута годишње на 14 локалитета. Резултати анализа показују да је квалитет земљишта генерално задовољавајући, али да постоје локалитети са повећаним концентрацијама никла и хрома, као и локације са повећаним концентрацијама бакра и олова (градска депонија), чије је порекло антропогено.

5.1.7 Водопривредна инфраструктура

Територија Града Крагујевца припада двама висинским зонама водоснабдевања. Кроз територију пролази више магистралних цевовода. Територијом пролази и цевовод сирове воде моравског водоводног система. Територија је покривена разводном водоводном мрежом. Постојећи систем водоснабдевања омогућава даљи развој града.

Систем за одвођење отпадних вода је сепаратан. Санитарне отпадне воде се организовано одводе путем примарног фекалног колектора, који иде поред реке Лепенице, и њиме до постројења за пречишћавање отпадних вода, које се налази ван границе плана. Постојећа мрежа може да задовољи будуће потребе одвођења отпадних вода.

5.2 Пословање у режиму слободне зоне

"ФАС Слободна зона - Крагујевац", основана је 2009. године, а формирана од стране Града Крагујевца и компаније "ФИАТ аутомобили Србија" (ФАС) и намењена аутомобилској индустрији, тј. кооперантима фабрике аутомобила ФИАТ. Слободна зона обухвата комплетан простор фабрике аутомобила (око 147 ha) и територију некадашњег војног комплекса "Грошница (око 31 ha). У комплексу фабрике аутомобила налазе се производни капацитети три кооперанта (Johnson Controls MM; Magneti Marelli; Magneti Marelli Automotive), док су у "Грошници" четири кооперанта (НТЛ, Adient, Sigit, РМС), у оквиру засебних функционалних целина. У комплексу "Грошница" планирано је активирање 9 ha земљишта за нове кооперанте, у другој фази реализације.

Постојање Слободне зоне у великој мери утиче на повољност пословног окружења у Крагујевцу. Бројне су предности пословања у режиму слободне зоне:

- слободан увоз и извоз роба и услуга, без царинских и пореских дажбина, без временског ограничења царинског надзора;
- увоз опреме за делатност у слободној зони и материјала за изградњу објекта, без царине и пореза;
- царинска процедура у скраћеном поступку;
- роба произведена у слободној зони која садржи више од 50% домаће компоненте стиче сертификат о пореклу "Made in Serbia";
- дозвољено привремено изношење робе ван слободне зоне ради дораде или презентације;
- слободно узимање кредита у иностранству ради пословања у слободној зони;
- имовина корисника слободне зоне не може бити предмет национализације и експропријације;
- слободно улагање капитала у подручје слободне зоне, трансфер добити и ретрансфер улога;
- права корисника слободне зоне по основу Закона о слободним зонама не могу бити умањена другим законом или прописом;
- ослобођење од плаћања ПДВ-а на потрошњу енергената у слободној зони.

5.3 Радне (индустријске) зоне

У сложеној просторној структури индустрије у центрима индустријског развоја, као што је Крагујевац (индустријске/привредне/радне зоне, комплекси, дисперзно размештени локалитети) издвајају се зоне водећих активности које по карактеру (често моноструктурном), површини, броју запослених, обиму активности и степену утицаја на окружење представљају доминантне елементе у просторно-привредној структури центра и ширих простора (општина, региона).

Темпо трансформације просторне структуре индустрије зависи од реструктурирања предузећа, постојања бројних запуштених локалитета на којима се не одвија производна активност (brownfield локација), финансијских ограничења локалних самоуправа у погледу унапређења инфраструктуре на постојећим локалитетима и недовољне понуде нових инфраструктурно опремљених зона/комплекса, законских ограничења у погледу могућности развоја нових локационо-организационих модела за смештај индустрије и бројних других ограничења. И поред поменутих ограничења могу

се уочити иницијални облици савремених процеса и просторно-организационе структуре индустрије.

Ревитализацијом производње у неколико успешно реструктурираних и приватизованих предузећа („FCA“), покренута је обнова индустријских простора - „рециклирање“ brownfield локалитета. Истовремено, иако у знатно мањем обиму, приметан је развој нових зона и локалитета као greenfield локације, на атрактивним просторима у непосредној близини коридорних и магистралних саобраћајница и у просторима у урбаној периферији, као и савремене форме на већ постојећим локалитетима.

Поменути обележја и новијим процесима обликована је просторна структура индустрије у Крагујевцу у којој се уочавају следећи локациони модели:

- традиционалне индустријске зоне/локалитети - brownfield локације као најчешће заступљен модел размештаја, често девастиран и ван функције, а уједно је изузетан територијални капитал града за различите намене,
- реактивирани brownfield локација/зона (нпр: „FIAT“),
- нове greenfield локација,
- слободна зона ФАС – Фиат аутомобили Србија у Крагујевцу.

Основни циљ привредног развоја на подручју је опоравак и повећање конкурентности привреде уз остваривање одрживог привредног раста у свим, посебно у делатностима које су способне за конкурентски наступ, применом европских принципа индустријске политике и политике развоја предузетништва и МСП.

Реализација основног стратешког циља је уско повезана са остваривањем следећих оперативних циљева развоја привреде:

- активирање привредних делатности заснованих на знању, подршка иновацијама и усвајању нових технолошких решења и развој производа;
- успостављање одрживе структуре привреде подршком ефикасном реструктурању запостављених индустријских комплекса, агро-комплекса и туризма,
- економско-еколошко реструктурирање дела постојећих капацитета,
- подстицање развоја индустријских зона, бизнис инкубатора, кластерско удруживање и
- повезивање предузећа и интензивни раст пословних инкубатора;
- модернизација политике запошљавања подршком развоју предузетништва и стварању амбијента који подстиче развој МСП;
- обезбеђење повољних локација различитог степена опремљености и других пословно - инвестиционих услова;
- ревитализација дела постојећих браунфилд локација у градском подручју;
- подстицај регионалне и међународне сарадње, пре свега у области нових пројеката;
- унапређење сарадње приватног и јавног сектора, јачање институција општинске управе ради подршке локалном развоју уз успостављање партнерства свих актера.

Ради очувања карактера и специфичности простора у захвату плана, посебно ради побољшања опште урбане и просторне структуре у грађевинском земљишту, као и ради одржања и побољшања укупног еколошког капацитета, извршена је подела на целине и подцелине, препознатљиве просторне јединице, дефинисане на основу положаја, природних карактеристика, створених вредности и планских поставки које захтевају посебне услове и режиме заштите, уређења и коришћења земљишта.

5.4.1 „Радна зона Крагујевац и зона пословања“

План генералне регулације „Радне зоне Крагујевац и зона пословања“ обухвата површину од сса 1.308.00 ha, која је подељена на следеће целине:

ЦЕЛИНА 1 – „Стара варош-Сајмиште“, (површине 778,34 ha). Ова целина се простире дуж Државног пута IB реда број 24. Представља просторно и функционалну целину са концентрацијом разнородних намена јавних функција и површина мешовите намене. Целина је подељена на девет подцелина.

ЦЕЛИНА 2 – Пивара-Корман поље (површине 431,26 ha). Ова целина се простире дуж Лепеничког коридора и Државног пута IB реда 24. Претежно је чине радне зоне и зоне пословања, саобраћајне површине комуналне делатности. Целина је подељена на три подцелине.

ЦЕЛИНА 3 – Аеродром-северна (површине 98,40 ha). Ова целину чини простор претежно западне зоне пословања у оквиру које је осим пословања и зона реонског спортског центра.

Посматрано планско подручје обухвата делове Радне зоне I - Индустријске зоне Крагујевац (више од 50% укупне површине), као и Радне зоне II - „Лепеница“ око 15% од укупне површине плана.

5.4.2 Радна зона „Институт за стрна жита - радна зона Феникс“

Према Плану детаљне регулације радне зоне „Институт за стрна жита - радна зона Феникс“, оквирна граница обухвата плана иде спољном регулацијом Улице Слободе почев од Ректората, Петровачке магистрале и Аутопута (Крагујевац - Баточина) до комплекса Царине и Метроа, обухватајући комплекс Млекаре Мегле, Темпо-Делта парка, наставља се регулацијом Улице Ђуре Пуцара Старог, обухвата и део комплекса Клиничког центра – Клинички центар Б, до Београдске улице и натраг линијом разграничења намена до Улице Слободе.

Површина обухвата плана је сса 153 ha.

Тренутно се део ове површине користи, а део представља неизграђено земљиште. Површине јавне намене обухватају око 35 ha, а употребљавају их институције високог

образовања, културе и науке, здравства, комуналних делатности. У ових 35 ha улази и саобраћајна и комунална инфраструктура са укупном површином 14,7 ha. Површине остале намене обухватају око 23 ha, од чега је око 98% намењено пословању, а остатак становању средњих густина. Неизграђено земљиште се простира на површини од око 95 ha.

Радна зона „Институт за стрна жита - радна зона Феникс“, плански је подељена на две зоне:

- површина и објекта јавне намене – ЗОНА 1

- површина и објекта остале намене – ЗОНА 2

Структуру коришћења земљишта у оквиру површина и објекта јавне намене чине објекти и површине саобраћајне и комуналне инфраструктуре као и здравство, образовање, наука и комуналне делатности (Зона 1) а у оквиру површина остале намене пословање, радна зона као и све пратеће и компатибилне намене (Зона 2).

ЗОНА 1 - С обзиром на тип присутног образовања (комплекс факултета), здравство (делови комплекса клиничког центра и хитна помоћ) и наука (Институт за стрна жита и Центар изврности) – на предметном простору постоје услови у којима се сви поменути видови јавних намена могу развијати у интензивној корелацији како би стимулативно утицали на развој свих функција појединачно али као и комплекса у целини.

Унапређење простора кроз овакву корелацију намена у оквиру Зоне 1 (1a и 1б), иницирала би даљи развој у истом правцу. Тиме би се и планиране намене још више унапредиле што би као резултат могло имати активирање нових делатности, попут студенског центра и дома, научно-технолошког парка и сл. У издвојеном делу ЗОНЕ 1 – 1ц – планирана је реализација новог ватрогасног дома.

ЗОНА 2 – је простор који се карактерише великим пословним капацитетом. Површине у оквиру ње су делимично реализоване комплексима различитих видова пословања. У оквиру простора ЗОНЕ 2 издвајају се 4 посебна блока. Блок 2a је непосредно уз аутопут, и представља најатрактивнији део простора за реализацију салонских и реперних објекта и пословних комплекса. Блок 2б је просторно и обликовно погодан за реализацију већих комплекса пословања, радне зоне и сл. а због мале изграђености и планиране контактне саобраћајне инфраструктуре може се реализовати и у целисти као један простор-комплекс, односно слободна или радна зона. Блокови 2ц и 2д, су непосредно уз већ реализоване пословне комплексе, већих су просторних ограничења и по својој позицији требали би да представљају прелазну зону између великих комплекса јавних намена (здравство, образовање, наука) и пословно радних комплекса.

Реализација свих намена у целини мора бити у складу са прописаним урбанистичким параметрима и без икаквих штетних утицаја на непосредно и шире окружење.

5.4.3 Радна зона „Собовица 1“

Планом детаљне регулације радне зоне „Собовица1“ обухваћена је површина од око 27ha. Комплекс ове радне зоне се налази северо-западно од централног градског подручја Крагујевца, уз Државни пут II реда 157.

У границама Плана ове радне зоне налази се налази се индустријски комплекс „Милановић инжењеринг“ и пољопривредно земљиште. Грађевинско подручје ове радне зоне тренутно обухвата око 10ha, што је 37,21% површине. Од тога су 9,77 ha површине радне зоне, док остатак припада саобраћајној инфраструктури. Остало подручје ван грађевинског земљишта представља пољопривредно земљиште површине 17,14 ha или 62,78%. Планом је предвиђено да се читаво подручје обухваћено планом претвори у грађевинско земљиште, подељено на две целине:

ЦЕЛИНА 1 „Радна зона постојећа“ (9.48 ha) - обухвата постојећу индустријску зону саразличитим програмима производње и са свим потребним основним, пратећим и помоћним објектима – халама, платоима, интерним саобраћајним површинама (приступне саобраћајнице,. У склопу ове Целине налазе се и пратећи садржаји јавних намена саобраћајне и комуналне инфраструктуре и комерцијалних садржаја.

ЦЕЛИНА 2 „Радна зона“ (17.82 ha) - обухвата планирану проширену индустријску зону са различитим програмима производње и са свим потребним основним, пратећим и помоћним објектима – халама, платоима, интерним саобраћајним површинама (приступне саобраћајнице).

У склопу Целине 1 и Целине 2 могући су и пратећи садржаји јавне намене: објекти образовања, здравства, културе, комуналних делатности, спорта и рекреације, зеленила, саобраћајне и комуналне инфраструктуре и комерцијалних садржаја.

Радна зона ће бити опремљена свом потребном инфраструктуром.

5.4.4 Радна зона „Собовица – Лужнице“

Најављени долазак компаније „Simens“ и евентуални долазак његових коопераната донеће значајне позитивне помаке у привреди Крагујевца. Повећање производње крагујевачке привреде, као и запошљавање радника могу надмашити и ефекте које је остварио „FCA Србија“. Како би ово било омогућено, неопходно је било урадити нови План детаљне регулације Радне зоне „Собовица-Лужнице“.

Радна зона „Собовица-Лужнице“, која се простире на површини од 663 ha обухвата северозападне делове атара насеља Церовац и Лужнице око 5km северно од границе ГУП-а Крагујевац. Локација има изузетно повољан географски положај и добре саобраћајне везе са окружењем. Налази се уз Државни пут I Б реда бр. 25 Крагујевац - Топола – Београд, Државни пут II А реда бр. 157 Десимировац-Рача и општински пут бр. 302 Церовац-Г.Јарушице.

Југоисточно од комплекса Радне зоне «Собовица-Лужнице», непосредно уз Државни пут Десимировац-Рача, налази се простор некадашње живинарске фарме „Собовица“, а јужно од пута Десимировац-Рача, налази се постојећи радни комплекс «Собовица 1» истог инвеститора.

Простор радне зоне „Собовица-Лужнице“, са ближим окружењем, је неизграђен и користи се као пољопривредно земљиште. Постојећу намену површина чини: грађевинско подручје и пољопривредно земљиште.

Постојеће грађевинско земљиште, површине око 20 ha, састоји се од површина за јавне намене (укупно 11,6 ha) – саобраћајна и комунална инфраструктура и осталих намена - постојећих зона становања ниских густина, укупне површине око 8,40 ha. План је да се грађевинско земљиште прошири на 280 ha, тј. да заузима 42,2% радне зоне. Од тога ће путна и комунална инфраструктура заузимати простор од 15 ha, а површине осталих намена 265 ha. Не планира се промена површина за становање, али ће се зато радна зона простирати на 256,6 ha.

Остало земљиште, ван грађевинског подручја, чини пољопривредно и водно земљиште у комасационом подручју, чија је тренутна површина 643 ha. Предвиђено је смањење ове површине на 383 ha.

Радна зона „Собовица-Лужнице“ дели се на следеће целине:

ЦЕЛИНА 1 „Радна зона“ (265,00 ha) - обухвата планирану индустријску зону са различитим програмима производње и са свим потребним основним, пратећим и помоћним објектима – халама, платоима, интерним саобраћајним површинама (приступне саобраћајнице, полетно-слетна писта, интерна железничка пруга). У склопу ове Целине налазе се и пратећи садржаји јавних намена за потребе запослених: објекти образовања, здравства, културе, комуналних делатности, спорта и рекреације, зеленила, саобраћајне и комуналне инфраструктуре и комерцијалних садржаја. Оријентациона бруто грађевинска површина планираних објеката на овом комплексу износи преко 300.000m², а укупан планирани број запослених око 3.000 - 5.000. У првој фази је предвиђена изградња 40.000m² грађевинских објеката и запошљавање 2000 радника.

ЦЕЛИНА 2 „Остало земљиште“ (383,00 ha) - Обухвата земљиште између планиране радне зоне и границе плана - пољопривредно земљиште са мрежом и објектима саобраћајне и комуналне инфраструктуре и постојећом зоном становања ниских густина.

Оно што је приоритетно јесте изградња саобраћајне и енергетске инфраструктуре, коју ће финансирати држава Србија и град Крагујевац. Већ на пролеће идуће године, почеће први радови на изградњи инфраструктуре, а када се заврше приступне саобраћајнице и обави откуп земље може се очекивати и почетак градње фабрика.

За изградњу путева, Планом су предвиђена значајна средства: за реконструкцију општинског пута према Горњим Јарушицама 883.000 евра, за изградњу Северног приступног пута 283.000 евра, а за изградњу Јужног приступног пута 242.000 евра. На дистрибутивну мрежу гасовода биће потрошено 176.120 евра, за постављање оптичког

кабла телекомуникација 3.000 евра, а највише новца ће бити уложено у електоренергетску инфраструктуру - 6.880.000 евра за изградњу трафостаница.

Уређењем ове радне зоне постићиће се следећи циљеви:

- Афирмација простора дуж Стратешког развојног правца града уз концентрацију привредних делатности (производних и непроизводних) дуж Државног пута I Б реда бр. 25 Крагујевац - Топола – Београд, у складу са Просторним планом града Крагујевца;
- Формирање јединственог грађевинског подручја, са могућношћу флексибилног и вишенаменског коришћења простора и физичких структура у оквиру радних зона, пословних делатности, ради проширења активности и запошљавања на простору зоне;
- Активирање и изградња простора и објеката од значаја не само за Град, већ и за Регион, односно Републику;
- Формирање планске основе за нови просторни, функционални, пословни и еколошки систем као подлоге за програме развоја у планском периоду;
- Провера спроводљивости и евентуално редефинисање планских решења утврђених планом вишег реда;
- Дефинисање правила уређења и правила грађења;
- Развој комуналне инфраструктуре и опремање локација;
- Увођење принципа енергетске ефикасности и заштите животне средине.

6 ПОДСТИЦАЈИ ЛОКАЛНОМ ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ

На општу повољност пословног окружења, поред демографије, макроекономских фактора, инфраструктуре, доступности стручне и образоване радне снаге, утиче и спремност локалне самоуправе за развој и унапређење пословног окружења града путем финансијских подстицаја и институционалне пословне подршке.

6.1 Институционална подршка

Локална самоуправа Града Крагујевца има 13 управа од којих су неке директно, а остале индиректно у функцији економског развоја града.

У стварању повољног институционалног амбијента за економски напредак локалне заједнице, град Крагујевац је унапредио ефикасност своје администрације: отварањем Одељења за локални економски развој и оснивањем „Бизнис иновационог центра”, као пословно-техничког инкубатора, који представља алат за пружање помоћи иновативним предузетницима и малим предузећима, у убрзавању њихових пословних идеја и повећавању вероватноће остваривања успеха и раста.

Привредно друштво „**Бизнис иновациони центар д.о.о.**“ основала је Скупштина оснивача Уговором о оснивању привредног друштва 24.04.2008 године.

Општи циљ оснивања Бизнис иновационог центра у Крагујевцу је допринос креирању пословног амбијента подстицајног за оснивање иновативних бизниса и убрзан раст постојећих бизниса заснован на иновацијама и мрежи знања.

Мисија инкубатора је подршка младим предузетницима, као и стварање и развој иновативних предузећа. Стратешки циљеви су: развој услуга; финансијска подршка корисницима услуга; стимулисање сарадње са носиоцима научно истраживачких активности; развијање партнерства на међународном нивоу и учествовање у међународним програмима/пројектима; и развој односа са бизнис заједницом.

Активности бизнис иновационог центра обухватају:

- Услуге које пружа својим станарима: субвенционисани пословни простор, промоција, умрежавање, мониторинг...
- Организовање курсева за студенте и незапослене из израде пословног плана,
- Организовање курсева за целоживотно учење (LLL),
- Организовање семинара/радионица/тренинга за станаре БИЦ-а и заинтересоване предузетнике,
- Помоћ потенцијалним клијентима у изради бизнис планова и при регистрацији предузећа,

- Имплементација модела виртуалне инкубације и праћење рада виртуалних канцеларија за предузећа која су прошла инкубацију и друге кориснике локалне заједнице у реалном режиму рада.

У досадашњем раду, БИЦ је пружањем својих услуга сектору МСПП омогућио да 45 предузећа започне, развије и комерцијализује своје послове као и да унапреди своје услуге. Укупан број стално запослених радника у оваквим предузећима је око 120, док је број хонорарних сарадника процењен на 55. За даљи развој локалне економије од велике је важности да БИЦ развија активности у оквиру своје основне делатности, тј. Пружања подршке пословању нових фирмама у почетним фазама њиховог развоја.

Поред локалне самоуправе, развој пословног амбијента и економски развој града и региона подржавају и друге институције, као што су **Регионална привредна комора Шумадијског и Поморавског управног округа, Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља, Клуб привредника** и др.

У оквиру своје основне делатности - просторног и урбанистичког планирања и пројектовања, као и пратећим делатностима, од посебног значаја за развој пословне инфраструктуре града је и ЈП „Урбанизам“ – Крагујевац.

6.2 Финансијски подстицаји

Подршка инвеститорима у виду финансијских подстицаја или фискалних олакшица може потицати са нивоа:

1. државе,
2. јединице локалне самоуправе.

У циљу привлачења што већег износа директних инвестиција (што страних, то и домаћих), Влада Републике Србије је 2016. године донела **Уредбу о условима и начину привлачења директних инвестиција**. Уредба дефинише услове и поступак доделе субвенција за финансирање инвестиционих пројеката у производном сектору и сектору услуга које могу бити предмет међународне трговине. Средства се не могу користити за финансирање инвестиционих пројеката у сектору саобраћаја, развоја софтвера, угоститељства, игара на срећу, трговине, производње синтетичких влакана, угља и челика, дувана и дуванских прерађевина, оружја и муниције, бродоградње, аеродрома, комуналном сектору и сектору енергетике, као и широкопојасне мреже.

Услови за доделу средстава, између осталог предвиђају:

- Да се директна инвестиција одржи на истој локацији у јединици локалне самоуправе у периоду од најмање пет година након реализације инвестиционог пројекта за велике привредне субјекте, односно најмање три године за мале и средње привредне субјекте и

- Да се достигнути број запослених код корисника средстава након реализације инвестиционог пројекта не смањује у периоду од пет година за велике привредне субјекте, односно три године за мале и средње привредне субјекте.

Инвестициони пројекти за које се могу доделити средства на територији Крагујевца, а имајући у виду да он припада првој групи по развијености региона, тј. јединица локалне самоуправе, морају имати следећа обележја:

- отварање најмање 50 нових радних места и најмање 500.000 евра оправданих трошкова улагања,
- инвестиционе пројекте у сектору услуга које могу бити предмет међународне трговине чија је минимална вредност 150.000 евра и којима се обезбеђује најмање 15 нових радних места,
- инвестиционе пројекте у сектору пољопривреде и рибарства чија је минимална вредност 2.000.000 евра и којима се обезбеђује најмање 25 нових радних места.

Врста подстицаја која се може доделити (за инвестиције у јединицама локалне самоуправе које припадају првој групи по развијености):

- Подстицаји за оправдане трошкове бруто зарада за нова радна места - 20%;
- Подстицаји за оправдане трошкове улагања у основна средства;
- Додатни подстицаји за радно интензивне пројекте.

Укупан износ средстава која се могу доделити у складу са уредбом и других подстицаја одређује се у апсолутном износу, при чему не сме да пређе горњу границу до које је дозвољено доделити укупан износ државне помоћи у складу са прописима којима се уређују правила за доделу државне помоћи.

Поред државних субвенција, по наведеној уредби, инвеститори могу аплицирати и користити још и:

1. Субвенције Националне службе за запошљавање;
2. Привремено пореско ослобођење на добит правних лица;
3. Избегавање двоструког опорезивања;
4. Изузетке од пореза на додату вредност у слободним зонама;
5. Бесцарински увоз сировина и полупроизвода;
6. Бесцарински увоз машина и опреме;

На локалном нивоу, подстицаји обихватају:

- Изузећа или умањења накнада за закуп градског грађевинског земљишта, укључујући и могућност плаћања на рате, уз претходну сагласност Владе Републике Србије;

- Олакшање за накнаде за уређење градског грађевинског земљишта, као што су изузећа од накнада или попусти за једнократна плаћања;
- Изузећа или умањења других локалних такси (нпр. накнада за приказивање назива компаније).

6.3 Финансијски подстицаји локалном развоју: обим и извори финансирања

Локални развој, осим Градске управе, подстичу и републичке институције:

- Министарство привреде,
- Министарство финансија,
- Министарство заштите животне средине,
- Министарство трговине, туризма и телекомуникација,
- Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања,
- Министарство просвете, науке и технолошког развоја,
- Министарство здравља,
- Министарство културе и информисања,
- Фонд за развој Републике Србије,
- Национална служба за запошљавање,
- Развојна агенција Србије,
- Агенција за осигурање и финансирање извоза.

Развој крагујевачких предузећа, удружења и институција се подстиче финансијски и то: кредитима, бесповратним субвенцијама, субвенционисаним каматама, повраћајем уложених средстава, финансијском подршком за привлачење инвестиција, и другим видовима финансијске подршке и бесповратним средствима.

Како према степену развијености Крагујевац припада I групи (изнад републичког просека), привредници морају задовољити строже услове за добијање средстава од оних из мање развијених општина.

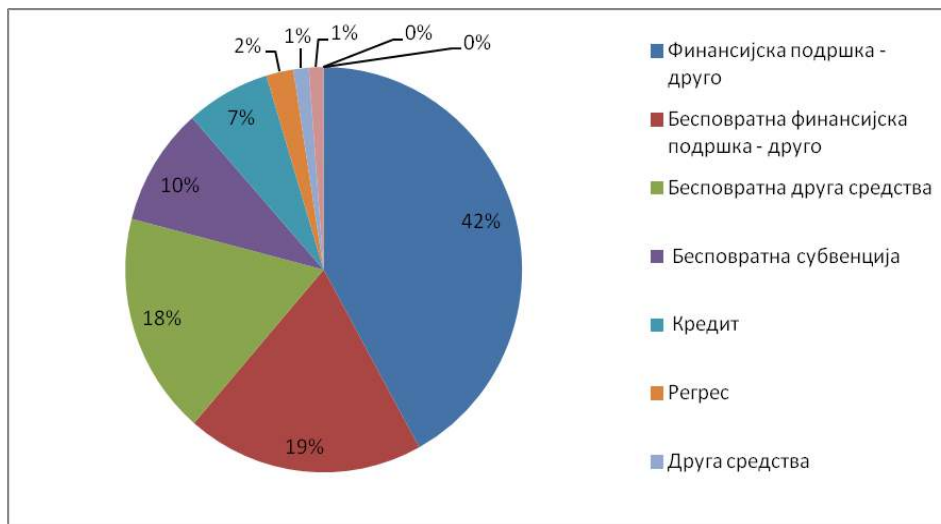
У табели 6.1 и на графикону 6.1 је дат сумарни преглед подстицаја регионалног развоја према врсти финансијског подстицаја.

Табела 6.1 Укупни подстицаја регионалног развоја према врсти финансијског подстицаја, 2014-2016, у хиљадама динара¹⁷

Врста финансијског подстицаја	2014	2015	2016
Кредит	124.519	268.945	204.153
Бесповратна субвенција	288.503	170.041	280.042
Субвенционисана камата	2.76	1.929	59
Регрес	99.964	59.784	65.956
Повраћај средстава	6.863	7.218	669
Финансијска подршка за привлачење инвестиција	38.427	42.176	35.037
Финансијска подршка - друго	770.081	1.059.567	1.247.380
Бесповратна финансијска подршка - друго	784.815	819.885	575.768
Друга средства			37.215
Бесповратна друга средства	269.83	384.161	525.384
Укупно	2.385.762	2.813.705	2.971.663

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар мера и подстицаја регионалног развоја

Графикон 6.1 Удео средстава за локални развој Крагујевца према врсти финансијског подстицаја, 2016. година

Крагујевачка привреда из године у годину прима све више средстава (у номиналној вредности) у циљу подршке локалном развоју. Укупна додељена средства у 2016. години су износила око 3 милијарде динара. Крагујевачка привреда је највише средстава у 2016. години добила кроз категорију: финансијска подршка, друго – 42%, односно 1.25 милијарди динара. Следећи вид финансијске подршке по заступљености је била бесповратна финансијска подршка са 19%.

¹⁷ Разлика између збира износа подстицаја по општинама и износа подстицаја на вишем територијалном нивоу (Област, Регион, Република Србија) представља износ подстицаја који нису разврстани на нивоу општине, односно, износ подстицаја који су усмерени на више територијалне нивое.

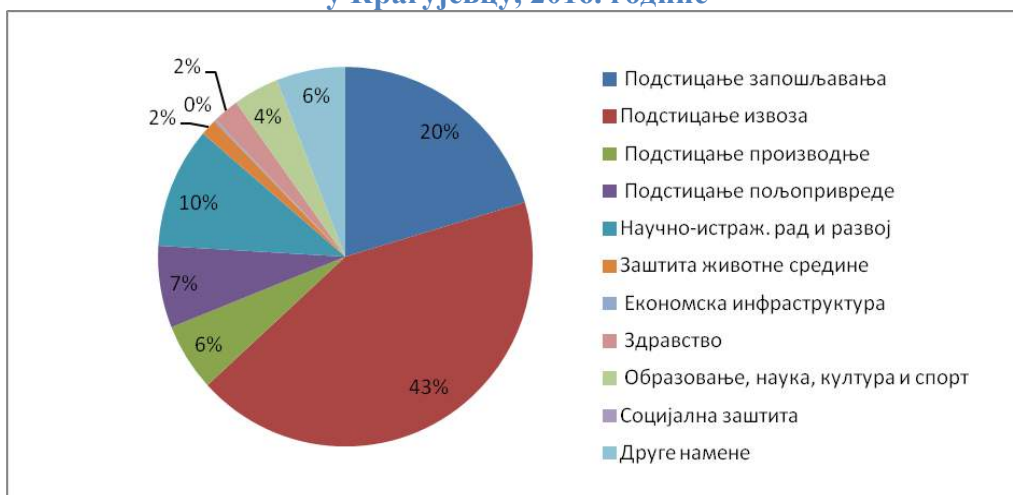
Средства подстицаја се користе за подстицање запошљавања и извоза, развој производње, пољопривреде, научноистраживачког рада, образовања, здравства, културе и спорта, економске инфраструктуре, социјалну заштиту и заштиту животне средине. Како су укупна средства за подршку крагујевачкој привреди расподељена, у зависности чему су намењена, приказано је у табели 6.2 и на графикону 6.2. Највише средстава је намењено подстицању извоза, чак 43% (1,3 милијарде динара), а затим подстицању запошљавања (605 милиона или 20%).

Табела 6.2 Укупни подстицаји регионалном развоју према наменама у Крагујевцу, 2014-2016, у хиљадама динара

	2014	2015	2016
Подстицање запошљавања	810.141	723.574	605.477
Подстицање извоза	770.081	1.066.793	1.271.607
Подстицање производње	144.216	257.811	171.559
Подстицање пољопривреде	220.785	90.124	207.586
Научноистраживачки рад и развој			306.850
Заштита животне средине			42.050
Економска инфраструктура		9.103	4.676
Здравство	120.043	259.062	67.447
Образовање, наука, култура и спорт	16.502	12.407	117.276
Социјална заштита	33.519		
Друге намене	270.476	394.832	177.134
Укупно	2.385.762	2.813.705	2.971.663

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар мера и подстицаја регионалног развоја

Графикон 6.2 Удео укупних подстицаја регионалном развоју према наменама, у Крагујевцу, 2016. године

У 2016. години, 12.719 субјеката је користило средства за подршку развоју, и то 12.179 пољопривредних газдинстава и 540 осталих привредних субјеката (међу њима 143 микро, малих и средњих, 18 великих привредних друштава и 286 предузетника). МСП су у 2016. години добила 1,8 милијарди динара или 62% свих средстава која су додељена на територији Крагујевца, док су 2015. године ова предузећа користила средства подршке са још учешћем од чак 78% од укупне вредности, упркос мањем броју корисника него у 2016. години.

Приметно је да се из године у годину све више повећава број предузетника прималаца подстицаја, што говори о све већој обавештености и оспособљености ових корисника да аплицирају за средства подршке. Број привредних друштава која користе средства варира од године до године.

Институције из области образовања и науке су по добијеним средствима у 2016. години рангиране на друго место, са вредношћу од 383,1 милиона динара или 12% , док су на трећем месту велика привредна друштва са 307,7 милиона динара или 10% који су расподељени на 18 привредних субјеката. Пољопривредним газдинствима је додељено 207,6 милиона динара, односно 7% укупних средстава.

Подаци о расподели средстава за подстицај развоја према врсти корисника приказани су у табели број 6.3 и на графикону 6.3.

Табела 6.3 Укупни подстицаји регионалном развоју према врсти корисника, 2014-2016, у хиљадама динара

	2014	2014	2015	2015	2016	2016
	Број	Износ	Број	Износ	Број	Износ
01. Велико привредно друштво	15	772.913	7	192.948	18	307.687
02. Микро, мала и средња привредна друштва	101	1.219.201	157	2.192.208	143	1.824.638
03. Предузетник	113	14.645	262	53.967	286	56.958
04. Пољопривредна газдинства	9.442	220.785	4.357	90.124	12.179	207.586
05. Кластер	2	1.018	2	443		
06. Пословни инкубатор			1	1.588	1	2.207
07. Удружење	13	5.565	14	9.355	19	11.212
08. Друго правно лице	1	64	2	474	4	509
11. Регионална развојна агенција					1	3.906
12. Институције из области образовања и науке	29	5.626	10	1.434	37	383.113
13. Институције из области културе	12	14.457	13	12.867	13	21.800
14. Институције из области здравства	15	124.400	11	253.786	15	75.049
15. Орган државне управе	6	5.033	4	1.365	1	333
16. Друге институције			1	125		

	2014	2014	2015	2015	2016	2016
	Број	Износ	Број	Износ	Број	Износ
17. Јединица локалне самоуправе					1	60.050
18. Други појединачни корисници			1	2	1	8
19. Остали корисници		2.055		1.022		8.613
Укупно	9.749	2.385.762	4.842	2.813.705	12.719	2.971.663

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар мера и подстицаја регионалног развоја

Графикон 6.3 Удео подстицаји регионалном развоју према врсти корисника, 2014-2016, у хиљадама динара

Колико средстава је привредним субјектима у Крагујевцу додељено од које државне институције, приказано је у табели 6.4. Број подстицаја регионалног развоја према релизаторима подстицаја представља број подстицаја регионалног развоја који су реализовани током посматране године (од којих се неки реализују током више година и као такви улазе у укупан број подстицаја на нивоу појединачних година током којих се реализују).

У 2016. години је највећи износ средстава додељен преко Агенције за осигурање и финансирање извоза, 1,27 милијарди динара (43%), а затим преко Националне службе за запошљавање, 468 милиона динара (16%) и Министарства просвете, науке и технолошког развоја, 384 милиона динара (13%).

Табела 6.4 Укупни подстицаји регионалном развоју према реализаторима, 2014-2016, у хиљадама динара

	2014	2014	2015	2015	2016	2016
	Број	Износ	Број	Износ	Број	Износ
Мин. привреде					2	35.037
Мин. финансија	12	220.785	13	90.124	11	207.586
Мин. заштите животне средине					1	42.050
Мин. трговине, туризма и телеком.			3	4.298	2	8
Мин. за рад, зап, борачка и соц. питања	17	392.332	22	502.459	13	234.316
Мин. просвете, науке и тех. развоја					393	384.247
Мин. здравља	20	120.043	6	251.911	10	67.447
Мин. културе и информисања	32	16.502	32	12.407	25	39.878
Фонд за развој Републике Србије	12	177.735	65	278.450	34	195.387
Национална служба за запошљавање	510	648.271	603	555.567	673	468.442
Развојна агенција Србије	11	40.014	15	51.697	19	19.765
Агенција за осиг. и финансирање извоза	1	770.081	5	1.066.793	6	1.269.507
Укупно	615	2.385.762	764	2.813.705	1.189	2.971.663

Извор: Агенција за привредне регистре - Регистар мера и подстицаја регионалног развоја

Графикон 6.4 Удео подстицаја регионалном развоју према реализаторима, 2016. година

7.SWOT АНАЛИЗА

Анализа кључних фактора који имају утицај на садашње стање, али и на будући развој привреде града Крагујевца, спроведена је применом аналитичког метода SWOT анализе. У том циљу, формирана је Радна група на нивоу локалне самоуправе, уз уважавање специфичности и комплексности обухвата анализе.

Резултати сагледавања основних снага и слабости крагујевачке привреде, као и екстерних шанси и претњи приказани су у табелама 7.1, 7.2 и 7.3, за инфраструктуру, привреду и посебно туризам, респективно.

Табела 7.1. SWOT анализа за инфраструктуру

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> • Разграната путна инфраструктура • Велики број локација за гринфилд и браунфилд инвестиције • Обезбеђено водоснабдевање • Постојање постројења за третман отпадних вода у Цветојевацу • Разграната институционална инфраструктура • Развијена примарна канализациона мрежа • Постојање примарне електроенергетске инфраструктуре високог капацитета • Постојање планске и урбанистичке документације • Висок степен гасификације града • Развијен систем даљинског грејања 	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање обилазница око града • Постојећа депонија неповољно лоцирана, небезбедна, максимални капацитет премашен • Застарела, готово девастирана железничка инфраструктура • Недовољна покривеност територије града секундарном канализационом мрежом • Индустијска производња у ужем градском језгру • Постојећа путна инфраструктура неодговарајућег квалитета и капацитета • Непостојање транспортних терминала • Низак ниво рециклаже комуналног отпада • Неадекватан стационарни саобраћај, недовољног капацитета – паркинг простор и јавне гараже • Канализациона мрежа застарела, недовољног капацитета, долази до мешања фекалне и кишне канализације • Неадекватан приградски јавни превоз
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> • Предприступни и приступни фондови ЕУ за инфраструктурне пројекте. • Повезивање Крагујевца са коридором 11 • Ревитализација пруге Лапово-Краљево • Близина аеродрома Лађевици и његова комерцијализација после конверзије • Проширење постојеће слободне зоне ФАС • Приватно јавно партнерство за изградњу инфраструктурних објеката 	<ul style="list-style-type: none"> • Дестабилизација економске и политичке ситуације у земљи • Нерешени имовинско правни односи • Пад животног стандарда грађана • Некономска цена комуналних услуга • Увоз еколошки “прљавих” технологија • Елементарне непогоде

Табела 7.2. SWOT анализа за привреду (без туризма)

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> • Универзитетски центар • Добра повезаност са коридором 10 • Повољан геостратешки положај • Постојање удружења предузетника и привредника и кластера • Развијен сектор услуга • Дугогодишња индустријска традиција • Развијен систем формалног и неформалног образовања • Велики број гринфилд и браунфилд локација • Ревитализација аутомобилске индустрије • Постојање слободне зоне • Развијен институционални оквир за подршку МСПП сектору • Регионални административни центар • Регионални трговачки центар 	<ul style="list-style-type: none"> • Недовољна сарадња привреде са Универзитетом и другим образовним институцијама • Недовољна подршка развоју удружења и кластера • Лоша саобраћајна веза са коридором 11 • Лоша саобраћајна веза са пругом Београд – Бар • Непостојање комуналне банке • Споро попуњавање индустријских зона • Техничко-технолошка застарелост • Недовољна подршка иновационим делатностима и инвестиротима • Непостојање научно-технолошког парка • Недовољна финансијска подршка МСПП сектору на локалном нивоу, посебно за старт-уп • Недовољно развијено јавно-приватно партнерство
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> • Напредак у ЕУ интеграцијама и риступачност ЕУ фондова • Јачање постојећих регионалних и националних институција и фондова за подршку развоја привреде • Макроекономска и политичка стабилност • Завршетак главних саобраћајница националног значаја у околини • Промена образовног система, посебно увођење дуалног образовања • Системска подршка развоју савремених технологија, зелене економије, ИТ сектора • Унапређење економских веза са државама региона • Опоравак од светске економске кризе и пораст размене роба и услуга • Ревитализација Војно-техничког завода 	<ul style="list-style-type: none"> • Успорен процес придруживања ЕУ • Одлагање рокова за завршетак саобраћајница националног значаја у околини • Недовољна правна сигурност • Високо учешће „сиве економије“ • Ниска стопа раста БДП-а • Политичка нестабилност у региону • Непостојање пореских и других олакшица за развој предузетништва

Табела 7.3. SWOT анализа у области туризма

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> • Меморијални спомен парк Шумарице • Богато историјско, индустријско и културно наслеђе • Велики број туристичких, културно-историјских и спортских манифестација значајних за развој туристичке понуде • Сајамски Град • Повољан географски и саобраћајни положај (близина коридора 10) • Институционална подршка за развој туризма (ГТО Крагујевац, ЛС – одељење за развој привреде, Туристичка инспекција, РПК Крагујевац, РЕДАСП..) • Квалификован људски кадар у сектору туризма • Потенцијали за развој верског туризма • Капацитети за развој конгресног туризма • Природни потенцијал у виду водених површина за развој туризма (Језеро Шумарице, Језеро Бубањ,...) • Велики број историјски знаменитих личности • Велики број градова побратима Града Крагујевца • Развијена спортска инфраструктура погодна за развој спортских манифестација и туристичке понуде • Клинички центар Крагујевац - потенцијал за развој здравственог туризма • Повећање смештајних капацитета 	<ul style="list-style-type: none"> • Неадекватно радно време институција културе са аспекта туризма • Недостатак туристичког брэнда који ексклузивно карактерише Град Крагујевац • Недостатак туристичких садржаја • Недовољно изграђена туристичка сигнализација • Недовољно развијена туристичка инфраструктура (видиковци, одморишта, бицикличке стазе, инфо табле,...) • Недовољан рад са млађом популацијом у циљу развоја свести о значају културно-историјског наслеђа • Недовољно искоришћене савремене методе и алати (дигитални маркетинг) за промоцију туристичких и културних потенцијала Града • Недовољно умрежена туристичка понуда на нивоу региона • Некатегоризација Града као туристичког места • Недостатак смештајних хотелских капацитета са 4 и 5 звездица • Неуређене аутобуска и железничка станица • Лоша повезаност насеља и туристичких садржаја јавним превозим • Ниски приходи од боравишних такси • Недовољно манифестација масовне посећености
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> • Унапређење путне инфраструктуре на регионалном и националном нивоу • Подршка националних и ЕУ фондова за развој туризма • IPARD програм за диверсификацију економских активности (традиционални занати, сеоски туризам,...) • Експанзија винског туризма у Републици Србији • Конверзија војног аеродрома у Лађевцима у мешовити аеродром • Повећана тражња за локалним типичним производима са географским пореклом • Тренд у развоју и потражњи за специфичним туристичким услугама 	<ul style="list-style-type: none"> • Национална стратегија развоја туризма није препознала Град Крагујевац као посебан територијални идентитет • Неактивност републичких институција у погледу решавања правних односа везаних за Војно-техничког завода (ВТЗ) • Искљученост Града из програма прекограничне сарадње • Политичка и економска нестабилност у региону

8. ПРЕДЛОГ МЕРА ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ УСЛОВА ЗА ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ

Захваљујући повољним економским трендовима и инвестицијама, Крагујевац је добио сертификате "Град Будућности" (НАЛЕД, 2008) и "Град са повољним пословним окружењем" (Министарство економије и регионалног развоја, 2008), а "Уредбом о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе" („Сл. гласник РС 104/2014), сврстан је у групу од 20 јединица локалне самоуправе чији је степен развијености изнад републичког просека.

Крагујевац, као регионални центар привредног и научног развоја Републике Србије, карактерише повољан привредни амбијент, што омогућава одрживи развој локалне заједнице. Како би се такве тенденције наставиле и у будућности, основне полуге развоја града морају се пре свега базирати на унапређењу пословне климе, привлачењу инвестиција и развоју људских ресурса.

Унапређење услова за остваривање динамичног привредног раста и развоја би требало засновати на следећим циљевима:

- Подизање конкурентности и иновативности привреде;
- Унапређење инвестиционог амбијента;
- Унапређење инфраструктуре;
- Развој туристичког производа и туристичке инфраструктуре града Крагујевца.

Стратешки посматрано, савладавање постојећих изазова са којима се суочава крагујевачка привреда и успостављање динамичког одрживог развоја требало би да се заснива на **концепту паметне специјализације**. Предуслов за израду регионалне стратегије засноване на концепту паметне специјализације је израда националне стратегије паметне специјализације, коју Република Србија у овом тренутку још увек нема. Ипак, принципи стратешког планирања на којима се заснива концепт паметне специјализације могу бити инкорпорирани и у стратешка документа нижег реда, па је препорука локалној самоуправи да се стратешка документа развоја Града заснивају на концепту паметне специјализације, чије ће основе бити изнете у тексту који следи. Такође, као регионални центар друштвено-економског развоја, Крагујевац је лидер у процесима равномерног територијалног развоја региона, те би требало сагледати и могућности доношења регионалне стратегије паметне специјализације.

8.1 Примена концепта паметних специјализација

Концепт паметне специјализације је уведен од стране Европске уније, у оквиру стратегије Европа 2020, како би се смањила неједнакост у економском развоју између земаља чланица, као и између појединих региона унутар земаља. Регионална неједнакост настаје као последица: географске удаљености и природних карактеристика, разлика у образовној структури, друштвених околности и промена, различитог економског развоја итд.

Паметне специјализације су иновативни приступ који се примењује у циљу постизања економског раста и раста запослености кроз препознавање и развијање компаративних предности локалне економије. Приступ је базиран на циљаној подршци истраживачко-развојним активностима и иновацијама.

Дугорочни раст је остварив само приступом одоздо према горе и партнерством између локалних власти, привреде, научно-истраживачког сектора и цивилног друштва. Европска комисија од 2011. године помаже земљама чланицама Европске уније, као и њиховим регионима да развију и имплементирају сопствене стратегије паметних специјализација.

Стратегија паметне специјализације (S3) се израђује за сваки регион или државу засебно, на основу специфичности дате економике. Познавање локалних ресурса и потенцијала за њихово коришћење, као и препознавање конкурентских предности локалне привреде су основа будућих иновација и темељ за израду стратегије, чијим остварењем је омогућено економско оснаживање сваког региона, као и размена знања и искустава са другим регионима и државама. Процес је усмерен на економску трансформацију држава/региона, повећавање додате вредности и развој активности базираних на знању. Читав процес спровођења стратегије паметне специјализације је, због свега наведеног, веома сложен и захтева јаке институционалне капацитете.

Основни приоритети концепта паметних специјализација су паметан, одржив и укључив раст.

Паметан раст се постиже улагањем у образовање, инвестиције и иновације, а представља:

- Унапређење ефикасности образовања кроз подстицање становника да се континуирано образују и унапређују своје вештине;
- Стварање нових производа и услуга;
- употреба информационих и комуникационих технологија и њихово коришћење у дигиталном друштву.

Еколошки одрживи раст се постиже одлучним заокретом ка економији са ниском емисијом угљен-диоксида, а представља:

- изградњу конкурентне економије са одрживом употребом ресурса с малим емисијама угљен-диоксида;
- заштиту околине и очување биодиверзитета;

- коришћење технолошког развоја у новим зеленим технологијама;
- увођење ефикасних паметних електричних мрежа,
- побољшање пословног окружења, посебно за мале и средње предузетнике.

Укључив раст се постиже стављањем нагласка на стварање нових радних места и смањење сиромаштва, а представља:

- Повећање стопе запослености, посебно за жене, млађи и старији део радног контингента становништва;
- Помоћ људима свих узраста у предвиђању и управљању променама, кроз улагања у знања и вештине;
- Осовремењивање тржишта рада и система социјалне заштите;

Стратегијом паметне специјализације треба одредити **приоритетне области и економске активности**:

- у којима регион има конкурентску предност;
- које имају потенцијал да генеришу раст који је заснован на знању;
- које могу да доведу до економске трансформације потребне за сузбијање главних и најхитнијих изазова за друштво.

Број и природа ових приоритета варираће од региона до региона. Приоритети који се одреде у тренутку доношења стратегије се могу мењати или модификовати када се на основу нових информација или догађаја закључи да је то препоручљиво.

Приоритети могу бити дефинисани у оквиру области знања или активности, и то не само научних, већ и друштвених, културних и креативних. Приликом дефинисања приоритета треба водити рачуна да они одговарају за регион специфичним тржишним нишама, кластерима, технологијама или примени технологија на специфичне друштвене, еколошке, здравствене или сигурносне изазове.

Социјалне, организационе, тржишне и услужне иновације или иновације засноване на пракси играју једнако важну улогу као технолошке иновације засноване на научним истраживањима. Ово је посебно релевантно за регионе са релативно слабијим технолошким и научним основама. Паметна специјализација не укључује само радикалне иновације, већ и иновације у традиционалним областима, кроз развијање и примену нових пословних или организационих модела.

8.2 Унапређење конкурентности и иновативности привреде

Нема битнијег привредног напретка и одрживог развоја Крагујевца без **реиндустријализације**, као основе привредног развоја, за шта постоје потребни ресурси. Дугорочно одржив привредни развој Крагујевца може да донесе само оживљавање реалног сектора и раст производње размењивих добара, тј. само реиндустријализација може да обезбеди раст запослености, производње и извоза. Пракса је показала да индустријска предузећа делују преко бројних веза и мултипликативних ефеката на целу привреду. У том смислу их је оправдано

посматрати као мотор развоја Крагујевца, уз измену структуре индустријске производње. Потенцијали реиндустријализације леже у дугој индустријској традицији, постојећим капацитетима и инфраструктури, ценовној конкурентности, квалификованој радној снази, повећаним инвестицијама у развој инфраструктуре, постојећим и формирању нових индустријских зона, Универзитету и др.

Индустријски развој Крагујевца би требало базирати на технолошки средње и високо интензивним делатностима. Пошто се реиндустријализација Крагујевца не може десити само захваљујући деловању тржишта, неопходан је активистички приступ државе и града Крагујевца, који би морали да се концентришу на решавање кључних проблема. Неопходно је да градске институције и градска управа:

1. наставе са улагањем у развој материјалне и нематеријалне инфраструктуре, и урбани развој града, што представља услов за ефикасно функционисање индустрије;
2. пруже подршку оснивању нових предузећа, инкубатора, кластера и технолошког парка, као и развоју сарадње између образовног система и привреде.

Све набројане активности би требало спроводити на организован начин и системским приступом. Комплексност управљања привредним развојем подразумева **постојање одговарајућих структура** (савета, одбора, тела...) при јединици локалне самоуправе које би у свом раду интегрисале све релевантне чиниоце на локалном нивоу, а у циљу постизања адекватних резултата. Локална самоуправа Града Крагујевца располаже са потребним организационим капацитетима у овом смислу, али би требало редефинисати њихову улогу, начин функционисања и међусобну координацију. Оваква тела би, пре свега, билА задужена за предлагање политике и мера подстицаја економског развоја, а у складу са принципима напред описане паметне специјализације.

Политику подстицаја на локалном нивоу би требало водити на основу добро идентификованих кључних области економског развоја. Специјализација значи фокусирање на конкурентске снаге и реалистичне потенцијале раста подржане критичном масом предузетничких активности и предузетничким ресурсима.

Тренутно најзаступљеније привредне делатности у Крагујевцу су:

- Аутомобилска индустрија,
- Метало-прерађивачка индустрија,
- Производња производа од пластике и гуме,
- Намештај и дрвна индустрија,
- Индустрија машина и опреме
- Текстилна индустрија
- Пословне услуге,
- Софтвер и информационо-комуникационе технологије.

Поред наведених сектора, значајан потенцијал за економски развој Крагујевца лежи и у области прехрамбене прерађивачке индустрије, чијим би развојем град могао да постане дистрибутивно-логистички центар ширег региона.

Постављање приоритета у дефинисању политике подстицања инвестиција не би требало да буде процес од врха према доле, процес „одабирања победника“. Требало би да буде **инклузиван процес** учешћа заинтересованих страна који је усредсређен на „предузетничко откриће“, што је интерактиван процес у којем тржишне снаге и приватни сектор откривају и генеришу информације о новим активностима, а локална власт оцењује исходе и помаже оне актере који су најспособнији за остваривања овог потенцијала.

Поред подстицаја инвестиционим активностима у иновативним и технолошки-интензивним областима, посебну пажњу треба усмерити на **подстицаје развоју предузетништва**. Последњих година долази до јачања предузетничких активности на подручју Града, а локална управа би требало да развије системски приступ подстицања старт-ап-ова. Поред традиционалних метода пружања подстицаја, путем фискалних мера, субвенција и сл., требало би размислити и о иновативнијим приступима, који укључују формирање тзв. „seed фондова“, који подразумевају финансирање нових бизниса у раној фази развоја у замену за удео у власништву. Локална самоуправа би требало да подстиче развој алтернативних метода финансирања пословних идеја (venture фондове, «business angels» i sl.) на локалном нивоу, а са циљем повезивања расположивог капитала са иновативним пословним моделима.

Водећи се принципом паметне специјализације, тј. развоја иновативне и на знању засноване економије, посебно битан аспект унапређења услова за одрживи привредни развој је **подстицање сарадње између образовног система и привреде**, и то подршком заједничких иновативних пројеката и подршком оснивању технолошког парка, који Крагујевцу недостаје.

Сарадња између образовања и привреде биће кључ економског успеха у времену пред нама. Улога образовног система у савременим економијама није само у производњи високообразованог кадра, већ и усаглашавање њихових знања и компетенција са потребама економског и шире друштвеног развоја, у циљу решавања кључних изазова са којима се конкретно друштво суочава. Поврх тога, основу развоја савремених економија чини технолошки напредак, а који се заснива на **развоју кључних напредних технологија** (енг. „key enabling technologies“). То су оне технологије које су нужне за општи технолошки развој у савременим друштвима, тј. оне технологије чији се резултати користе у бројним областима привређивања, те се, у том смислу, могу сматрати базичним технологијама потребним за општи технолошки прогрес. Оне омогућавају иновације процеса, производа и услуга у целој привреди и имају системски значај. Неке од битних карактеристика ових технологија су: мултидисциплинарност, висока технолошка интензивност, високи капитални трошкови, висококвалификована потребна радна снага...

Савремено тржиште је високо конкурентно и технологије се обично креирају у пословном окружењу, где МСП играју важну улогу, посебно пружањем инпута и иновативних решења за глобалне компаније. Због тога је важно изградити синергије и

постићи критичну масу, а то, с обзиром на поменуће карактеристике ових технологија, није могуће постићи без системске подршке са националног и/или локалног нивоа.

Европска комисија препознаје следеће кључне напредне технологије, чији се развој подстиче посебним фондовима:

- Микро и наноелектроника,
- Нанотехнологија,
- Индустријска биотехнологија,
- Напредни материјали,
- Фотоника и
- Напредне производне технологије.

Као универзитетски центар, Крагујевац је и научно-технолошки центар региона, са постојећом базом неопходном за развој нових технологија. С друге стране, растућа индустрија, долазак мултинационалних компанија, попут Фијата и Сименса, као и значајан сектор приватних малих и средњих предузећа, могу дати потребан импулс неопходан за изградњу ефикасних веза привреде и образовања у циљу општег друштвеног и економског развоја града. У Крагујевцу би ускоро требало да се заврши изградња Центра изврности, који би требало да представља једну од база развоја одређеног броја кључних напредних технологија. Поред тога, у склопу универзитета послује већи број центара у различитим научно-истраживачким областима. Улога локалне самоуправе је да подржи, у складу са својим ингеренцијама и могућностима, развој кључних напредних технологија и сарадњу привреде и образовања, од средње стручног до универзитетског нивоа, као и да развије модел сарадње између научно-истраживачких центара и привреде у циљу подизања конкурентности локалне економије.

8.3 Унапређење инвестиционог амбијента

Град Крагујевац се одликује релативно повољним инвестиционим амбијентом. Даљи његов развој би требало да се заснива на активностима локалне самоуправе усмереним на:

- даље унапређење административних процедура и подстицајне мере за привлачење инвеститора;
- опремање гринфилд локалитета;
- управљање браунфилд локалитетима.

Препорука локалној власти је да се формира посебна **организациона јединица** или редефинише нека од постојећих јединица унутар система локалне самоуправе која би у свом раду интегрисала све активности промоције постојећих потенцијала заинтересованим инвеститорима и подршке инвеститорима по принципу «One stop shop-а», а која би у свој рад интегрисала све активности, од промоције Града као инвестиционе локације до постпродајних услуга („aftercare“).

8.3.1 Опременање гринфилд локалитета

Град Крагујевац располаже са значајним локалитетима погодним за гринфилд инвестиције. У овом тренутку, потенцијалним инвеститорима су на располагању парцеле на следећим локацијама:

- Радна зона Феникс,
- Радна зона Сервис 2,
- Радна зона Ракаљ,
- Радна зона Складиште,
- Зона пословања,
- Радна зона Корман поље,
- Радна зона Цветојевац.

Расположиве парцеле унутар **радне зоне Феникс** простиру се на 35 ха. Урађен је план детаљне регулације, а локалитет је комунално опремљен у потпуности: струја, гас, вода, канализација доступни до парцеле. Тренутно потенцијално ограничење је расположива електрична снага од 3MW. Парцела је у власништву Града, изузев око 50 ари. У овом тренутку нема инвеститора који послују унутар наведене зоне.

Радна зона Сервис 2 се простире на око 60 ха. Тренутна попуњеност је нешто преко 50%, а потенцијалним инвеститорима је тренутно на располагању парцеле од око 20 ха укупно, потпуно комунално опремљене. Парцеле су у потпуности у власништву Града.

Радна зона Ракаљ има површину од око 9,2 ха, од чега су потенцијалним инвеститорима на располагању две парцеле укупне површине око 8 ха. Нешто преко 1 ха је продато инвеститорима, а остатак је у власништву Града. У току је изградња потребних саобраћајница, чиме би се употпунила опремљеност зоне.

Потенцијални инвеститори земљиште могу купити и на локалитету **радне зоне Складишни центар**. Радна зона је тренутно попуњена са преко 90%, а инвеститорима су на располагању комунално потпуно опремљене парцеле укупне површине око 7,5 ха.

Локалитет **Зоне пословања** инвеститорима пружа могућност куповине око 7 ха. Укупна површина зоне је око 15 ха, од чега је преко 50% заузето. Расположиве парцеле су у власништву Града и комунално су у потпуности опремљене.

Највећу површину, од око 140 ха, има **радна зона Корман поље**. У току је решавање имовинских проблема.

У **радној зони Цветојевац** инвеститорима је на располагању око 10 ха, опремљених гасом, водом и канализацијом, али без решеног снабдевања електричном енергијом. Зона је у потпуном власништву Града, па се након решавања проблема снабдевања електричном енергијом може започети процес продаје потенцијалним инвеститорима.

У околини Града Крагујевца у току је реализација једне од највећих инвестиција у српској привреди последњих година. Долазак компаније „Siemens“ и евентуални долазак његових коопераната донеће значајне позитивне помаке у привреди Крагујевца. Повећање производње крагујевачке привреде, као и запошљавање радника могу надмашити и ефекте које је остварио „FCA Србија“. Како би ово било омогућено, неопходно је било урадити нови План детаљне регулације **Радне зоне „Собовица-Лужнице“**, што је недавно и учињено.

Поред даљег инфраструктурног опремања постојећих радних зона, пажњу би требало посветити дефинисању делатности које би се могле одвијати у свакој зони понаособ, водећи рачуна о принципу развоја индустрије даље од зона становања. У том смислу, потребно је имати дефинисане **планове развоја индустријских зона**, који би се заснивали на успостављеном систему регистра гринфилд локација који би садржао прецизне податке о површини, могућој намени, инфраструктурној опремљености и потенцијалним ограничењима.

8.3.2 Управљање браунфилд локацијама

Браунфилд (brownfield) локације представљају земљиште и објекте, најчешће у урбанизованим и добро лоцираним деловима насеља, који су раније коришћени као: производне хале, јавне установе, пољопривредни комбинати и задруге, војни објекти, комунални и складишни простори или трговински објекти, а који се данас не користе.¹⁸ Узевши у обзир карактеристике браунфилда, постојање овакве локације се у урбаном насељу доживљава негативно, не само у економском, већ и у естетском, психолошком и социјалном смислу, јер доприноси стварању лошег окружења, уз честе еколошке проблеме, попут загађења подземних вода и земљишта и могуће изворе заразе. Тако, ревитализација браунфилд локација представља један од услова локалног економског развоја.

Ревитализацију браунфилд локација често коче имовинско-правна оптерећења. Ове локације могу бити:

- Функционално напуштене – без активности, али са познатим власником;
- Правно напуштене – без права коришћења или у фази стечаја;
- Имовински напуштене – са нерашћишћеним имовинским односима;
- Физички напуштене – које је власник напустио и оставио у надлежност општини.

Инвеститори се чешће окрећу гринфилд инвестицијама због повећаних ризика који прате браунфилд инвестиције. У табели 8.4 су дати уобичајени пројектни ризици и додатни ризици на браунфилд локацијама.

¹⁸ Ово поглавље је засновано на следећим публикацијама:

Оживљавање браунфилда у Србији – Приручник за доносиоце одлука и професионалце, Палго центар, Београд, 2008.

Ревитализација браунфилд локација у Србији – Анализа правног оквира, примери најбоље праксе и препоруке за унапређење, НАЛЕД, Београд, 2016.

Табела 8.1. Уобичајени и додатни пројектни ризици на браунфилд локацијама

Уобичајени пројектни ризици	Додатни пројектни ризици при развоју на браунфилд локацијама
Ризици тржишта некретнина Ризик концепта пројекта Ризик степена искуства инвеститора Ризик фактора времена Ризици финансијског тржишта Правни ризици Ризици добављача Ризици прихода	Ризик угрожености целокупне околине Ризик еколошког загађења Ризици компликованих имовинско-правних односа Ризик повећања утрошка времена за реализацију Ризик повећане цене финансирања пројекта Ризик повећане комплексности координације пројекта и његове реализације Временски ризик у вези са могућим променама приоритета

Управо због повећаних ризика који терају предузетнике ка гринфилд инвестицијама, град треба да преузме активнију улогу у решавању и ревитализацији браунфилда. Добробити за град које доноси ревитализација су вишеструке, а неке од њих су:

- Повећана атрактивност општине,
- Повећана вредност некретнина,
- Повећана економска активност у општини,
- Стварање нових радних места,
- Повећани приходи општине од пореза,
- Смањење притиска на слободне локације које се заузимају гринфилд инвестицијама,
- Омогућава се одрживи развој града у сва три сегмента: економском, еколошком, социјалном,
- Одлагање решавања проблема браунфилда повећава трошкове њиховог решавања.

Кораци локалне самоуправе у решавању браунфилда

Крагујевац, као некадашњи индустријски центар, на чију су привреду у последње две деценије значајно утицали процеси приватизације и деиндустријализације, данас обилује браунфилд локалитетима. Поред тога, доношењем Мастер плана отуђења војних непокретности у већини општина у Србији се појавила категорија браунфилд локација које су биле коришћене као војни објекти, касарне, домови војске, војни аеродроми итд. На територији Крагујевца и даље постоје локације које су имовина Војске Србије, а које су намењене отуђењу, од којих су две у најужем градском језгру. У табели 8.2 су приказане ове локације. Комплекс касарне «Милан Благојевић» је, такође, потенцијална браунфилд локација.

Табела 8.2. Браунфилд локације на територији града Крагујевца које су тренутно у власништву Војске Србије

Назив комплекса	Површина земљишта (ha)	Број објеката	Површина објекта (m ²)
<u>Честин (део комплекса)</u>	9,4501 ha	0	/
<u>Грошница (део комплекса)</u>	0,5227 ha	0	/
<u>Илине воде</u>	2,33 ha	0	/
<u>Клуб ВС</u>	2,1799 ha	8	6.563,42 m ²
<u>Страгари (део комплекса)</u>	/	0	/
<u>Војвода Радомир Путник (део комплекса)</u>	/	9	6919,18 m ²

Извор: Министарство одбране, Сектор за материјалне ресурсе и мастер план

«Кнежев арсенал», тј. комплекс Војно-техничког завода је вероватно најзначајнији браунфилд потенцијал Града Крагујевца. Бивши индустријски простор доминира јужним делом централне градске зоне са великим производним халама и индустријским објектима. Због своје архитектуре овај простор је данас заштићен као културно-историјско наслеђе. Скупштина града Крагујевца је 21. септембра 2012. године донела Одлуку о усвајању Стратегије интегралног урбаног развоја градске зоне Крагујевца, урађену уз подршку конзорцијума фирми AMBERO/ICON, а са циљем урбане ревитализације центра Града и бољег управљања будућим развојем централне градске зоне. На подручју „Милошевог венца“ и „Кнежевог арсенала“ требало би направити јединствен пословно-едукативни и културни простор са значајним туристичким потенцијалом.

Први корак у решавању браунфилда је класификација и стварање базе браунфилд локација у граду. Локална самоуправа Града Крагујевца је препознала значај и потенцијал браунфилд локалитета и начинила прве кораке у њиховој идентификацији и попису. Препорука локалној самоуправи је да настави са израдом јединствене, централизоване и детаљне базе браунфилд локалитета на територији града. У том смислу, препорука је да се у даљем развоју базе локалитета користе прихваћени инструменти њихове класификације.

Браунфилд локације се класификују у три категорије, а сврставање локације у дату категорију доводи до уштеде средстава како општини, тако и приватном инвеститору, а општини омогућава да створи јасне циљеве и јасно дефинише намене одређеног земљишта. Категоризација се врши у зависности од локације браунфилда, њихове вредности, степена контаминације, стања објеката на локалитету и др, па се браунфилди разврставају у три категорије:

–**Браунфилди А категорије** представљају профитабилне локације, привлачне приватном сектору. Налазе се на атрактивним локацијама, често у центру или у близини центра града, и нису у великој мери контаминирани. Инвеститори су највише заинтересовани за ову категорију браунфилда, тако да учешће јавног сектора у финансирању њихове ревитализације није неопходно, али је могуће интервенисати нефинансијски.

–**Браунфилди Б категорије** преставаљају локације за које су инвеститори мање заинтересовани. Стога њихова ревитализација захтева партнерство јавног и приватног сектора. Обично се налазе на мање атрактивним локалитетима (нпр. у бившим, напуштеним индустријским зонама) и умерено су или високо контаминирани. Јавне интервенције на оваквим локацијама обухватају: изградњу инфраструктуре, промену урбанистичких планова, подршку финансирању у смислу поделе трошкова улагања, односно трошкова процене и санације браунфилда, у циљу увећања очекиване вредности браунфилда и/или смањења очекиваних трошкова. Наведена сарадња може да се реализује једноставним уговором, скромном финансијском разменом или нпр. помоћу јавно-приватног партнерства.

–**Браунфилди Ц категорије** спадају у непрофитабилне локације, чија ревитализација захтева доминантно учешће јавног сектора. Често се налазе у таквом стању да директно угрожавају здравље и животну средину. Често се налазе у ванградским и сеоским срединама, па ни локацијски нису атрактивне за инвеститоре. Уколико није могуће наћи одговорног за стање локације, цену отклањања последица загађења ће кроз јавна средства платити порески обвезници. Због тога пројекте ревитализације браунфилда Ц категорије покреће јавни сектор, који преузима и финансирање ревитализације и привремено управљање браунфилдом, најчешће због заштите животне средине или безбедносних разлога, а посебним законским инструментима (нпр. пореским олакшицама) може да се стимулише њихова ревитализација.

Град Крагујевац је препознао значај браунфилд локација. Неке од локација су већ ревитализоване, а започета је и израда базе локација. Међутим, ова база је непотпуна и на њој би требало даље радити. Претходних година је израђен заједнички каталог браунфилд локација за територије свих општина Шумадије и Поморавља. Овај каталог је и даље у великој мери актуелан јер многе локације које се у њему налазе нису ревитализоване. Међутим, у њему се налазе само одабране локације и требало би га ажурирати. **Потпуни регистар браунфилда треба да садржи следеће податке:**

- основне (географске) податке о локацији и њен кратак опис;
- основне податке о власнику, односно правном лицу;
- опште податке о локалитету и непокретностима;
- површина земљишта (парцеле) и површина земљишта под објектима;
- број објеката на локацији и њихов опис (нпр. канцеларијски простор, магацини, угоститељски објекат, производне хале, управна зграда, пољопривредно земљиште), укључујући податке о њиховом положају у оквиру локалитета;
- појединачни опис објеката који се налазе на локацији;
- врста права на објектима и земљишту;
- власнички статус и власничка структура;
- услови коришћења и могући начин преноса права коришћења браунфилда (нпр. куповина, продаја целокупне имовине, закуп, уступање без накнаде,

- стратешко партнерство, куповина путем директне продаје), као и податак о евентуалној цени, односно оквирној вредности инвестиције;
- првобитна и потенцијална намена, укључујући податке о последњој делатности која је обављана, о томе да ли је земљиште приведено намени, и о могућности промене намене у складу са прописима и потребама локалне самоуправе или инвеститора;
 - број запослених и њихова структура, односно стручна спрема;
 - правни статус локације (активно привредно друштво, стечај, приватизација, поништена приватизација, војна имовина и др.);
 - статус према правилима о заштити културних добара, постојање потврде о статусу, врста и категорија непокретног културног добра;
 - постојање (степен) еколошког оптерећења, односно контаминације;
 - подаци о широј околини, односно о општини у којој се налази локација;
 - фотографије локације и објекта који јој припадају, а било би пожељно унети и сателитске снимке;
 - контакт (особа, институција, телефон, имејл, адреса);
 - категорија браунфилда, у складу са категоризацијом која би била извршена нпр. према већ општеприхваћеном А-Б-Ц моделу.

Локална самоуправа, поводом решавања питања браунфилда, а **након класификације и формирања базе браунфилд локалитета**, требало би да предузме следеће кораке:

- Подржавати предузетничке активности на браунфилдима;
- Подржавати активности које на браунфилдима отварају нова радна места;
- Створити сопствену представу о томе шта би на браунфилд локацијама требало градити;
- Усмерити део јавних инвестиција ка браунфилд локацијама;
- Пружити власницима парцела техничку помоћ при откривању и одстрањивању загађења;
- Пружати помоћ при решавању имовинских односа.

Браунфилди типа Б и Ц често годинама не налазе приватног инвеститора, па како би ове локације оживеле, неопходно је склапање **јавно-приватних партнерстава (ЈПП)**. Поред обезбеђења додатних финансијских средстава, предности ЈПП јесу: увођење конкурентности и менаџмента у јавни сектор, подела финансијског и тржишног ризика, могућност да локална самоуправа за исти износ обезбеди већи обим услуга својим грађанима. ЈПП се примењује при ревитализацији браунфилда само у оним случајевима када је један од циљева остваривање одређеног јавног интереса. Ако се ради само о комерцијалној експлоатацији локације, не може се склапати ЈПП.

Успостављање ЈПП се препоручује оним локалним самоуправама које су достигле висок ниво јавног дуга и чија се комунална предузећа више не могу самостално задуживати, а и даље имају потребу за јавним инвестицијама.

Евентуални супротстављени интереси јавног и приватног сектора могу представљати препреку за остваривање партнерства, док успешно функционисање захтева јаке

капацитете обе стране. Локална самоуправа треба да осмисли пројекте који би се финансирани средствима приватног сектора.

Међутим, у претходним годинама је мали број ЈПП успешно успостављен, а узроци су различити, нпр. недостатак капацитета, знања и искуства на нивоу локалних власти; припрема студије изводљивости; начин избора партнера и обавезна садржина уговора; управљање и располагање јавном имовином у аранжманима јавно-приватних партнерстава; измене у персоналном саставу Комисије за јавно-приватна партнерства; неодговарајући услови за рад Комисије и др.

Како би се избегли ови недостаци, јединице локалне самоуправе треба да раде на јачању сопствених капацитета у смислу оспособљавања за дефинисање техничких, еколошких, правних и социјалних проблема на својој територији, као и за самостално управљање пројектима ЈПП.

Као што је поменуто, браунфилд локације су често еколошки нерешене и представљају опасност по животну средину. Инвеститорима се као услов за коришћење локације поставља санација локације и то је један од битних разлога који инвеститоре одвраћају од браунфилда јер не знају унапред колико ће санација коштати. Свакако да се **испуњавање еколошких стандарда** може посматрати као велико финансијско оптерећење како за будуће инвеститоре, тако и за државу, међутим одустајање од еколошких захтева није решење, већ је потребно наћи равнотежу између економског интереса и интереса за заштитом животне средине.

Проблем за инвеститоре је то што локалне самоуправе често немају адекватне податке о еколошком стању непокретности на сопственој територији, нити имају савремене механизме за праћење загађења. Зато је од великог значаја израда детаљне еколошке анализе ангажовањем институција које поседују технологије којима се може извршити процена ризика и проценити трошкови санације. На основу ове анализе би инвеститори могли тачно одредити цену коју су спремни да понуде, као и да прорачунају приходе од браунфилд инвестиције. Такође, израда ове анализе може спречити појаву много већих трошкова који се могу јавити услед загађења (која нису предвиђена) након почетка употребе браунфилд локације.

Крагујевац је град богатог индустријског наслеђа. Тај потенцијал се може искористити не само у индустријске, већ и у туристичке и културне сврхе развоја Града. Постоје браунфилд локације које имају **статус културног добра** или добра које ужива претходну заштиту или се налазе у оквиру културно-историјске целине. Овакве локације су под посебном заштитом, што може утицати на заинтересованост инвеститора. Зато општина мора нагласити које од локација су под заштитом државе као културна добра. Потврда о статусу објекта, коју издаје надлежни завод за заштиту споменика културе, као установа задужена за заштиту и коришћење културних добара, полазни је документ за извођење грађевинских радова на објекту, а може бити неопходна и приликом обављања других административних послова.

Инвеститор, као нови власник или корисник браунфилда, не сме да оштети, уништи, нити без сагласности да мења његов изглед, својство или намену, што може бити

дестимулативно за инвеститора који би хтео да изврши санацију и адаптацију простора у складу са својим пословним одлукама.

8.4 Унапређење инфраструктуре

Унапређење инфраструктуре на подручју града Крагујевца би требало да се заснива на:

- Спровођењу просторних и урбанистичких планова;
- Унапређењу постојећих и изградњи нових комуналних дистрибутивних система;
- Повећању енергетске ефикасности;
- Свеобухватном решавању проблема у саобраћају.

Планирани развој инфраструктуре у Крагујевцу је приказан у документу „Генерални урбанистички план Крагујевац 2025“ (ГУП). План је базиран на документима:

- Просторни план Републике Србије од 2010 до 2020. године („Сл. гласник РС“, бр. 88/2010) - ППРС;
- Регионални просторни план за подручје Шумадијског, Поморавског, Рашког и Расинског управног округа („Службени гласник РС“, бр. 39/2014) - РПП;
- Просторни план града Крагујевца („Сл. лист града Крагујевца“, бр. 32/2009) - ППГ;

Анализа основних развојних приоритета у области инфраструктуре изнета у овом делу заснива се на „Генералном урбанистичком плану Крагујевац 2025“, чији су одређени делови коришћени у тексту који следи.

8.4.1 Путна мрежа и објекти

Саобраћајно-географски положај Крагујевца биће унапређен у значајној мери изградњом друмских саобраћајница високог ранга и доградњом железничке инфраструктуре што ће омогућити ефикасније и безбедније повезивање са ближим и даљим окружењем. Изградњом деоница саобраћајница високог ранга, посебно у градским подручјима са нагомиланим инфраструктурним проблемима, створили би се предуслови за квалитетну размену саобраћајних токова између најважнијих улазно-излазних праваца. Такође, комплетирањем аутопутског коридора, као важне попречне везе између најзначајнијег друмског коридора у нашој земљи (коридор X) и планираног аутопутског коридора Београд-Јужни Јадран, саобраћајни положај Крагујевца додатно би добио на значају на републичком нивоу.

Генерално гледано може се констатовати да су саобраћајно-географски положај града Крагујевца и саобраћајна приступачност повољни, при чему ће географски и природно погодан положај Крагујевца доћи до пуног изражаја када се комплетира целокупна мрежа државних путева свих видова саобраћаја.

У области друмског саобраћаја стратешким планским документима, планиране су:

- активности на коридору државног пута I реда, (аутопутски коридор Баточина-Крагујевац-Кнић (веза постојећег аутопута Е-75 Београд-Ниш и планираног аутопута Е-761 Појате-Крушевац-Краљево-Чачак-Прељина), са израдом одговарајуће документације за упоредну анализу аутопутског коридора Баточина-Крагујевац-Кнић и варијантног решења Баточина-Крагујевац-Краљево. Планирани аутопутски коридор представља једну од најзначајнијих попречних веза у републици између постојећег међународног аутопутског коридора Е-75 (коридор X) и планираног коридора аутопута по правцу Београд-Јужни Јадран. На локалном нивоу доградња аутопута на овој позицији одразила би се повољно на унутрашњи саобраћај, пре свега измештањем транзитног саобраћаја;
- завршетак изградње деонице државног пута IB реда бр. 24, Крагујевац- Баточина;
- изградња обилазних (транзитних) саобраћајница за Крагујевац; Северна градска обилазница, на позицији северно и западно од централног градског подручја између два крака аутопутског коридора Крагујевац-коридор X, спаја најоптерећеније улазно-излазне правце и такође омогућава измештање дела транзитног саобраћаја.

Посебан проблем у ефикасности друмског саобраћаја представља **преоптерећеност појединих праваца** у ужем центру града, те би требало пронаћи решења за проширење спорних саобраћајница у циљу повећања њихове пропустљивости.

8.4.2 Робно транспортни центар и стационарни саобраћај

Просторним планом Републике Србије на подручју града Крагујевца предвиђена је изградња **робно транспортног центра**, који треба да задовољи транспортно-дистрибутивно-складишне потребе на локалном нивоу као и за потребе региона. Наиме улога робно транспортног центра је да омогући рационализацију микро и макро дистрибуције тако да у свом саставу најчешће имају камионске и контејнерске терминале, берзу, складишне системе и одговарајуће пратеће службе. Планирани робно транспортни центар лоциран је на коридору робних и саобраћајних токова, односно на позицији између магистралне пруге Лапово-Крагујевац-Краљево и општинског пута Крагујевац-Корићани. Реализацијом робно транспортног центра проблеми уситњености складишних простора у граду и на ширем подручју, рационализације дистрибуције (посебно за централно градско подручје) и увођења, информатичких модела у управљању робним токовима и проблем израженог смањења протока у периодима вршног оптерећења због некоординисаног кретања на уличној мрежи великог броја доставних возила са малим степеном искоришћења, били би у значајној мери умањени.

На планском подручју доминантно су заступљене радне зоне, тако да ће се паркирање за кориснике радних зона реализовати унутар блокова радних зона, а према капацитету појединачних локација. У радној зони на позицији између Петровачке магистрале и

постојеће депоније Јовановац планиран је логистички центар, који ће у свом саставу имати и терминал за смештај теретних возила.

На смањење захтева за **паркирањем путничких аутомобила** неопходно је утицати кроз развој такси превоза, регулативним мерама, тарифним системом паркирања као и планираним развојем подсистема јавног градског превоза путника – ЈГПП, (аутобуског и тролејбуског) што ће довести до промене постојеће неповољне структуре учешћа возила ЈГПП у укупном броју кретања, а што би у значајној мери смањило број кретања путничким аутомобилима и број захтева за паркирањем. Крагујевцу недостају и **јавне гараже**, које би у значајној мери решиле проблем паркирања у центру Града.

Приликом изградње нових и реконструкције постојећих објеката свих намена, неопходно је применити одговарајуће критеријуме за изградњу потребног броја паркинг места као и мере за спровођење наведених критеријума. На тај начин би за одговарајуће објекте (стамбене, пословне, спортске, објекте културе ...) у зависности од намене и величине (броја запослених, седишта и сл.), требало условити изградњу потребног броја паркинг места. Како се у захвату плана налазе и објекти великог степена атрактивности (сајмиште, спортска хала, аутобуска станица, тржни центар ..) примена наведених критеријума је од великог значаја.

8.4.3 Железничка мрежа и објекти

Просторним планом Републике Србије планира се реконструкција, изградња и модернизација постојећих пруга Коридора X у двоколосечне пруге високе перформансе за мешовити (путнички и теретни) саобраћај. Магистрална пруга Е-85 Лапово - Крагујевац - Краљево - Косово Поље - Ђенерал Јанковић - државна граница, планира се као ревитализована и модернизована једноколосечна пруга са изградњом двоколосечне деонице Лапово - Крагујевац – Краљево. Планира се ревитализација и модернизација постојећих једноколосечних пруга, са изградњом капацитета за повезивање значајних корисника железничких услуга.

У наредном периоду неопходно је приступити разрешењу проблема проласка железнице кроз град, како због нараслих градских инфраструктурних проблема тако и због одговарајућег повезивања града са осталим деловима земље. Приликом решавања железничког саобраћаја на подручју града Крагујевца треба имати у виду да је развој железнице на ужем градском подручју у директној корелацији са градском комуналном инфраструктуром и да развој железнице у односу на шире окружење треба планирати у функцији Крагујевца као регионалног центра као и да развој железнице изван ужег градског подручја треба планирати са циљем оспособљавања железничке мреже за квалитетно повезивање Крагујевца са осталим деловима земље.

8.4.4 Телекомуникациона инфраструктура

Телекомуникације се морају развијати као савремени систем што подразумева увођење најсавремених технологија у области телекомуникација, модернизацију постојеће телекомуникационе инфраструктуре и објеката, изградњу поуздане широкопојасне мреже на свим нивоима уз употребу најсавременијих медијума преноса. Тренутно се у Крагујевцу планира изградња 34 нова комутациона центра.

8.4.5 Електро-енергетска инфраструктура

У Просторном плану Републике Србије предвиђају се следећи приоритетни пројекти са утицајем на подручје Крагујевца: изградња нових водова и трансформаторских станица или проширења постојећих ТС снаге 400 kV, 220 kV и 110 kV, као и даљи развој електродистрибутивних мрежа. Међу стратешким приоритетима у области енергетске инфраструктуре, планирана је изградња далековода ДВ 400kV Краљево 3 – Крагујевац 2. Одговорност за реализацију има предузеће ЈП „Електромережа Србије“

Регионалним просторним планом у области енергетске инфраструктуре, планирана је, на напонском нивоу 110kV:

- изградња нових трансформаторских станица 110/10kV у Крагујевцу, у зонама: Сервис II, Козујево, Цветојевац, Корман, Виногради, фабрика аутомобила и напојних далековода 110kV
- изградња трансформаторске станице 110/10kV "Диспечерски центар" у центру Крагујевца и напојних кабловских водова 110kV.
- изградња нове трансформаторске станице 110/10kV у месту Гружа код Крагујевца са напојним далеководом 110kV до трансформаторске станице 400/110kV у Крагујевцу
- На напонском нивоу 35kV:
 - изградња нових трансформаторских станица 35/10kV и напојних далековода у насељима Петровац и Баре у близини Крагујевца

Топлификација и гасификација

Градска мрежа ће се ширити надградњом челичног прстена, тј. додавањем радијалних праваца према рубним подручјима града. На регионалном планском подручју планирани су следећи гасоводи и гасоводни објекти:

- деоница разводног гасовода Баточина-Цветојевац, пречника Ø356 mm, (изграђена преко 90%), паралелно постојећој деоници,
- деоница разводног гасовода Цветојевац-Бресница, паралелно постојећој деоници.

8.4.6 Водопривредна инфраструктура

ППРС предвиђа трајно решење водоснабдевања Крагујевца прикључењем на Ибарско-шумадијски регионални водоводни систем, чији је део грузански систем. ППРС планиране су акумулације првог приоритета, чије просторе треба сачувати за њихову реализацију. Основни циљ је оптимизација интегралних водопривредних система на

јединственом водопривредном простору Републике Србије и усклађивање њиховог развоја са циљевима очувања животне средине и других корисника простора. Концепција развоја, уређења и заштите водних ресурса се заснива на принципу да се регионалним системима доводи само недостајућа вода, уз рационално и еколошки одрживо коришћење постојећих локалних изворишта.

Међу стратешким приоритетима у области развоја водопривредне инфраструктуре дати су: *водоснабдевање* - обнова мрежа свих водовода (смањење губитака на мање од 20%), обнова ППВ: *канализациона инфраструктура* - реконструкција и проширење обухвата постојећих система; *заштита вода* – обнова постројења за прераду отпадних вода Крагујевца;

На основу планираног броја становника и процењене норме потрошње воде од 600 л/ст/дан за градско становништво, односно 400 л/ст/дан за сеоско становништво, просечна потребна дневна количина воде за пиће на крају планског периода износи око 1.330 л/с, односно потребна максимална дневна количина воде за пиће износи око 1.800 л/с.

Концепт одвођења употребљених и атмосферских вода на територији града базиран је на следећим принципима:

- Систем је конципиран као сепаратан;
- Систем за одвођење отпадних вода треба да покрије целу територију града;
- Индустијске отпадне воде третирати унутар индустријских комплекса;
- Отпадне воде пречистити пре упуштања у реципијент

За остварење ових циљева на територији Крагујевца потребно је предузети следеће активности:

- Довести централно постројење за пречишћавање вода у потпуно функционално стање, према пројектованој технологији;
- Извршити санацију индустријских предретмана;

8.4.7 Управљање отпадом

Давно премашени капацитети постојеће депоније, непостојање система управљања комуналним отпадом, као ни центра за складиштење опасних материја представљају значајне комуналне проблеме Крагујевца. У циљу решавања дела ових проблема, у току је реализација међуопштинског пројекта "Регионални центар за управљање отпадом" у коме учествују локалне самоуправе 5 општина (Аранђеловац, Топола, Рековац, Кнић, Крагујевац) и Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља, а који за циљ има успостављање регионалног центра за управљање комуналним отпадом.

Концепција управљања отпадом заснована је на удруживању општина ради заједничког управљања отпадом чиме се успоставља систем регионалних центара за управљање отпадом који обухватају сакупљање отпада, регионалну депонију за најмање 20 година, постројење за сепарацију рециклабилног отпада поред депоније (где ће се вршити

сепарација папира, стакла, пластике, алуминијума и др.), трансфер станице за претовар отпада ради транспорта на депонију.

Други битан аспект управљања отпадом, а у директној вези са развојем индустријских локација, је **прерада отпадних вода**. Крагујевац је један од ретких примера у Републици који има изграђено постојење за прераду отпадних вода, али је потребно извршити његову реконструкцију и проширење мреже. Притом, требало би водити рачуна о прихваћеном концепту локацијског развоја привредних зона, како би се омогућило што свеобухватније управљање отпадним водама насталим као нуспродукт индустријских процеса.

8.5 Развој туристичке дестинације Града Крагујевца

У Крагујевцу се последњих година уочава пораст броја туриста и броја ноћења, што се доводи у везу и са бољом привредном климом у граду, али и са појачаним радом на побољшању туристичке понуде града и радом Градске туристичке организације "Крагујевац". Отварање "Шумадија сајма", рад "Фиат аутомобила Србија", организовање бројних манифестација, као и различитих конгреса, семинара и нових културних манифестација утицали су на значајан пораст броја туриста и ноћења.

Туризам представља перспективну развојну шансу града Крагујевца, комплементарну са другим привредним гранама. Треба га развијати афирмацијом културно-историјског наслеђа, макрорегионалних функција, еколошког потенцијала и географског положаја града, а сагласно расположивим природним и антропогеним ресурсима. Благо заталасано побрђе које окружује град, језера у граду и надомак њега, термоминерални извори, представљају природне предуслове за развој туризма. Антропогене туристичке вредности подручја су представљене средњевековним сакралним објектима, културно-историјским споменицима из различитих периода, амбијенталним целинама и комплексима, као и бројним манифестацијама које се одржавају на територији града.

Развој туризма у Крагујевцу требало би базирати на следећим туристичким производима, типично урбаним облицима туризма заснованим на антропогеним атрактивностима:

- Градски (урбани) туризам,
- Пословни туризам и МІСЕ,
- Манифестациони туризам (туризам догађаја),
- Културно-историјски туризам.

Поред наведених облика, а захваљујући природним ресурсима у околини Крагујевца, значајан потенцијал за развој имају и:

- Рурални туризам и

– Туризам специјалних интереса (обухватају пешачење, планинарење, лов, риболов, активности у природи, јахање и друго).

Упркос значајним туристичким потенцијалима, туристичка понуда још увек није адекватна. Њено употпуњавање захтева значајна финансијска средства, пре свега у делу реконструкције објеката, али и за уређење и спајање „Милошевог венца“ и Војно-техничког завода, тј. „Кнежевог арсенала“ у јединствену урбанистичку целину која би требало да представља заокружену и целовиту туристичку понуду. Ово решење, поред улагања у реконструкцију објеката, подразумева и значајна средства за измештање железничке пруге са постојеће трасе која пролази кроз центар града. Скупштина Града Крагујевца је 2012. године усвојила Стратегију интегралног урбаног развоја која нуди решења за урбанистичку ревитализацију ужег центра Града, уз уважавање његовог туристичког потенцијала.

9. Закључак

Крагујевац је данас један од највећих административних, културних, финансијских, индустријских, здравствених и образовних центара у Србији. Уз Београд, Нови Сад и Ниш, носилац је просторног, односно интегрисаног и одрживог развоја Републике Србије у целини.

У протеклих пола века Крагујевац је доживео значајно повећање броја становника, захваљујући, пре свега, његовој улози регионалног, али и националног индустријског центра. Степен урбанизације Крагујевца у поменутом периоду је био већи од остатка Србије, а Крагујевцу није гравитирало само становништво из околине, већ из читавог региона, али и других делова Србије. Пораст броја становника Крагујевца одвијао се у условима негативног природног прираштаја, како на нивоу Републике Србије, тако и на нивоу града.

Град Крагујевац одликује релативно добра демографска ситуација у погледу кретања броја становника, просечне старости и образовне структуре, у поређењу са остатком Србије. Ипак, у годинама од последњег пописа, Крагујевац бележи благи пад броја становника - са 179.417 у 2011. години на 178.368 у 2016. години.

У погледу запослености, Крагујевац прати трендове који се дешавају у читавој Србији. Након значајног пада броја запослених у току светске економске кризе која се одразила и на локалну економију, у Крагујевцу се од 2011. године бележи константан раст броја запослених. У 2016. години, у Крагујевцу је било запослено 49.708 људи, чиме је достигнут ниво предкризне запослености. Гледано по секторима, највећи број људи је запослен у прерађивачкој индустрији, а затим у сектору трговине.

Број запослених на 1.000 становника у Крагујевцу се у току претходне деценије кретао око републичког просека (278,7 у Крагујевцу, 284,7 у Републици, у 2016. години), али је био значајно нижи у односу на Београд и Нови Сад.

Након периода пораста броја незапослених, у 2017. години број незапослених у Крагујевцу опада и износи 20.574. Ако се посматра број незапослених на 1.000 становника, Крагујевац и Ниш су у протеклој деценији у неповољнијем положају од републичког просека, а посебно неповољнијем од Београда и Новог Сада. У 2016. години, незапослено је 62 на 1.000 становника Београда, 75 у Новом Саду, 126 у Крагујевцу и 119 у Нишу, док је републички просек 99 незапослених на 1.000 становника.

У периоду од 2011. године до данас, у Крагујевцу се бележи пораст броја предузетника на 1.000 становника, по стопи већој од републичког просека.

Крагујевац се данас сврстава у групу од 23 јединице локалне самоуправе чији је степен развијености изнад републичког просека.

Просечна нето зарада у Крагујевцу у 2017. години износила је 44.176 динара, док је просек Републике Србије био 47.893 динара. На ранг листи према просечној нето заради у Републици Србији, Крагујевац се у трећем кварталу 2017. године налазио на 38. позицији, што је за три места бољи пласман него у 2016. години.

Иако значајан показатељ, просечну плату треба употпунити анализом куповне моћи, која се рачуна као однос просечне зараде и просечне потрошачке корпе. Тако је грађанин Крагујевца са просечним примањима 2016. године могао, иако са нижом зарадом, купити колико и просечан грађанин Србије, нешто више него просечан Нишлија, нешто мање него Новосађанин, а значајно мање него просечан Београђанин.

Кретање вредности економског агрегата, као показатеља укупне економске активности на локалном нивоу, пратило је кретање БДП Србије. У периоду 2006-2016. година, највиша вредност економског агрегата у Крагујевцу достигнута је 2016. године и износила је 24.356.920 евра, што је показатељ тренутно повољних тенденција у економском развоју.

Улагање напора локалне самоуправе Крагујевца да се створи повољно пословно окружење, довело је до низа системских промена које су позитивно деловале на привлачење страних директних инвестиција, раст предузетништва и стварање повољне климе за пословање.

Крагујевачку привреду данас чини преко 8.300 привредних субјеката, а укупан број новооснованих субјеката се повећава из године у годину. Највећи број привредних субјеката у Крагујевцу представљају фирме предузетника, док је мањи број привредних друштава. Тако су у јуну 2017. године у Крагујевцу пословала 1.993 привредна друштва и 6.313 предузетника.

У Крагујевцу послују привредни субјекти који су носиоци не само локалног, већ и регионалног и републичког привредног развоја.

У крагујевачкој привреди доминира металопрерађивачка индустрија, а у оквиру ње производња саобраћајних средстава, као традиционално препознатљив носилац привреде града. Аутоиндустрија је грана у коју је уложено највише инвестиција и која је доминантна у увозу и извозу града.

Највећи број предузећа на подручју Града припада сектору микро предузећа (87% укупног броја у 2015. години), затим следе мала предузећа (11%), док најмање има средњих и великих предузећа (2%, односно 0,05%).

Мала и средња предузећа (МСП) упошљавају 55-58% свих запослених, са растућим трендом, који је последица процеса приватизације, константног пораста броја предузетника и програма за подршку МСП сектору.

По броју предузећа, најзаступљенији је сектор трговине на велико и мало (31,7%, односно 631 привредно друштво), док велики број предузећа послује у сектору прерађивачке индустрије (472 или 23,7%).

Подаци за 2016. годину говоре да је крагујевачка привреда остварила суфицит у спољнотрговинској размени од 384,6 милиона USD, што је 2,3% више него у 2015. години. Код извоза, као и код увоза, доминирају два сектора – производња саобраћајних средстава и производње производа од гуме.

Последњих година у Крагујевцу се уочава значајан развој терцијарног сектора, и то пре свега у области пословних услуга и трговине, али и у области туризма. Појачана привредна функција града, развој универзитетске, здравствене и културне функције града, повећање броја и квалитета смештајних капацитета и угоститељских објеката, отварање "Шумадија сајма", организовање бројних спортских догађаја, конгреса, семинара и културних манифестација, утицали су на то да се број посета и ноћења туриста вишеструко увећа.

Крагујевац, као регионални центар привредног и научног развоја Републике Србије, карактерише повољан привредни амбијент, што омогућава одрживи развој локалне заједнице. Како би се такве тенденције наставиле и у будућности, основне полуге развоја града морају се пре свега базирати на унапређењу пословне климе, привлачењу инвестиција и развоју људских ресурса.

Унапређење услова за остваривање динамичног привредног раста и развоја би требало засновати на следећим циљевима:

- Подизање конкурентности и иновативности привреде;
- Унапређење инвестиционог амбијента;
- Унапређење инфраструктуре;
- Развој туристичког производа и туристичке инфраструктуре града Крагујевца.

Стратешки посматрано, савладавање постојећих изазова са којима се суочава крагујевачка привреда и остварење динамичног, одрживог развоја требало би да се заснива на концепту паметне специјализације. Посебно битан аспект унапређења услова за одрживи привредни развој је подстицање сарадње између научно-образовног система и привреде, и то путем подршке заједничких иновативних пројеката и подршке оснивању технолошког парка.

Поред подстицаја инвестиционим активностима у иновативним и технолошки-интензивним областима, посебну пажњу треба усмерити на даље подстицаје развоју предузетништва, као и развоја локалних малих и средњих предузећа која успешно послују на тржишту.

Крагујевац се одликује релативно повољним инвестиционим амбијентом, који се може унапређивати активностима локалне самоуправе усмереним на:

- поједностављење административних процедура;
- опремање гринфилд локалитета;
- управљање браунфилд локалитетима.

Крагујевац располаже значајним локалитетима погодним како за гринфилд, тако и за браунфилд инвестиције. Поред даљег инфраструктурног опремања постојећих радних

зона, пажњу би требало посветити дефинисању делатности које би се могле одвијати у свакој зони понаособ. У том смислу, потребно је имати дефинисане планове развоја индустријских зона, који би се заснивали на успостављеном систему регистра гринфилд локација и континуалног праћења степена њихове опремљености.

Даљем развоју Крагујевца као инвестиционе локације допринеће и бројни пројекти националног значаја у области друмског и железничког саобраћаја, који ће у значајној мери допринети лакшој доступности и бољој повезаности града са остатком земље и са међународним коридорима. У наредном периоду неопходно је приступити разрешењу проблема проласка железнице кроз град, како због нараслих инфраструктурних проблема тако и због одговарајућег повезивања града са осталим деловима земље.

Посебан проблем у ефикасности друмског саобраћаја представља преоптерећеност појединих праваца у ужем центру града, те би требало пронаћи решења за проширење одређених саобраћајница.

У области развоја инфраструктуре посебну пажњу требало би усмерити и на изградњу робно транспортног центра, који треба да задовољи транспортно-дистрибутивно-складишне потребе на локалном и регионалном нивоу.

Давно премашени капацитети постојеће депоније, непостојање система управљања комуналним отпадом, као ни центра за складиштење опасних материја представљају значајне комуналне проблеме Крагујевца. Крагујевац је један од ретких примера у Републици који има изграђено постојеће за прераду отпадних вода, али је потребно извршити његову реконструкцију и проширење мреже.

Опште посматрано, Крагујевац располаже значајним привредним ресурсима и потенцијалима за економски развој у наредном периоду. Пословање компаније “FCA Србија“, долазак “Сименса”, већи број страних компанија, значајан број успешних малих и средњих предузећа, као и развој предузетништва представљају базу даљег привредног развоја Крагујевца, коју би требало усмеравати у правцу раста реалног, извозно-оријентисаног сектора, технолошки средњег и високог интензитета.

Ослобађање потенцијала који лежи у сарадњи привреде са образовним и научно-истраживачким сектором на територији града представља нужан предуслов остваривања жељеног циља.

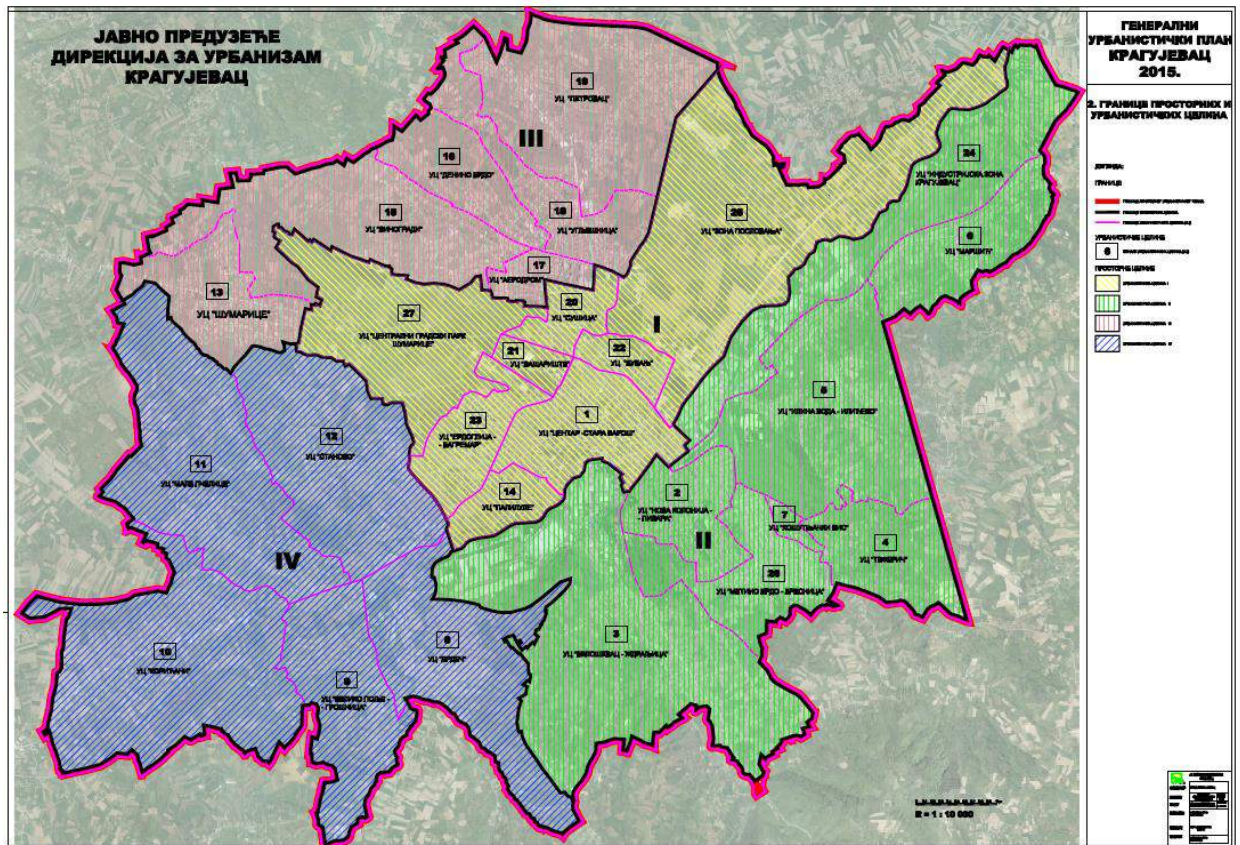
ЛИТЕРАТУРА

1. *100 највећих 100 најбољих 2008-2015* (2016), Business Info Group, Београд
2. *Automotive Industry Serbia* (2017), Development Agency of Serbia, <http://ras.gov.rs/uploads/2017/03/automotive-small.pdf>
3. *Guide on Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3 Guide)* (2012), Dominique Foray, John Goddard, Xabier Goenaga Beldarrain, Mikel Landabaso, Philip McCann, Kevin Morgan, Claire Nauwelaers, Raquel Ortega-Argilés, European Commission
4. Грбић Милка, Јанковић Ненад (2014), *Прилив и секторска структура гринфилд и браунфилд инвестиција у локалној привреди*, У: Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца (Редактори Љиљана Максимовић и Ненад Станишић), Економски факултет Универзитета у Крагујевцу
5. *Демографска статистика Републике Србије* (2015), Републички завод за статистику, Београд
6. *Елаборат за рани јавни увид ГУП Крагујевац 2025* (2016), ЈП Дирекција за урбанизам, Крагујевац
7. Максимовић Љиљана, Костић Милан (2014), *Економски ефекти приватизације на подручју града Крагујевца*, У: Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца (Редактори Љиљана Максимовић и Ненад Станишић), Економски факултет Универзитета у Крагујевцу
8. Мићић, Владимир (2014), *Деиндустријализација привреде града Крагујевца и перспективе развоја индустрије*, У: Стање и перспективе економског развоја града Крагујевца (Редактори Љиљана Максимовић и Ненад Станишић), Економски факултет Универзитета у Крагујевцу
9. *Оживљавање браунфилда у Србији: Приручник за доносиоце одлука и професионалце* (2008), PALGO centar, Београд
10. *Општине и региони у Републици Србији* (2017, 2016, 2015, 2014, 2013, 2012, 2011), Републички завод за статистику, Београд
11. *Општине у Републици Србији* (2008, 2007, 2006), Републички завод за статистику, Београд
12. *Општине у Србији* (2010, 2009), Републички завод за статистику, Београд
13. *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији* (2013), Републички завод за статистику, Београд
14. *Реактивирање браунфилда у Србији: Систематски приступ или ad hoc решења?* (2011), Стална конференција градова и општина, Београд
15. *Ревитализација браунфилд локација у Србији: Анализа правног оквира, примери најбоље праксе и препоруке за унапређење* (2016), Национална Алијанса за Локални Економски Развој (НАЛЕД)
16. *Статистички годишњак Републике Србије* (2017, 2016, 2015, 2014, 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008, 2007, 2006), Републички завод за статистику, Београд
17. *Сто нај... привредних друштава у Републици Србији у 2016, 2015. години* (2017), Агенција за привредне регистре, Београд
18. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период 2016 - 2020. године „Истраживања за иновације” (2016), Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
19. *Стратегија одрживог развоја града Крагујевца 2013 – 2018* (2013), Службени лист града Крагујевца, Број 13, Крагујевац
20. *Стратегија развоја туризма града Крагујевца 2015 – 2020* (2014), Службени лист града Крагујевца, Број 40, Крагујевац

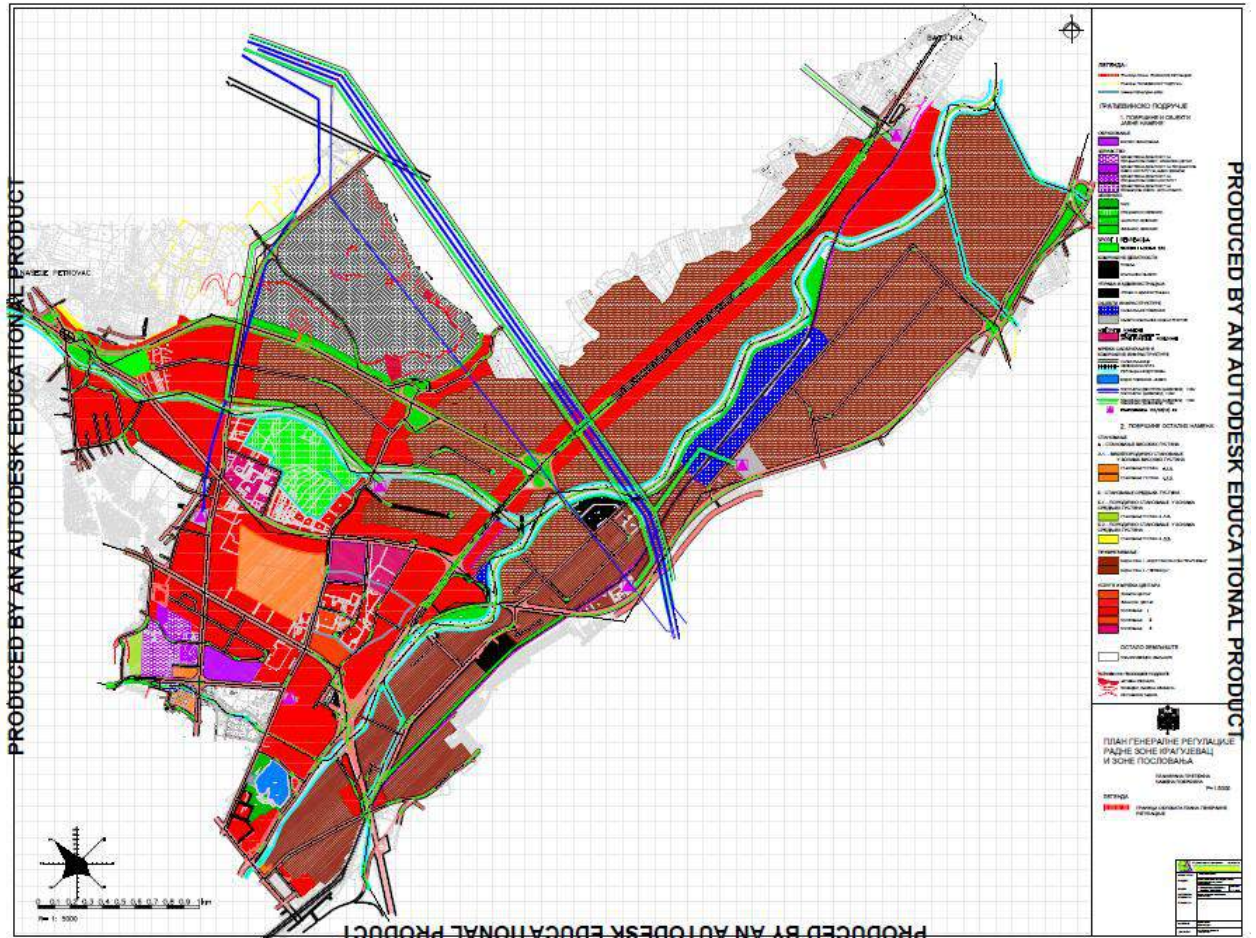
Интернет извори:

1. Републички завод за статистику: www.stat.gov.rs
2. Агенција за привредне регистре: www.apr.gov.rs
3. Smart Specialisation Platform: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu>

ГУП КРАГУЈЕВАЦ: ЦЕЛИНЕ

РАДНА ЗОНА КРАГУЈЕВАЦ: ПЛАНИРАНА НАМЕНА ПОВРШИНА

РАДНА ЗОНА СОВОВИЦА 1: ПЛАНИРАНА НАМЕНА ПОВРШИНА

